Colecţia *E*GO

F.M. Dostoievski
Polnoe sobranie socineii v tridţati tovah, t. 23,
Izd-vo Nauka, Leningrad, 1980.

Editura POLIROM
B-dul Copou nr. 3, P.O. Box 266, 6600 Iaşi
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale:
DOSTOEVSKIJ, FEDOR MIHAJLOVIČ

Scrieri politice: evenimente internaţionale /
F.M. Dostoievski; trad. de Ilie Danilov
Iaşi : Polirom, 1998
168 p., 18 cm – (Ego. Scrieri)

ISBN : 973-683-183-3

I. Danilov, Ilie (trad.)

CIP : 327(4)”1873/1875”

Printed in Romania

F.M. Dostoievski

SCRIERI POLITICE

Evenimente internaţionale

Traducere de Ilie Danilov

Prefaţă şi note de Emil Iordache

POLIROM
1998

PREFAȚĂ

Textele reunite sub titlul *Scrieri politice* au fost concepute de F.M. Dostoievski în perioada septembrie 1873-ianuarie1874, cînd era redactor-şef al revistei *Grajdanin* (*Cetăţeanul*) şi publica într-o primă formă, încă nici lui prea clară, *Jurnalul de scriitor*. Firesc, ele trebuie privite în contextul creaţiei din vremea respectivă, mai ales că acum cititorul român are posibilitatea s-o facă, întrucît primul volum al *Jurnalului* a şi apărut anul acesta.

După cum ne amintim, *Cuvîntul înainte* care deschide *Jurnalul* este de o voioşie molipsitoare. Coincidenţa dintre aprobarea numirii sale ca redactor-şef şi lectura unei ştiri despre căsătoria prinţului moştenitor al Chinei îi prilejuieşte autorului consideraţii glumeţe despre un Dostoievski-chinez : „În China, aş fi scris excelent ; la noi e cu mult mai greu. Acolo totul e prevăzut şi reglementat pentru o mie de ani, la noi, însă, totul e cu fundul în sus pentru o mie de ani. Acolo chiar şi fără să vreau aş fi scris pe înţeles ; aşa că nu ştiu cine m-ar fi citit. La noi, ca să te faci citit trebuie să scrii confuz”[1]. Urmează, fireşte, consideraţii despre faptul că ziariştii care scriu prost, scriu de regulă şi mult.

Ne-am aştepta deci ca, pentru a evita acuzaţiile că scrie prost, articolele şi episoadele din *Jurnal* să fie scurte. Nimic mai fals ! Dostoievski bănuieşte de pe acum că, într-un viitor nu prea îndepărtat, începînd cu 1876, va scrie de unul singur o întreagă revistă (*Jurnalul*) şi parcă „îşi face mîna”, îşi cerne temele de meditaţie, îşi verifică strunele grave şi mai puţin grave ale scriiturii, probîndu-le prin publicare imediată. Audienţa şi efemeritatea unei publicaţii săptămînale pare să-l intereseze mai mult decît pagina de proză temeinică, aşezată (ceea ce nu înseamnă că nu va mai

da *Adolescentul* şi *Fraţii Karamazov*) ; unii contemporani l-au acuzat că-şi părăseşte pana de scriitor şi vrea să devină profet ; Vladimir Soloviov spunea despre el că *a fost* profet. Şi în posteritate atitudinile faţă de publicistica dostoievskiană au fost împărţite. Pentru că micul volum propus acum se numeşte *Scrieri politice*, vom transcrie cîteva fraze demolatoare dintr-un filosof foarte cunoscut : „Dacă-l asculţi pe Dostoievski, ţi se pare că inventează idei pe care guvernul ar trebui să le adopte ca îndreptar şi să le transpună în practică. Însă e suficientă puţină atenţie şi vă veţi convinge că Dostoievski nu a inventat absolut nici o idee politică originală. În această privinţă, tot arsenalul său l-a împrumutat de la slavofili, care şi ei au fost originali în măsura în care, fără ajutor dinafară, traduceau din nemţeşte sau franţuzeşte *«Russland über alles»* – prin înlocuirea cuvîntului respectiv păstrînd chiar măsura versului. Dar, şi acest lucru este extrem de important, nici slavofilii, cu glorificarea lor ruso-germană a naţionalităţii, nici Dostoievski, care le-a cîntat în strună, nu au izbutit să înveţe nimic pe un reprezentant al puterii”[2] .

Ultima propoziţie ar trebui subliniată, pentru că scriitorii nu se nasc pe lume pentru a trasa cursuri politice. Este prea puţin probabil ca şi Dostoievski să se fi gîndit că ar putea influenţa în vreun fel istoria, participînd la ea cu o peniţă şi cîteva coli de hîrtie. Dar transcriindu-şi discursiv contemporaneitatea, încercînd s-o înţeleagă şi s-o exprime textual, el nu făcea decît să-şi caute un loc sub soare, să descopere în lume voinţa lui Dumnezeu, pentru că altfel, dacă acesta n-ar fi existat, ar fi putut (parafrazîndu-şi un personaj) să se întrebe ce fel de scriitor mai este şi el. Şi era un scriitor mare, nu se îndoia de asta, dar ştia totodată că harul nu-i acordă vreun privilegiu în cuprinderea realului. Poate că şi rubrica de comentarii ale evenimentelor internaţionale şi-a asumat-o la *Grajdanin* dintr-un fel de pornire de *a se obliga* să înţeleagă pregătindu-şi „lecţia” în vederea întîlnirii săptămînale cu cititorii. „Trebuie să citesc o mulţime de ziare”, recunoaşte el într-o scrisoare. Lecturi efemere, în vederea umplerii unor coli de tipar care

ar fi fost şi ele efemere, dacă autorul lor n-ar fi fost Dostoievski. Dar elaborarea articolelor nu era o joacă pentru creatorul atîtor romane, dimpotrivă, după cum recunoaşte în altă scrisoare, le „compunea" cu chin şi nervi.

Evenimentele comentate au trecut prin proba istoriografiei, trădările, intenţiile bune şi cele perfide au ieşit la iveală, peste ele s-au aşternut straturi groase de ideologie, pentru că textul istoric adeseori este investit cu sarcina de a camufla complexe. Deci, este suficientă o descriere sumară a lor. Cea mai mare parte este dedicată evenimentelor din Franţa, aflată la răscrucea dintre republică şi restaurarea monarhiei, nou-unificatei Italii şi raporturilor ei cu curia papală, rebeliunii carliste din Spania. Nu-i locul să apreciem simpatiile şi antipatiile autorului ; trebuie să ţinem cont şi de calitatea surselor pe care le avea la îndemînă, de nivelul general al comentariului din presa vremii. Dostoievski citează copios (nici nu s-ar putea altfel într-o rubrică de actualitate, bazată pe telegrame şi diferite surse de informaţii), însă, în dezvoltarea ideilor, se simte, ca să spunem aşa, ici-colo, gheara leului. Nu s-ar putea spune că nu urmăreşte cu interes ceea ce se întîmplă în Europa, dar, cert, n-o face cu simpatie. În eventualele iniţiative ale bisericii catolice întru apropierea de popor simte suflul rece al „socialismului creştin". Numele lui Marx şi Bakunin apar alături, ca ipostaze ale antihristului. În rebeliunile spaniole vede o turmă de „ticăloşi" răsculaţi, sprijinită de clerul catolic, căruia îi este „specifică" „superficialitatea de gîndire". Pe deasupra, lutheranismul german, prin legi precum căsătoria civilă, acţionează nu numai împotriva bisericii catolice, ci „împotriva oricărei biserici creştine, alături de duşmanii ei, ateiştii şi socialiştii". Recunoaştem aici idei dintre cele puse pe buzele prinţului Mîşkin : „Catolicismul roman e mai rău decît ateismul însuşi (...) Ateismul nu face decît să predice zeroul, dar catolicismul merge şi mai departe : predică un Hristos denaturat, pe care tot el l-a ponegrit şi profanat, un Hristos contrar celui adevărat ! Catolicismul îl predică pe Antihrist, vă asigur de asta ! "[3] .

În plan istoric deci, Europa este dezbinată, fiecare luptă cu toată lumea, alianţele sînt efemere şi nesincere. Singura politică „altruistă” (consecvent altruistă !) a avut-o şi o are Rusia, cu toate intenţiile perfide pe care observatorii (stînd ei înşişi cu degetul pe trăgaci) i le atribuie, acuzînd-o de atentat împotriva civilizaţiei occidentale. Istoria este o oglindă a luptei de idei, în decursul căreia acelaşi Occident se sfîşie, divizat în tabere antagoniste, după felul cum fiecare înţelege necesitatea instaurării bisericii universale (catolice). Autoritatea papală, care de secole s-a sprijinit pe puterea laică a împăraţilor pentru a se impune, este, iată, minimalizată şi aproape spulberată prin desfiinţarea statutului teocratic. Protestantismul german nu mai are rost întrucît, devreme ce pentru catolicism a venit „sfîrşitul sfîrşitului” (în 1870, odată cu alipirea Romei la Regatul Italiei), nu mai are împotriva cui să protesteze. Cu alte cuvinte, în logica lui Dostoievski, Europa este înghiţită de un vid religios, pentru că nimeni nu mai are de rostit un „cuvînt nou”. Pe de altă parte, pentru a te pune în fruntea unei naţiuni (referinţa este la Mac-Mahon), „trebuie să aduci o idee nouă, să spui un cuvînt nou, care într-adevăr ar avea puterea de a mobiliza pentru lupta cu spiritul rău al unui întreg secol de discordii, de anarhie şi de revoluţii franceze fără rost”. Va spune catolicismul sau protestantismul acest cuvînt nou ? Dostoievski este sigur că aşa ceva nu se va întîmpla, că resursele dogmatice ale celor două religii sînt epuizate şi că acestea vor rosti un fals cuvînt numai ca să nu-şi piardă turma : „Ce-l costă (pe catolicism - n.n.) să dea asigurări poporului ignorant şi pauper că şi comunismul este tot un creştinism şi că Iisus Hristos numai despre asta a vorbit ? ”. Socialismul ca prelungire a ideii catolice universale este perspectiva pe care Dostoievski o citeşte în frămîntarea europeană contemporană lui şi nu are importanţă că peste mai puţin de o jumătate de veac această previziune se va împlini chiar în „altruista Rusie”. S-a înşelat doar în privinţa locului, nu şi a iminenţei catastrofei : „Lumea se salvează numai după ce a fost bîntuită

de spiritul răului… Iar acest spirit este aproape, copiii noştri s-ar putea să-l vadă”.

Ca să rotunjim ideea, vom apela la cîteva fraze din volumul al doilea al *Jurnalului de scriitor*, aflat sub tipar. Pentru Dostoievski, „ideea rusă” (sau „ideea slavă”) este echivalentă cu „ideea ortodoxă”. Iată cum vede el raportul european de forţe, trei ani mai tîrziu : „Germanul dispreţuieşte ideea slavă la fel ca şi pe cea catolică, cu diferenţa că pe ultima a recunoscut-o întotdeauna ca pe un inamic puternic, viguros, iar ideea slavă nici nu a recunoscut-o ca atare pînă în ultima clipă”. Situîndu-se în perspectiva germană, scriitorul constată că obişnuita opoziţie *eu-celălalt* se complică, prin adăugarea încă unui element, doritor să-şi rostească şi el cuvîntul său „nou”. Chiar dacă acest cuvînt rusesc nu a fost „altruist” istoriceşte, remarcăm că Dostoievski era sigur că ortodoxia este adevărata cale spre mîntuire a omului ca individ şi a bisericii ca turmă a lui Hristos. Iar sinceritatea încrederii sale în ortodoxie nu poate fi taxată drept şovină. A pus această sinceritate pe hîrtie, în publicistica şi romanele sale, şi a-l iubi numai ca scriitor, ignorîndu-i celălalt aspect al prezenţei în lume, ar trebui să procedăm, împotriva unei exclamaţii a unui alt personaj : „iubiţi-ne aşa murdărei cum sîntem, căci, atunci cînd sîntem curăţei, ne iubeşte toată lumea”. Verdictele sale sînt ale unui om, şi nu omul este posesorul adevărului absolut.

Vom încheia tot cu o remarcă a lui Şestov : „El (Dostoievski – n.n.), desigur, ştia că nu este profet, dar ştia şi că profeţi n-au fost vreodată pe pămînt, iar cei care au fost nu au avut pentru acesta vreun drept mai mare decît el”[4] .

Emil Iordache

Note

1. F.M. Dostoievski, *Jurnal de scriitor*, vol. I, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 4.
2. Lev Şestov, *Începuturi şi sfîrşituri*, Institutul European, Iaşi, 1993, p. 63.
3. F.M. Dostoievski, *Idiotul*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 543.
4. Lev Şestov, *op. cit.*, p. 66.

SCRIERI POLITICE

Evenimente internaţionale

17 septembrie 1873

În ultimul timp, în Europa, s-au petrecut trei evenimente capitale: 1) întrevederea de la Froschdorf[1]; 2) eliminarea definitivă a urmărilor invaziei inamice pe teritoriul francez, prin retragerea ultimelor unităţi germane[2] şi 3) vizita extraordinară la Viena şi Berlin a regelui Italiei[3]. Aceste trei evenimente foarte importante pot avea consecinţe extraordinare pentru întreaga Europă şi, ceea ce e mai important, chiar în viitorul cel mai apropiat.

În momentul de faţă, în Franţa aproape toată lumea îşi pune o singură întrebare: ce-ar mai putea să se întîmple chiar acum, în zilele următoare? Nimeni nu se gîndeşte la viitorul îndepărtat, nimeni nu are grija felului în care se vor aranja lucrurile pînă la urmă; evenimentele curente au atins punctul de maximă încordare.

Pe 4 septembrie, de pildă, la Bursa din Paris s-a răspîndit zvonul (care mai tîrziu s-a dovedit a fi fals) că, pasămite, contele de Chambord[4] ar fi renunţat la pretenţiile sale în favoarea contelelui de Paris[5]. Zvonul a determinat o creştere destul de importantă a acţiunilor.

Aşa că bieţii francezi se află într-o asemenea situaţie, încît nici ei nu se mai îndoiesc cîtuşi de puţin că de-acum se poate întîmpla cu ei absolut *orice*. Ei cred chiar şi în posibilitatea venirii contelui de Chambord la tron şi cea mai mică modificare a

situaţiei (?), adică aducerea contelui de Paris în discuţie, este luată drept ceva îmbucurător.

Însă zilele trecute s-a întîmplat un fapt, desigur prevăzut şi ştiut de toţi de multă vreme, dar care i-a emoţionat totalmente, ca şi cum ar fi fost ceva cu totul surprinzător. O publicaţie oficială, la 4 (16) septembrie, a tipărit ştirea următoare:

> „Conflans şi Jarny, ultimele localităţi ocupate, au fost degajate ieri, la ora 7 seara. La ora 9, armatele germane au trecut frontiera. Teritoriul ţării este *definitiv* eliberat".

Pentru acest lucru s-a şi format în urmă cu trei ani actuala Adunare Naţională Franceză[6]; aflată în pragul pieirii, naţiunea îi încredinţa atunci Adunării misiunea de a restabili ordinea, de a plăti miliardele pe care le avea ca datorii de război şi de a evacua trupele străine de pe teritoriul ţării. E drept că întotdeauna, iar în ultimul an mai mult ca oricînd, Adunarea Naţională a respins orice limitare a prerogativelor sale. De foarte multe ori a afirmat că, înainte de a se dizolva, trebuie să statornicească *definitiv* destinele Franţei. Dar cei mai mulţi deputaţi ai minorităţii din Adunare (aproape întreaga aripă stîngă) au luat drept limită maximă a investiturii doar eliberarea teritoriului. *Opinia publică* franceză, poate în cea mai mare parte a sa, este, în această privinţă, de partea minorităţii din camera parlamentară. Cît timp ostaşii germani se mai aflau în Franţa, problema era doar controversată, aveau un *obiectiv* de îndeplinit. Nu conta dacă erau sau nu de acord, nu se puteau înprăştia atîta timp cît ultimul soldat german nu a părăsit teritoriul Franţei. Şi iată că acum, la 3 septembrie, obiectivul

se îndeplineşte şi toţi simt deodată că trebuie să dea neapărat un răspuns rapid la întrebarea : „Ce mai rămîne acum de făcut ? ”

Evident, răspunsul se va da, în mod necesar, în forţă. Nu este posibil nici un fel de acord, fapt demonstrat de convenţia din 24 mai, cînd Thiers[7] a fost înlăturat de la putere. Rezolvarea în forţă a fost încercată de mult, însă acum, cînd întrebarea „ce-i de făcut ? ” se pune din nou şi deja cu foarte multă insistenţă, activitatea tuturor partidelor, care, fireşte, continuă să-şi fie ostile reciproc, trebuie, desigur, să se intensifice de zece ori. Judecînd după gravitatea evenimentelor, mai e foarte mult pînă cînd Adunarea, plecată în vacanţă, îşi va relua lucrările. Şi dacă măcar unul dintre partidele de acum ar avea o posibilitate cît de mică să dea o lovitură de stat în forţă, ar face-o cu siguranţă.

O lovitură de stat în forţă ar putea-o înfăptui doar mareşalul Mac-Mahon[8], avînd armata în mîinile sale... Dar despre asta vom vorbi mai tîrziu. Există posibilitatea ca Adunarea Naţională să fie convocată înainte de termen.

Legitimiştii[9] au fost primii care au aplicat forţa în rezolvarea problemei vitale : „Ce-i de făcut *acum* ? ”. Nici măcar n-a fost un fenomen politic ; a fost ceva tensionat, precipitat, peste măsură de irascibil, febril, aşa cum se întîmplă uneori cu oamenii care, într-un mod cît se poate de radical, de-o eternitate, nu-şi înţeleg situaţia. (Seamănă cu modul în care acţionează la noi, uneori, polonezii.) Acum este foarte clar că alianţa din 24 mai a fost încheiată numai şi numai pentru înlăturarea lui Thiers. Se poate afirma aproape cu certitudine că nimeni n-a scăpat o vorbă despre viitor şi despre

atitudinea pe care o vor avea unii faţă de alţii imediat după înlăturarea lui Thiers. Nu şi-au făcut unii altora nici un fel de promisiuni, cu excepţia celor urgente, care acum ţin de *ziua de ieri* şi n-au nici o legătură cu *problema* reală. Ştiau foarte bine că fiecare va acţiona doar în interesul partidului său şi că imediat, chiar mîine, dacă va fi nevoie, se vor încăiera. Cel mai fervent şi mai numeros dintre aceste partide[10] a început de îndată să acţioneze cu o ciudată şi prin nimic justificată încredere în forţele sale. Dar legitimiştii şi mai ales clericalii au acţionat aşa întotdeauna, pe parcursul întregii istorii mai recente a Franţei. Atunci ca şi întotdeauna, legitimiştii şi clericalii au început prin a dispreţui total opinia publică, cu îngrădirea presei şi a adunărilor publice, iar persecuţiile au început imediat după aceea. Într-adevăr, în rîndurile poporului francez, la ţară şi, parţial, la oraş (nu însă şi printre muncitorii din fabrici), în ultimii ani s-a făcut simţită o mişcare religioasă destul de vizibilă. Clerul a exploatat de îndată această stare de lucruri, dar a făcut-o fără măsură, fără a înţelege opinia publică, cu o insolenţă dăunătoare religiei înseşi. În mod artificial, în întreaga Franţă au început să fie organizate şi provocate pelerinaje, arhiepiscopii răspîndeau mesaje revoltătoare, cereau credite pentru ridicarea de noi biserici[11], mai că n-au legiferat ca fiecare şedinţă a Adunării Naţionale să înceapă cu o rugăciune, ceea ce este de neconceput şi absurd pentru francezi. În mod prostesc, chiar ştiind că-i o prostie (adică fără a se cruţa), interziceau toate ovaţiile şi cuvintele de recunoştinţă la adresa lui Thiers, persecutîndu-i pe cei care nu le dădeau ascultare. Nu au permis să se sărbătorească nicăieri

ziua eliberării teritoriului, astfel dînd singuri a înţelege că nu se consideră autori sau participanţi la respectiva eliberare. Cu ocazia acestui imens prilej de bucurie pentru Franţa, nu au vrut să dea nici cea mai mică amnistie, măcar de formă, pentru deţinuţii politici[12], lucru pe care nici un guvern din Europa nu îl refuză supuşilor săi în zilele de mari festivităţi sau bucurii naţionale. Într-un cuvînt, au acţionat cu dispreţ pentru cei din jur, cu o inimaginabilă încredere în forţele proprii. Şi iată că dintr-o dată artizanii acestei politici, fără să mai facă deloc un secret din intenţia lor, au dat fuga la contele de Chambord. A avut loc întîlnirea dintre reprezentanţii dinastiilor (de Orléans şi de Bourbon[13]). Pînă în momentul de faţă, e greu de imaginat ce anume a vrut să spună prin asta contele de Paris. Dinastia Orléans, pe care o sprijină cîţiva susţinători în Adunarea Naţională, aproape mai puţini decît oricare altul dintre partidele care sfîşie acum Franţa, are şanse la tron. Această dinastie, cea mai benefică pentru Franţa în acest secol, care i-a dăruit optsprezece ani fericiţi[14], i-a devenit totuşi nesuferită şi acum Franţa n-ar mai accepta-o pentru nimic în lume. Pe deasupra, dinastia şi-a trăit veacul şi ţara are acum cu totul alte exigenţe. Dinastia Orléans, cu blîndeţea ei în conducere şi cu liberalismul ei raţional, nu mai corespunde cursului evenimentelor din prezent. Totuşi, întîlnirea a avut loc, şi cele două partide s-au unit şi speră să obţină majoritatea în Adunarea Naţională. Dar ce-ar în semna această Adunare, dacă l-ar proclama pe contele de Chambord Henric al V-lea, chiar dacă acest lucru ar fi posibil? Există fapte istorice, care s-au petrecut demult şi nu pot fi ignorate. Nu are

importanţă dacă sînt bune sau nu, dacă sînt dătătoare de viaţă sau aduc moartea cu ele – în problema de faţă e totuna. Principalul e că ele există şi că peste ele nu se poate trece. Ca urmare a acestor fapte, francezii nu-l pot nicidecum accepta pe contele de Chambord, cu a sa autoritate „prin mila lui Dumnezeu” (şi cu dreptul său, cucerit în secolul al V-lea, am adăuga noi[15]). O, ei poate că l-ar accepta ! Fiindcă doar cel mult a opta parte din întreaga naţiune crede în principiile anului ‘89 şi ştie de ele. Ceilalţi nu-şi doresc decît linişte şi un guvern puternic, asta şi-o doresc atît de mult, încît ar fi de acord cu orice autoritate, numai să fie certă. Dar problema este că în certitudinea autorităţii contelui de Chambord nimeni, în afară de legitimişti, nu poate crede la modul serios. Desigur, acum *orice*, absolut *orice* se poate întîmpla, pînă şi Chambord poate intra în Paris pe un cal alb… dar pentru cel mult două zile şi numai în cazul în care Mac-Mahon îşi va pune bastonul de mareşal în urna electorală. Dar – fapt deosebit de important – se pare că mareşalul Mac-Mahon este străin de Froschdorf şi de întreaga mişcare legitimistă[16]. În tot cazul, n-a venit de nicăieri vreo informaţie sigură că ar avea vreo legătură cu asta. Într-un cuvînt, agitatorii nu se bizuie decît pe propriile lor forţe. Este remarcabil, de asemenea, că, dintre toţi legitimiştii, cei mai nerăbdători, mai intoleranţi, cei mai înfocaţi, mai plini de sine şi cei mai rupţi de realitate sînt clericalii, preoţimea.

Delegaţiile partidelor monarhice duc tratative dintre cele mai energice cu contele de Chambord, ca şi cum totul ar depinde de el şi de acordul său.

Nimeni nu se gîndeşte ce opinie are naţiunea. De fapt, nici nu putea fi altfel : în orice caz, legitimiştii pur-sînge au negat întotdeauna Franţa şi asta au demonstrat-o perfect, istoriceşte. *„L'état c'est moi, la nation c'est nous."*[17] Extrem de comică începe să iasă în evidenţă figura contelui de Chambord ! Se pare că şi el e cît se poate de convins că totul depinde numai de acceptul lui de a deveni rege şi că, dacă şi-ar da asentimentul, întreaga Franţă s-ar arunca de îndată în genunchi în faţa lui. Se spune că zilele trecute, într-o discuţie cu deputaţii de dreapta, referitoare la intenţia, care i se atribuie, de a începe războiul cu Italia, a răspuns că asta ar fi fost o absurditate din partea lui, pentru că se ştie că Franţa nu poate purta un război : „Este necesar, a încheiat el, ca Franţa să-şi adune puterile şi să-şi pună treburile la punct", dar că, pe deasupra, „trebuie să i se lase prinţului de Bismarck[18] întreaga libertate de acţiune, deoarece singur va demola ce a construit".

Dacă într-adevăr contele de Chambord a spus aceste cuvinte despre Bismarck, atunci, fără îndoială, este un om profund şi inteligent. Însă pînă acum nimeni nu a avut vreo informaţie despre marea lui inteligenţă, aşa că, s-ar putea ca aprecierile referitoare la Bismarck să nu fie ale lui (dacă ele au fost rostite) şi contele n-a făcut decît să repete cuvintele altuia, care, poate, le-a inventat special pentru el. Cine ştie ? Uneori, pentru regii care se întorc la popoarele lor se născocesc dictoane, pe care ei le rostesc la prima întîlnire. Dacă memoria nu ne înşeală, parcă lui Ludovic al XVIII-lea[19], cînd revenea în Paris, în 1814, după o îndelungată

absenţă, Talleyrand[20] i-a pregătit maxima: *„Rien n'est changé, il n'y a qu'un Français de plus”* („Nimic nu s-a schimbat; doar că e cu un francez mai mult”)[21]. Nu ştim dacă aşa vor fi stat lucrurile, însă contele de Chambord, chiar un om extrem de inteligent fiind, ar putea, totuşi, să nu-şi înţeleagă defel naţiunea. Acolo unde adepţii regelui se organizează într-un partid, regele, chiar din ziua naşterii sale şi pînă în moarte, nu-i vede doar pe cei din partidul său şi, chiar dacă aude şi despre oameni din alte partide, cu siguranţă îi consideră plecaţi cu sorcova. Contele de Chambord promite să nu declare război Italiei (adică să nu ia partea papei). Însă nu vorbeşte decît despre clipa de faţă, de faptul că Franţa nu este încă pregătită de război. Această întorsătură a frazei trebuie să însemne că, după ce Franţa îşi va mai trage sufletul şi se va pregăti de luptă, atunci... Şi el, un Bourbon „legitim”, veritabil, el, regele Franţei, îşi poate permite să renunţe la secularul său titlu de „cel mai creştin rege”[22]? De mult, din negura veacurilor, vechea Franţă *a trăit* prin ideea catolică, pe care a proclamat-o mereu, ţinînd sus steagul ei şi apărînd Roma, în opoziţie cu ideea germană, care a ajuns pînă la urmă de partea Reformei, cu toate consecinţele ei. Acest lucru este atît de inseparabil de ideea primordială şi de naţiunea franceză, principala reprezentantă a seminţiei germano-romanice, încît în pofida anului '89, Franţa, de-a lungul întregului secol al XIX-lea (Ludovic-Filip[23], Napoleon al III-lea[24], Thiers) a continuat tot timpul, în politica ei, să apere catolicismul, Roma, sfîntul scaun papal. Acum, însă, tocmai în aceste momente, se poate *presimţi* că prima confruntare a Franţei, în fruntea

celorlalte state catolice (dacă o asemenea alianţă catolică se va realiza), cu Germania se va produce tocmai din cauza Romei, pentru reînvierea catolicismului roman în întreaga sa idee primordială... Doar nu degeaba la Berlin s-a pornit cruciada prin „sînge şi fier” pentru eradicarea totală a „ideii romane” în Germania şi chiar, în locul tradiţionalului catolicism roman, a fost inventat „vechiul catolicism”[25] (livresc) pentru a i se împotrivi celuilalt şi a-i opune rezistenţă. Şi numai catolicii romani din Germania, ei singuri, n-ar fi putut să-l tulbure într-un asemenea hal pe contele Bismarck, n-ar fi putut să şi-l facă duşman. Aici este altceva la mijloc : se poate să existe presimţirea că ideea romană va renaşte şi că steagul ei îl va ridica extremul Occident al Europei, de unde şi-au evacuat nu de mult ultimii soldaţi... Dealtfel, nu intenţionăm acum să ne dezvoltăm ideea şi s-o demonstrăm amănunţit. Preferăm să rămînă doar o prezumţie...

În legătură cu drapelul, cu cel tricolor, francez, *republican*, contele de Chambord n-a luat încă nici o decizie. Se pare, de altminteri, că a avut un semn de la papă, că ar trebui să fie de acord, să nu se încăpăţîneze, să facă această concesie. N-a hotărît încă nimic, dar se spune că se va întîmpla cam aşa : naţiunea (Adunarea Naţională) va veni la el să-i înmîneze coroana şi despre drapel nu va sufla o vorbă, iar el, din proprie iniţiativă, îi va *dărui* Franţei drapelul tricolor atît de drag ei, în semn de mărinimie, spre bucuria tuturor. Despre constituţie s-a exprimat că, dacă vechea chartă (din 1814), cu care au venit o dată Bourbonii[26] (adică a existat un precedent), o va schimba cît de cît în funcţie de situaţia de acum, asta va fi, se pare, de ajuns. Se

înţelege că, în acest caz, votul universal[27], atît de drag francezilor (de altfel, nu se ştie de ce, fiindcă nimeni nu ar putea da exemplu de o invenţie mai stupidă, chiar dacă ar avea de ales dintre toate neghiobiile care s-au întîmplat în Franţa secolului nostru), se aboleşte. Dar ce treabă are el cu Franţa ? Nu-i nici un dubiu că în Franţa contele de Chambord se întoarce cu cea mai sfîntă încredinţare că o va ferici şi crede că o va ferici ; însă revenirea lui seamănă foarte bine, în reveriile lui, cu întoarcerea unui moşierului binefăcător în satul său.

Nu, el nu *le* va permite să îngenuncheze ! Adică, atunci cînd, în castelul Chambord (se aude că doreşte să se mute *pînă atunci* la Chambord), Adunarea Naţională, cu coroana în mîini, se va apuca să-l implore să „*se restituie* Franţei”, el, fireşte, nu-i va lăsa să se arunce în genunchi. Înţelege, înţelege prea bine secolul ! Dar... dacă ei s-ar preface măcar că intenţionează să-şi îndoaie genunchii, asta n-ar fi rău deloc. Iar el, în semn de recunoştinţă, nu i-ar lăsa pentru nimic în lume să îngenuncheze, i-ar opri imediat, aşa că pînă la urmă ar ieşi că ei nici n-au început să-şi îndoaie genunchii. În schimb, e sigur că, în liniştea Froschdorfului, imaginaţia inocentă a contelui a visat adeseori în ultimul timp că, atunci cînd va intra în Paris, călare pe un cal alb, pariziencele îi vor arunca flori, iar poporul se va repezi să sărute copitele armăsarului. Aici nu va opri pe nimeni şi le va permite tuturor să sărute copitele, pentru că este ceva natural, care onorează ambele părţi. Doar îi sărută oamenii copitele calului tot unui Bourbon, rudei sale, lui Don Carlos[28], pretendentul la tronul

Spaniei. Acolo, aşa ceva s-a întîmplat într-adevăr de cîteva ori, prin sate...

Totuşi, cine este primul om care ar putea împiedica toate astea, intrările şi celelalte tablouri fanatice, care se prefigurează într-un viitor atît de apropiat? Se înţelege că, după această întrebare, în prim-plan apare figura bătrînului mareşal Mac-Mahon, despre care începusem să spunem cîte ceva. Înainte însă de a vorbi din nou despre el, vom aminti o împrejurare politică ieşită din comun, despre care pînă acum se pare că nimeni n-a spus un cuvînt în Europa, deşi situaţia se perpetuează de trei luni şi jumătate, astfel că revistei *Grajdanin* îi revine întîietatea în privinţa ei.

Mareşalul Mac-Mahon, „bătrînul mareşal", „cinstitul mareşal", „viteazul mareşal", „bătrînul şi cinstitul soldat" etc., etc., pînă la 24 mai anul curent a fost, desigur, o figură cunoscută în toată Europa, însă doar sub un aspect. A slujit, s-a bătut, s-a remarcat şi, cînd a trebuit, despre el s-a scris în ziare, însă tot atît cît s-a scris şi despre alţi mareşali, care au slujit şi s-au făcut remarcaţi. S-a scris chiar mai puţin decît despre alţii. Bazaine[29], de exemplu, a fost întotdeauna mult mai cunoscut decît el, iar după războiul franco-prusac, în care s-a remarcat atît de mult, numele lui a devenit chiar *extrem* de cunoscut, acum, de pildă, cînd la Trianon[30] i se pregăteşte procesul final, care emoţionează dinainte Europa şi America, aproape mai mult decît orice expoziţie universală[31] sau decît călătoria şahului[32], de care lumea a uitat atît de repede (apropo, cînd şi-a făcut şahul voiajul, acum vreo zece ani, nu-i aşa?). Şi iată că, dintr-o dată,

mareşalul Mac-Mahon, posesor al unei celebrităţi atît de mari şi atît de obişnuite, devine, după 24 mai, cînd a fost ales preşedinte al Republicii Franceze în locul lui Thiers, extraordinar de cunoscut, enorm, colosal de cunoscut. Această celebritate a sa durează de aproape patru luni. Şi, în tot acest timp, din prima zi şi pînă în prezent, toate ziarele din lumea întreagă, iar cele franceze în primul rînd, se întrec să pună pe seama mareşalului toate epitetele menţionate de noi ceva mai sus : „bătrînul mareşal”, „cinstitul mareşal”, „bravul mareşal”, „bătrînul şi cinstitul soldat” etc. Cel mai mult s-a pus accent pe două cuvinte : „cinstit” şi „viteaz”, care au fost şi cel mai des utilizate. S-ar părea că nimic n-ar putea fi mai măgulitor pentru bătrînul, bravul soldat, însă tocmai aici e hiba, că totul s-a întors împotriva lui. Aici s-a insinuat întotdeauna un fel de viclenie, cea mai inocentă, dealtfel, aproape spontană şi inevitabilă, însă parcă toţi s-ar fi înţeles între ei. Şi întotdeauna parcă s-a întîmplat întocmai. Da, se pare că aşa s-a şi întîmplat. Niciodată nu s-a spus : „inteligentul nostru mareşal, clarvăzătorul nostru mareşal”. Şi asta se spunea ca într-adins, cu naivitatea cea mai sinceră şi, deci, cea mai jignitoare, aşa că totul era foarte clar. Cînd alţii erau lăudaţi pentru inteligenţa lor politică, pentru clarviziune sau cînd se încerca a se da de capăt talmeş-balmeşului de dificile evenimente politice viitoare, întotdeauna, ca un făcut, se auzea : „cinstitul mareşal”, „bravul şi cinstitul soldat”, „pe el se va putea conta”. De lucrat, desigur, nu va lucra el, ci noi (de altfel, n-are el minte pentru aşa ceva), dar bravul soldat nu ne va trăda, cinstitul soldat ne va păzi, în preajma lui sîntem ca în sînul

lui Avram, dar, cînd va veni timpul, îi vom lua ceea ce ne aparţine, îi vom mulţumi, iar el va fi foarte bucuros, pentru că este „bravul mareşal", „cinstitul mareşal", „bravul şi cinstitul soldat!".

Într-un cuvînt, sîntem ferm convinşi că, oricît ar fi generalul Mac-Mahon de viteaz şi de cinstit, totuşi pentru el nimic nu poate fi mai respingător decît epitetele de „viteaz" şi „cinstit". Nu trebuie să ştii prea multă psihologie, nici să te pricepi prea mult la oameni în general şi la soldaţii viteji şi cinstiţi în special ca să fii de acord cu asta.

Repetăm cu sinceritate că socotim acest fapt, care a început să se manifeste din 24 mai, ca fiind extrem de important (deşi pînă acum trecut cu vederea de factorii politici) şi că el va avea un impact puternic, poate chiar într-un viitor apropiat, asupra evenimentelor celor mai importante din Europa. Căci, de pildă, ce i-ar face acum cel mai mult plăcere bravului şi cinstitului mareşal? Fără îndoială, cel mai mult i-ar plăcea să demonstreze deodată şi pe neaşteptate întregii Europe şi mai ales Franţei că nu-i doar un mareşal bătrîn şi cinstit, ci, în acelaşi timp, e şi destul de inteligent. Este, se pare, un om minunat şi de o nobleţe ireproşabilă, dar taciturn, adică este unul dintre cei care ştiu să tacă şi să ţină în ei. Vor spune unii că-i înjositor să te superi într-un asemenea hal, mai ales cînd ocupi un post atît de înalt. Însă asta se întîmplă absolut inconştient; şi pe deasupra – cine ştie? – poate că are dreptate, în sensul că este un mareşal destul de inteligent. Unele fapte parcă ar sugera-o. Se înţelege că la început, adică imediat după 24 mai, n-a prea putut să-şi spună părerea, nu se ajunsese la lucruri foarte importante: el era

doar un fel de nod, care lega ceea ce nu se putea lega, şi datorită acestei situaţii toţi puteau să trăiască şi să se mişte cum-necum. Însă iată că toţi au început într-adevăr să trăiască şi să se mişte puternic. Partidele şi-au dat arama pe faţă şi continuă tot mai mult să-şi arate colţii. A apărut Froschdorful, apoi şi-au făcut apariţia bonapartiştii turbaţi şi îndîrjiţi[33]. Republicanii de toate culorile îşi aşteaptă şi ei momentul prielnic pentru a da lovitura şi a se impune. Ce se va întîmpla dacă Adunarea Naţională îl va alege într-adevăr pe Chambord ? Atunci cinstitul soldat se va ridica, se va înclina şi îi va oferi celui ales frîiele ? Însă nouă începe din ce în ce mai mult să ni se pară că asta o va face numai în cazul în care nu-i *decît un soldat cinstit*. Dimpotrivă, ni se pare că va dori neapărat să-şi arate inteligenţa, să demonstreze întregii Europe că tocmai el e în stare să inventeze ceva cu mult mai inteligent decît alegerea contelui de Chambord. Mai ales cînd are în mînă o asemenea forţă, armata ! După părerea noastră, este pus într-o situaţie atît de dificilă, încît este chiar dator să inventeze singur, cu propria-i minte, ceva foarte inteligent şi original şi pentru nimic în lume nu poate proceda altfel, deoarece riscă să rămînă, de data asta pentru totdeauna, „bătrînul nostru soldat, cinstitul nostru soldat, bravul nostru soldat”, dar... numai atît.

*

Dar despre această situaţie a preşedintelui Franţei, despre cauzele ei şi despre tot ce se referă la venerabilul mareşal în raporturile sale cu momentul actual, vom vorbi mai pe larg într-un număr

viitor ; acum se pare că şi aşa am depăşit spaţiul acordat de redacţie. În schimb, în fiecare număr al revistei *Grajdanin*, vom continua descrierea evenimentelor internaţionale şi nădăjduim că vom avea posibilitatea să ţinem pasul cu ele… Încheind această cronică importantă, vom anticipa şi vom da citire unei telegrame extrem de însemnate din Berlin :

> „*Berlin* (24 septembrie). La dineul oficial de ieri, care a avut loc în salonul alb al palatului din Berlin, împăratul Wilhelm[34] a rostit următorul toast : «În sănătatea fratelui şi prietenului meu, regele Italiei», la care regele Victor-Emmanuel a răspuns şi el cu un toast : «În sănătatea prietenului meu, a vechiului aliat, majestatea sa împăratul german ! ».
> Contele Bismarck va sosi astăzi la Berlin la ora şase seara."

Despre regele Italiei şi despre voiajul său promitem să vorbim mai pe larg, pentru că evenimentul este, poate, *unul dintre cele mai notabile* din toate cîte s-au petrecut anul acesta. Acum vom observa doar, anticipînd din nou, că regelui Victor-Emmanuel nu-i place deloc să călătorească. Este un rege-gentleman, simplu, mîndru şi cu un extraordinar tact. El n-ar fi plecat pentru nimic în lume din Italia dacă nu l-ar fi îndemnat cele mai înalte raţiuni. Se înţelege că, în asemenea cazuri, trebuie întotdeauna să dai la repezeală încredinţări că la mijloc nu-i nici un scop politic ; ambasadorul Franţei s-a interesat oficial la guvernul italian : ce vrea, la o adică, să însemne această călătorie ? – şi i s-a răspuns că asta înseamnă nişte sentimente fierbinţi şi prieteneşti, pe care şi le nutresc de multă vreme cei doi monarhi şi altele de genul

acesta. În limbajul diplomatic, asta s-ar traduce cam aşa : sînteţi prea curios. Şi într-adevăr, diplomatul respectiv a manifestat o curiozitate cam prea inocentă !

În schimb, puţini s-au bucurat de o primire atît de exuberantă la Berlin, cum i s-a rezervat regelui Italiei. Sosirea lui la Berlin este populară şi naţională[35]. Şi la Viena a fost primit bine, dar nu ca la Berlin, ceea ce este explicabil...

24 septembrie 1873

De data aceasta, cedăm spaţiul nostru din *Grajdanin* altor comentarii. Redăm numai textele cele mai interesante din telegramele politice de săptămîna trecută.

> „*Versailles*, 13 (25) septembrie. Astăzi a avut loc şedinţa comisiei permanente a Adunării Naţionale, în cadrul căreia nu s-a întîmplat nimic deosebit. Apoi a avut loc o întrunire a şaizeci de deputaţi aparţinînd diferitelor fracţii ale partidului conservator. Au fost examinate, una după alta, toate piedicile ce mai există încă în calea restaurării monarhiei. Participanţii au manifestat un deplin acord în toate problemele dezbătute."
>
> „*Paris* 13 (25) septembrie. O telegramă oficială, primită din Spania, anunţă că o bandă de carlişti, care asedia Tolosa[36], a luat-o la fugă la vederea trupelor guvernamentale, care înaintau sub comanda lui Moriones[37]. Moriones a intrat în Tolosa."
>
> „*Berlin* 14 (26) septembrie. Astăzi, la ora zece seara, regele italian pleacă din Berlin spre patrie. Ieri, contele Bismarck i-a vizitat la palat pe miniştrii italieni, cu care a avut o îndelungată întrevedere."

„*Paris* 15 (25) septembrie. Biroul subsecţiilor aripii drepte va avea o şedinţă pe 22 septembrie (4 octombrie) pentru elaborarea programului, care va fi supus aprobării Adunării Naţionale ce se va întruni pe data de 27 septembrie (9 septembrie). Dacă Adunarea va aproba acest program, atunci în numele acesteia se va trimite o scrisoare contelui de Chambord înainte de deschiderea sesiunii Adunării Naţionale. În această scrisoare vor fi expuse condiţiile definitive şi ferme ale adepţilor restaurării monarhiei în Franţa.

Prinţul Napoleon[38] a aderat la uniunea republicană bonapartistă propusă de ziarul *Avenir National*[39]. Mîine la Périgueux[40] se dă un banchet în onoarea lui Gambetta."[41]

„*Berlin* 14 (26) septembrie, noaptea. Regele Italiei a plecat astăzi la ora zece seara pe tronsonul de cale ferată ce duce spre Görlitz. La gara acestei linii ferate şi-a luat în modul cel mai cordial rămas bun de la împăratul Wilhelm. Cei doi monarhi s-au sărutat, s-au îmbrăţişat. Despărţirea regelui de prinţul moştenitor[42] şi de prinţul Karl[43] a fost dintre cele mai amicale. Gara a fost iluminată de focuri bengaleze ; o mulţime imensă l-a ovaţionat pe regele Victor-Emmanuel la plecare."

„*Paris* 16 (28) septembrie. Ziarul *La République Française*[44] dezminte unirea cu bonapartiştii, afirmînd că republicanii nu vor să aibă de-a face nici cu partizanii Bourbonilor, nici cu adepţii imperiului."

„*Madrid* 15 (27) septembrie. Fregatele insurgenţilor *Numancia* şi *Mendez-Nunez* au bombardat pe 14 (26) septembrie oraşul Alicante, timp de şapte ore. Oraşul a suferit mari distrugeri, dar s-a apărat cu vitejie şi a provocat navelor avarii atît de serioase, încît le-a obligat să se retragă."

„*Paris*, 17 (29) septembrie, seara. În alocuţiunea rostită ieri la Périgueux, cu ocazia banchetului dat în onoarea sa, Gambetta a afirmat că Franţa, respingînd monarhia ereditară, doreşte proclamarea definitivă a republicii de către Adunarea Naţională nou aleasă."

„*Paris* 18 (30) septembrie. Conform ultimelor ştiri, discursul atribuit lui Gambetta la dineul de la Périgueux nu reprezintă altceva decît nişte supoziţii ale unui reporter, făcute pe baza unei conversaţii cu Gambetta."

„*Versailles*, 18 (30) septembrie. În *Jurnalul Oficial*[45] s-au publicat decretele privitoare la înfiinţarea a optsprezece corpuri de armată. Aceste corpuri urmează să fie dislocate în optsprezece unităţi teritoriale administrative, cîte va cuprinde Franţa. Prin aceleaşi decrete au fost numiţi şi comandanţii corpurilor de armată, între care se numără generalii : Clinchant[46], prinţul de Aumale[47], Ducrot[48], Bourbaki[49] şi Aurelle de Paladines[50]. Au fost, de asemenea, date publicităţii decretele în legătură cu formarea de noi regimente. În total, vor fi o sută patruzeci şi patru de regimente de infanterie, şaptezeci de regimente de cavalerie, treizeci şi opt de regimente de artilerie. Încă nu s-a luat o hotărîre definitivă în legătură cu împărţirea Franţei în optsprezece unităţi administrativ-teritoriale."

„*Paris* 18 (30) septembrie. Scrisoarea contelui de Chambord, adresată celor doi deputaţi ai departamentului Hérault, respinge cu hotărîre zvonurile conform cărora el i-ar incrimina pe radicali, contele exprimîndu-şi intenţiile liberale şi de reconciliere. Mac-Mahon, şeful statului, l-a primit pe contele Armin[51] şi pe ambasadorul turc. Prinţul Serbiei[52] pleacă în această seară şi se va opri să viziteze tabăra de la Bourget."

„*Paris* 19 septembrie (1 octombrie), seara. În discursul rostit la Périgueux, Gambetta s-a exprimat că republica ar fi ieşit cîştigătoare din lupta cu Germania, dacă monarhiştii n-ar fi ţinut să încheie pace. Autorităţile locale au interzis vînzarea ziarului *Republicain de Dordogne,* în care a fost publicată cuvîntarea lui Gambetta.

Thiers a plecat din Lausanne şi se întoarce la Paris.”

„*Paris*, 20 septembrie (2 octombrie). Azi dimineaţă Thiers a sosit la Paris. *Revue de Genève* afirmă că plecarea lui Thiers din Elveţia a fost grăbită ca urmare a scrisorilor pe care le-a primit din Paris şi prin care era rugat să se întoarcă în ţară cît mai repede.”

*

În numărul viitor vom analiza în amănunţime semnificaţia acestor foarte importante telegrame din Europa. Acum, vom spune doar cîteva cuvinte. Cele mai multe ştiri sînt din Paris, ca şi cum cele mai banale întîmplări din Franţa ar avea pentru Europa o importanţă cu mult mai mare decît cele mai semnificative evenimente de pe alte meleaguri ale lumii. Agitaţia partidului biruitor continuă. Comisia permanentă a Adunării Naţionale, care suplineşte întreaga Adunare Naţională în intervalul dintre sesiuni, are o activitate palidă, şi, după cum atestă telegrama din 13 septembrie, la ultima şedinţă a acesteia nu s-a întîmplat nimic deosebit. Ea pare să ignore mişcarea actuală a principalului partid în favoarea restaurării Bourbonilor. De altfel, ea însăşi, în marea ei majoritate, este compusă din monarhişti. În schimb, şedinţele fracţiunilor de dreapta de toate nuanţele sînt pline de pasiune şi

nelinişte. Restaurarea contelui de Chambord a fost hotărîtă. Se mai poartă discuţii în legătură cu drapelul: cum să fie, tricolor sau alb? Este cea mai importantă problemă în toată această afacere. Tricolorul înseamnă recunoaşterea aşa-ziselor principii ale anului '89. Drapelul alb ar însemna renegarea istoriei şi întoarcerea la vremea lui Ludovic al XIV-lea. Toţi monarhiştii speră în asta. Se confirmă zvonurile că la Roma unele cercuri vor să-l convingă pe contele de Chambord să accepte drapelul tricolor. După cum am mai spus data trecută, partidul continuă să fie pe deplin convins că totul se va rezolva numai prin decizia Adunării Naţionale. La popor şi la armată nu se gîndeşte nimeni. Această convingere, aproape oarbă, a partidului ar putea să dea de înţeles că există un sprijin secret din partea mareşalului Mac-Mahon.

Totuşi, în toate celelalte partide franceze se fac tot mai mult simţite discordia şi un fel de teamă faţă de pregătirile monarhiştilor. Se scrie de foarte multe cazuri de trădare şi trecere de la un partid la altul. Unii republicani aleargă la bonapartişti (ca de exemplu ziarul *Avenir National*), sub pretextul realizării uniunii între bonapartişti şi republicani. În realitate, în loc să se unească, bonapartiştii şi republicanii îşi fac doar reproşuri unii altora şi îşi aduc acuze jenante. Liderii republicani au o comportare enigmatică, pentru că, probabil, nu ştiu ce să facă.

Gambetta, vizitînd o parte din Franţa, nu ştie dacă să vorbească sau să nu vorbească la banchete. Thiers se întoarce la Paris pentru „a începe să acţioneze" şi s-ar putea să fie puţin cam tîrziu. Între timp, ziarele din Berlin, vorbind despre vizita

regelui italian, confirmă în mod direct alianţa dintre cele două state împotriva „acţiunilor neliniştitoare ale unor naţiuni”, făcînd, bineînţeles, aluzie la Franţa şi visînd la posibila renaştere a ideii catolice, fapt despre care am vorbit în numărul precedent al revistei *Grajdanin*. Din telegramele primite reiese de asemenea că şi Franţa este puternic preocupată de înarmare şi de reforma forţelor sale armate.

Guvernul lui Castelar[53] a început războiul cu duşmanii republicii, se pare că destul de energic, dar deocamdată nu avem multe motive să dăm un credit prea mare acestor ştiri. Se vorbeşte despre nişte lovituri puternice aplicate lui Don Carlos, însă aceste informaţii vin numai din Madrid. Este drept că adunarea cortesilor a pus la dispoziţia noului guvern al lui Castelar mijloace uriaşe (financiare şi dreptul de a ridica o armată considerabilă). În afară de asta, a fost decretată legea marţială, adică pedeapsa cu moartea pentru încălcarea disciplinei, dar presupunem că toate acestea au rămas, cum se spune, mai mult pe hîrtie, iar disciplina, odată pierdută, nu se mai reface repede. Între timp, separatiştii se dedau la acte cumplite în sud. Escadra oraşului Cartagena (asediat de forţele guvernamentale) a bombardat oraşul Alicante pentru a obţine bani şi provizii. Atacul banditesc s-a înfăptuit sub privirile nepăsătoare ale escadrelor prusacă, franceză şi engleză. Doar cea prusacă ar fi vrut să-i împiedice pe mîrşavii bandiţi, dar s-a abţinut, fiindcă escadrele franceză şi engleză n-aveau intenţia de a acţiona şi ele, preferînd să rămînă neutre. Nefericiţii locuitori ai oraşului Alicante i-au telegrafiat, totuşi, lordului Grandville[54],

implorîndu-l să-i ajute, însă acordul acestuia, nu se ştie din ce motive, n-a mai venit. Hai să spunem că guvernul spaniol ar fi pedepsit vreunul din oraşele sale răzvrătite, dar, desigur, pentru guvernele Angliei şi Franţei, aceşti bandiţi sînt nişte indivizi absolut necunoscuţi. Orice lege morală sau de altă natură obligă pe oricine să împiedice înfăptuirea unei nelegiuiri, dacă ea are loc sub ochii lui şi dacă el are puterea de a acorda ajutor.

Oraşul Alicante, lăsat singur, a ripostat deosebit de energic, cu forţe proprii, la bombardamentele inamice, încît două din navele bandiţilor, *Mendez* şi *Numancia*, serios avariate, au fost nevoite să se întoarcă la Catargena fără să fi obţinut nimic. În legătură cu acest atac banditesc, guvernul spaniol a făcut din nou o declaraţie înfocată şi locvace, recunoscînd că este pe deplin conştient de necesitatea înnăbuşirii revoltei separatiştilor. Culmea ar fi să nu conştientizeze o asemenea necesitate!

În sudul Spaniei îşi fac de cap comuniştii, iar în nord, clericalii. Unii economişti sînt convinşi că această eterogenitate a revoltei s-a produs din cauză că, în nord, pămîntul este împărţit între numeroşi proprietari mărunţi (de unde conservatorismul, Don Carlos). Sudul ţării aparţine aproape în întregime marilor latifundiari, iar populaţia este aproape total lipsită de pămînt, de unde şi proletariatul, comunismul, dorinţa de a acapara proprietatea cu forţa şi de a o împărţi. Că rolul comunismului în actuala răzmeriţă din Spania este uriaş – nu poate fi pus la îndoială.

1 octombrie 1873

Îi invităm pe cititorii noştri să citească în numărul de azi al revistei *Grajdanin* articolul colaboratorului nostru Z.Z, *Despre lupta statului cu biserica în Germania*[55]. Este o continuare a articolului cu acelaşi nume publicat în numărul 34 al revistei şi aduce în atenţia publicului cititor ultimele noutăţi în legătură cu această luptă fatală. Deşi se pare că în momentul de faţă interesul politic se focalizează asupra unui alt colţ al Europei, articolul colaboratorului nostru atinge tocmai acel punct important, fundamental, în jurul căruia, în vremurile noastre, oscilează parcă întreg viitorul politic al Europei. Nu-i vorba doar de lupta catolicismului roman şi a ideii romane pentru supremaţia universală (idee care va dispărea, poate, doar odată cu sfîrşitul lumii), ci, într-un stadiu embrionar, de lupta credinţei cu ateismul, de lupta principiului creştin cu noul principiu viitor al noii societăţi care va să vină, societate care visează să-şi pună tronul în locul tronului Divin. Prinţul Bismarck, desigur, fără să fie prea conştient de asta, prin poziţia sa dispreţuitoare şi despotică faţă de biserică în noul şi colosalul imperiu, la întemeierea căruia şi-a adus o contribuţie atît de mare prin politica sa de „sînge şi fier”, parcă dă mîna cu *noii oameni*, cu ateii şi socialiştii. Să ne amintim de dictonul atribuit contelui de Chambord în legătură cu tenacele prinţ: „Trebuie lăsat în pace şi va distruge singur ceea ce a creat”. Considerăm că această *colosală* expresie a fost rostită de contele de Chambord tot cu o oarecare doză de inconştienţă, cel puţin într-un

sens politic ceva mai restrîns. Nu ne vine a crede, judecînd după fapte, că astfel de gînduri îi pot trece prin cap contelui de Chambord.

Din nou vom face loc mai jos unui mare număr de telegrame politice sosite din Europa în decursul întregii săptămîni, care, iarăşi, sînt aproape toate primite de la Paris. Este în afara oricărui dubiu că în Europa, de aproape o sută de ani, *totul începe cu Franţa* şi, se pare, această realitate se va menţine încă mult timp. Există cauze pentru asta. De altfel, în ciuda abundenţei telegramelor, sînt prea puţine lucruri noi şi esenţiale. Ne-am oprit asupra turneului regelui italian la Viena şi Berlin, care a generat un entuziasm imens, şi la nemţi şi la italieni. Regele s-a întors de o săptămînă în Italia, însoţit de declaraţii fierbinţi de prietenie din partea împăratului german şi a familiei sale. La rîndul său, regele a conferit ordinul de *l'Anunciade*[56] (care consfinţeşte titlul de *văr al regelui*) fiului cel mare al moştenitorului tronului[57], feldmareşalului Moltke[58] şi primului ministru Roon[59]. Prinţul Bismarck, care avea deja acest ordin, a primit din mîna regelui portretul acestuia în acuarelă. Telegrama anunţă că la Roma, pe 21 septembrie, la împlinirea unui an de la plebiscitul prin care Regiunea Bisericii a fost alipită la regatul italian[60], au fost organizate de poporul cuprins de exaltare jocuri de artificii şi, din focuri aprinse, s-a alcătuit un tablou care-i reprezenta pe împăratul Austriei, pe cel al Germaniei şi pe regele Italiei strîngîndu-şi mîinile. Astfel, italienii îşi dau foarte bine seama şi sînt satisfăcuţi că au rupt pentru mult timp legăturile lor vechi (catolice) cu extremul Occident al Europei şi că s-au apropiat de principiul german

(protestant). În orice caz, susţinerea politică a regatului italian era deocamdată asigurată destul de solid. Despărţindu-se pentru totdeauna de colosala idee romano-catolică a dominaţiei universale a papei, moştenită direct din ideea dominaţiei mondiale a Romei antice, italienii îşi privesc destinul cu ochii mult îngustaţi, în schimb într-un mod pozitiv şi materialist, şi, în ciuda prozaismului preocupării lor, se zbat necontenit pentru a-şi asigura viitoarea fericire mic-bughează sub steagul Italiei reunite într-un regat unitar şi constituţional. Se prea poate ca să fi ales calea cea bună. Totul depinde de geniul poporului, de măsura în care se apreciază corect şi are conştiinţă de sine. În acest caz, parcă sare în ochi o analogie stranie şi nu prea îndepărtată între italienii contemporani şi noii lor aliaţi, germanii. Aceşti cetăţeni cinstiţi, care priveau extaziaţi la tabloul sus-amintit, terminînd-o cu papa în scopul consolidării nou-creatului lor regat italian, şi-au jertfit într-un fel o parte din sentimentul religios, ca şi nemţii, care – tot în scopul consolidării noului lor imperiu colosal – aplaudă acum exaltaţi noile legi cu privire la biserică, emise de prinţul Bismarck.

Analizînd toate telegramele pariziene, ajungem, fără voie, la o concluzie inevitabilă : că în Franţa, se pare, republicii îi vine sfîrşitul. Adică nu republicii de acum, ci „principiul" ei. Şi dacă de data aceasta ea nu-i va rezista lui Chambord, e posibil să nu mai renască niciodată în Franţa. De altfel, nu Chambord este cheia problemei ; contele de Chambord, chiar dacă-i greu de presupus, s-ar putea să nu ajungă rege. Dar republica nu mai poate exista în continuare, fiindcă tuturor în Franţa

li s-a făcut lehamite de ea. Şi, în fond, ce reprezintă *republica lui Thiers,* care are cei mai mulţi adepţi în întregul partid republican francez ? Însuşi Thiers a calificat nu o dată republica sa drept „indispensabilă în primul rînd pentru că acum în Franţa nu poate exista un alt guvern sau un alt partid". Această calitate negativă nu poate satisface Franţa obosită, avidă de ordine cu orice preţ şi de o forţă care s-o menţină. Şi cu atît mai mult, cu cît această formă negativistă şi, probabil, unică de guvernare în Franţa de azi nu elimină celelalte partide ; le incită şi le irită tocmai prin negativismul ei ; căci fiecare alt partid este, dimpotrivă, convins că duce cu sine ceva pozitiv şi definitiv pentru Franţa, în comparaţie cu republica *negativistă*. Să defineşti republica aşa cum o defineşte Thiers înseamnă să nu crezi în ea. Iată de ce fiecare francez priveşte republica, fără voia sa, doar ca pe ceva tranzitoriu, aproape ca pe un rău mai mult sau mai puţin inevitabil. Situaţia este insuportabilă şi trebuie să se rezolve de la sine. Ar mai fi putut să reziste cu Thiers în frunte, pentru că Thiers a fost o forţă ; mai ales că Thiers şi nu republica lui era totul. Însă acum Thiers nu mai este o forţă. Bineînţeles că el încă nu-şi dă seama de asta ; prea puţin timp a trecut de cînd nu mai e în fruntea Franţei ! Dar în timp ce a stat şi a făcut pregătiri, momentul a zburat pentru totdeauna. Fără îndoială, va fi o surpriză pentru el să afle acum, dintr-odată, că nu-i decît o importantă figură istorică, debarcată definitiv în domeniul istoriei, iar după asta – nimic altceva. Probabil că o va afla cît de curînd.

Cel mai sigur e că n-o să-i vină a crede şi de aceea cu atît mai amară îi va fi dezamăgirea.

Nimeni nu poate fi de acord aşa, din senin, cu absoluta sa inutilitate. Acum s-a întors la Paris (din Geneva) şi e gata să acţioneze la modul serios : cam prea mult a durat plimbarea sa. S-a postat în fruntea opoziţiei, care combate majoritatea din Adunarea Naţională, şi, în eventualitatea catastrofei apropiate a proclamării Franţei drept regat, se pregăteşte să ia conducerea mai întîi a centrului-stînga (locul preferat al lui Thiers în camera deputaţilor), apoi, dacă va fi posibil, a aripii de stînga din cadrul centrului de dreapta şi, la urmă, dacă va avea posibilitatea, a întregii stîngi a Adunării. Subordonarea de către Thiers a întregii aripi stîngi a Adunării pare posibilă. Se aude că extrema stîngă i-a şi trimis un împuternicit ca să-i spună că nu va intra în polemică şi-l va alege drept lider. Cu toate că nu scrie nicăieri despre asta, ni se pare că în această decizie a extremei stîngi se simte mîna abilă a inteligentului Gambetta. Însă aceste preparative, cu siguranţă, nu vor fi încununate de succes : la momentul crucial, nu numai mulţi deputaţi de centru, dar şi cei de stînga nu vor *îndrăzni* să nu-şi dea votul contelui de Chambord, dacă totul va începe şi se va sfîrşi, cum presupune toată lumea, doar cu hotărîrea Adunării Naţionale. Chiar şi în acest caz e greu de presupus că se va ajunge la dezbateri în Adunare : legitimiştii sînt impertinenţi şi vor acţiona cu neobrăzare, în forţă, şi chiar, poate, nu-i vor permite nici lui Thiers să vorbească (iar el îşi pregăteşte probabil un discurs extraordinar). De pe acum, legitimiştii afirmă sus şi tare că, în ziua aceea crucială, Adunarea Naţională trebuie să fie încercuită de armată. Ca întotdeauna, nimeni nu se gîndeşte la mareşalul-preşedinte, iar

legitimiştii sînt întru totul convinşi de docilitatea lui. Dar ce se va întîmpla dacă într-adevăr mareşalul nu e *decît un soldat cinstit* ? Atunci, desigur, contele de Chambord va fi încoronat... pentru cîteva zile. Adepţii săi nici nu vor să ştie ce se va întîmpla a doua zi după încoronare : vor doar să ocupe locul şi atît. Este edificatoare expresia contelui de Chambord, care îi scria unui deputat că „nu se poate imagina fi rege al unui partid oarecare". Ce-şi imaginează el că va fi după asta ?

În Spania – nici o ameliorare, dimpotrivă, totul e mai rău. Madridul se laudă că Don Carlos e aproape distrus ; dar, cu siguranţă, în aceste afirmaţii nu-i nici urmă de adevăr. În sudul Spaniei situaţia este din ce în ce mai rea, iar lîngă Cartagena trupele guvernamentale trec în tabăra insurgenţilor. În loc de o sută de milioane, guvernul a reuşit să găsească un împrumut doar de zece milioane de reali. S-a hotărît procurarea banilor cu orice preţ, prin contribuţii şi taxe. În adunarea cortesilor sînt disensiuni şi marea lor majoritate părăseşte guvernul. Se vor proclama, probabil, multe *pronunciamiento*[61] noi[62]...

8 octombrie 1873

Transcriem comentariile cotidianului englez *Daily News*[63] în legătură cu recentele evenimente din Franţa :

> „Există semne că în Franţa se pune la cale o nouă lovitură de stat, care este cu atît mai ilegală, cu cît se realizează sub acoperirea formelor şi autorităţilor parlamentare. Însă Adunarea de la Versailles nu poate fi nicidecum considerată parlament. A

încetat să fie parlament din clipa în care, arogîndu-şi suprema responsabilitate guvernamentală, a frustrat alegătorii şi ţara de orice răspundere. Acum nu este decît o oligarhie iresponsabilă şi independentă, care se menţine la putere, abuzînd de prerogativele ce i-au fost încredinţate."

Şi, în continuare, despre contele de Chambord :

„După toate aparenţele, pretendentul la tronul Franţei este un om onest, deşi se află în eroare. Dacă există un punct asupra căruia n-ar trebui să cedeze pentru nimic în lume, acesta e, desigur, problema drapelului alb... Se spune, de altfel, că a fost stipulată condiţia ataşării pe drapelul naţional a unei panglici albe sau a unui panaş alb. Dar ce rost mai are simbolul, dacă este suprimată cauza pe care el o reprezintă ? Contele de Chambord însuşi nu este altceva decît un simbol. În afara monarhiei tradiţionale, a cărei emblemă este gata s-o sacrifice, el n-are nici o valoare. Adoptînd drapelul revoluţiei, el devine fie un monarh creat de revoluţie, fie acceptă prefăcătoria... Să accepţi constituţia nu este prea greu : pentru asta este de ajuns un singur minut, o trăsătură din condei, dar să fii toată viaţa loial constituţiei, să-i respecţi litera şi spiritul în cele mai diferite condiţii şi circumstanţe, s-o respecţi mulţi ani la rînd este o problemă, o încercare în decursul căreia contele de Chambord s-ar putea foarte uşor abate din drum, datorită anumitor influenţe. E greu să-ţi schimbi natura : educaţia, relaţiile, tabieturile, convingerile adînc înrădăcinate trebuie să învingă fermitatea iniţială, în pofida sincerităţii intenţiei... Dacă îşi va trăda propria natură, contele de Chambord va fi fidel Franţei ? Noi nu-l credem în stare de perfidie ; dar el şi-a

arătat slăbiciunea, care este o ispită şi un pericol de stat... Adunarea nu poate decît să-l facă pe contele de Chambord doar rege al Adunării, dar nu e capabilă să-i înrădăcineze puterea în solul francez. Ducele Broglie[64] şi prietenii săi îşi imaginează că ceea ce a fost posibil în 1789 ar fi posibil şi în 1873. Ei fac abstracţie de un întreg secol şi de ordinea publică instaurată de acest secol în Franţa... Şcoala «restauratorilor istoriei» (ducele Broglie este reprezentantul ei tipic) este compusă în întregime din revoluţionari-pedanţi ale căror planuri se reduc la «vechea noutate». Ei sînt anticari, nu conservatori."

Alături de articolul din *Daily News* reproducem, tot fragmentar, cîteva opinii pe aceeaşi temă, extrem de caracteristice, iar în clipa de faţă deosebit de remarcabile, ale lui Louis Veuillot[65], apărute în revista iezuită *Univers* :

„Bătrînii hughenoţi[66] rămaşi credincioşi lui Henric al IV-lea spuneau cîndva, pentru a-i scuza devierea de la protestantism : «*Paris vaut bien une messe* (Parisul merită o liturghie)»[67]. În jurul lui Henric al V-lea[68] roiesc acum politicieni de aceeaşi factură şi încearcă să-l convingă în acelaşi fel că «Parisul merită ca el să intre un pic în cîrdăşie cu revoluţia»... În ce-i priveşte, nimic mai simplu. Regele, totuşi, are altă părere. Ceea ce este de făcut, spune el, nu poate fi făcut altfel decît la dorinţa tuturor şi cu ajutorul tuturor, sub conducerea liderului ales de către toţi. Eu sînt omul care-i uneşte acum pe toţi şi-i dezbină cel mai puţin. Însă în mîinile voastre am să fiu doar asemeni vouă, dar imediat voi ajunge în dezacord şi cu voi, şi cu mine însumi".

„Politicienii-intriganţi îl contrazic şi susţin că nu poporul a fost creat pentru rege, ci regele pentru

popor. Regele le răspunde că aşa crede şi el şi de aceea nu renunţă la dificila meserie de rege, meseria sa ereditară, dar că ei nu sînt nicidecum poporul şi nu-l reprezintă pe rege şi, dacă s-ar da pe mîna partidului lor, nu-şi va îndeplini nici obligaţia pe care o are faţă de sine însuşi, nici faţă de popor. Ei îi replică din nou ; dar regele anunţă în sfîrşit că e timpul să pună capăt discuţiei şi el nu-i precupeţ."

„Cam aşa stau lucrurile acum : regele tace şi vizitatorii pleacă fără să fi obţinut nimic. Acum este clar că Henric al V-lea nu şi-a trădat cu nimic programul iniţial. Aici nu-i vorba de mărinimie, ci de convingere. Anarhia nu poate fi vindecată decît prin monarhie, care este destinul firesc al francezilor... Doar monarhia poate învia pentru totdeauna ordinea în Franţa, orice alt sistem de guvernare fiind util doar pentru un timp, chiar şi în cazul în care ar înregistra succese. Doar sub monarhie Franţa s-a simţit liberă, exact ca un om sănătos care trăieşte în concordanţă cu temperamentul său. Henric al V-lea spune : «Eu însemn mult şi pot face multe, rămînînd credincios principiului căruia îi servesc drept reprezentant. Însă în afara acestui principiu nu sînt nimic, îmi pierd puterea de a întreprinde ceva şi, în acest caz, desigur, n-am să vă pot ajuta. Prin ataşamentul faţă de principiul meu, voi vindeca atmosfera otrăvită care sufocă Franţa ; renunţînd la principiul meu, voi deveni unul din acele dopuri cu care, iată, de o sută de ani încoace, vă astupaţi găurile, schimbîndu-le mereu şi înlocuindu-le. Rămîneţi cu dl Broglie sau readuceţi-l pe dl Thiers, ori – de ce nu ? – încercaţi cu dl Gambetta, iar pe mine lăsaţi-mă în pace. Vă speriaţi de steagul meu ; degeaba. În tot cazul, n-am să renunţ la el şi trebuie să înţelegeţi că am dreptate... Nu-i o bravadă, nu-i

un capriciu. E o necesitate, fie şi doar din punct de vedere politic... Acest drapel este simbolul principiului meu. Cînd îl veţi adopta cu toţii, am să înţeleg că am ajuns la reconciliere, la o conciliere sinceră, că aţi uitat de toate supărările voastre şi îmi iertaţi tot răul pe care mi l-aţi pricinuit. Dacă mi-aş trăda steagul şi l-aş adopta pe al vostru, voi n-aţi putea să mă respectaţi. V-aţi uita la mine cum se uită învingătorii la cel învins. Mi-aţi aminti în fiecare clipă de sîngele înaintaşilor mei, pe care l-aţi făcut să curgă pe eşafod[69], iar pe mine m-aţi acuza clipă de clipă că nu-l uit. Nu cer decît ceea ce-mi pretinde onoarea, iar onoarea mea este şi a voastră. De ce vreţi ca, urcîndu-mă pe tron, să am înfăţişarea unui păcătos care se căieşte ? Nu v-am cerut nimic, nu v-am cerut nici o favoare ; acced la tron în virtutea unui drept legitim, nu prin forţă, nu cu sabia în mînă. Întrucît dreptul meu a coincis cu dorinţa voastră, atunci şi steagul cu care mă întorc şi pe care îl detestaţi pînă şi în clipa de faţă trebuie să fie din acest moment la fel de iubit şi de glorios pentru voi, cum este pentru mine. Altfel nu se poate. În astfel de reconcilieri, demnitatea personală şi adevărul trebuie puse mai presus de orice. Nu sînt nici pe departe un păcătos care se căieşte, dar nu sînt nici hoţ. Se cade oare să fur steagul napoleonian şi să risc o asemenea acuzaţie? Îi cedez casei Napoleon steagul ei, de la Arcole şi pînă la Sedan[70]. Steagului alb îi este suficientă şi propria glorie. Fie ca el să pătrundă în Franţa fără să lupte cu francezii şi acest marş va fi cea mai înaltă glorie a sa.»”

„Iată cum ar putea să vorbească Henric al V-lea, adaugă Louis Veuillot, însă el tace, şi aşa e şi mai bine. La ce bun să explici ceea ce Franţa înţelege şi fără explicaţii ? Cauza sa va triumfa fără discursuri... Monarhie sau anarhie, monarh sau

nimic ! Această coroană, care este necesară pentru salvarea noastră, nu-i nicidecum chiar atît de necesară pentru gloria sa. El poate să şi-o pună cu glorie pe cap, dar cu mai multă glorie o poate refuza pentru a nu-şi păta onoarea. Niciodată n-a existat o situaţie mai fericită pentru destinele oamenilor, mai promiţătoare şi mai suverană. Acest învingător nu are nevoie nici de armată, nici de sfaturi. Nu are soldaţi, nu are comori, nu are complotişti. El îşi va atinge ţelul în ciuda numeroaselor obstacole dificile şi nu va rămîne dator nimănui pentru asta, nimeni nu va avea dreptul să-l acuze de ingratitudine. Va intra fără vărsare de sînge, de unul singur, cu acelaşi drapel cu care a fost izgonit."

*

Ambele comentarii despre contele de Chambord, publicate în două ziare europene atît de diferite unul de celălalt, sînt extrem de interesante. În esenţa problemei, ele sînt cam de aceeaşi părere. *Daily News* se indignează doar pentru faptul că Chambord a manifestat slăbiciune şi a făcut concesii. Louis Veuillot afirmă că n-a fost vorba de nici un fel de concesii, că, dimpotrivă, contele este vizitat tot timpul de emisari de la Paris ca să-i smulgă o concesie cît de mică, dar că „regele continuă să păstreze tăcerea". Informaţiile lui Louis Veuillot se pare că sînt mai exacte decît celelalte.

Uniunea tuturor partidelor de dreapta, speriată de mişcarea surprinzătoare a întregului partid republican din Adunarea Naţională, care manifestă în ultimul timp o activitate extrem de energică, pregătindu-se să le riposteze monarhiştilor, a numit o comisie finală sub preşedinţia lui Changarnier[71],

pentru a se înţelege asupra ultimelor propuneri ce urmează a fi făcute contelui de Chambord, astfel încît răspunsul primit la ele să fie definitiv). Şedinţele tuturor acestor comisii se desfăşoară, bineînţeles, în cel mai desăvîrşit secret dar, cu toate acestea, rezultatele se ştiu. Este cunoscut, de exemplu, faptul că acordul întregii aripi drepte şi a centrului-dreapta continuă să fie de nezdruncinat. Se mai ştie că ultima delegaţie a şi fost trimisă la contele de Chambord cu propunerile definitive. Această delegaţie trebuie să se înapoieze cît de curînd cu rezultatul final. Este demnă de luat în seamă ştirea, cu totul corectă, se pare, apărută în ultimele ziare primite, conform căreia, în cazul cînd contele de Chambord refuză categoric să adopte drapelul tricolor, uniunea tuturor partidelor va continua să existe şi după pierderea tuturor speranţelor de a proclama monarhia. A circulat un zvon, destul de stupid, că şi în acest caz se va proclama monarhia, iar rege va fi contele de Paris. Mult mai exactă, după părerea noastră, este o altă informaţie, conform căreia monarhiştii din Adunare, în cazul unui răspuns nesatisfăcător al contelui de Chambord, imediat după convocarea Adunării (pe 5 noiembrie), vor proclama necesitatea de a se prelungi mandatul mareşalului Mac-Mahon, dar, evident, fără a mai proclama republica. Astfel, această inacceptabilă ordine a lucrurilor se va prelungi *sine die*: adică nu va fi nici o asigurare pentru Franţa, ci păstrată o incertitudine, cît încă se mai poate, cu baionetele; aceeaşi luptă acerbă între partide; nici monarhie, nici republică. Şi toate acestea cu singurul scop de a amîna cît mai mult dizolvarea Adunării Naţionale şi păstrarea pentru

cît mai multă vreme a prerogativelor acesteia. *Cel mai probabil e că aşa se va şi întîmpla*, dar ni se pare imposibil ca legitimiştii să renunţe, măcar pentru un timp, la contele de Chambord, în cazul cînd el va refuza compromisurile. Îl vor accepta şi fără concesii, îl vor accepta chiar şi cu drapelul alb, fiindcă lucrurile au mers prea departe, iar partidul monarhist este iritat şi înfierbîntat la maximum. Se prea poate să se găsească o soluţie pentru păstrarea coaliţiei din Adunare, chiar şi în cazul acceptării drapelului alb. Există cîteva indicii în acest sens, de pildă articolul lui Louis Veuillot. Aceasta este părerea revistei *Univers*, cea mai monarhistă publicaţie din Franţa şi, bineînţeles a lui Louis Veuillot, cea mai supusă slugă a lui Henric al V-lea. Tonul articolului său este extrem de ridicat. Dar dacă pretendentul, după opinia ziarului *Daily News,* s-a decis deja să facă nişte compromisuri, atunci cum i-ar putea fi favorabil articolul din *Univers*? Reiese că cei din tabăra legitimiştilor sînt deja convinşi de posibilitatea înscăunării contelui de Chambord chiar şi fără concesii din partea acestuia sau, mai bine spus, *în orice condiţii*. Un singur fapt rămîne limpede: nu există nici un fel de informaţii privind hotărîrea definitivă a contelui de Chambord. Preşedintele consiliul de miniştri, ducele Broglie, la un banchet dat la Neville-Dubone, cu ocazia inaugurării unei noi căi ferate, a rostit un discurs, în care a declarat pe faţă că este monarhist, că Adunarea Naţională are dreptul de a proclama acea formă de guvernămînt pe care o va considera potrivită pentru Franţa (adică monarhia), ca urmare a investirii Adunării cu puterea constitutivă, dînd în acelaşi

timp asigurări că „formele organizării civile, atît de preţioase pentru noi toţi, vor rămîne intangibile”. Cu alte cuvinte, el promitea că Chambord va accepta drapelul tricolor şi principiile anului ’89. Toată lumea ştie că ducele Broglie este unul din primii propagandişti ai restaurării monarhiei şi că nu face altceva decît că depune toate diligenţele pentru a-i pune pe toţi de acord şi a le face tuturor pe plac, adică pentru ca Chambord să accepte tricolorul. Dar mai interesant decît orice este faptul că un membru al guvernului republican, preşedintele consiliului de miniştri, şi-a permis să fie atît de sincer într-o adunare publică, declarînd pe faţă că este pentru monarhie. Această „faptă frivolă” a ducelui, cum au calificat-o unele ziare, este cea mai concludentă dovadă a încrederii depline, oarbe a monarhiştilor că victoria va fi de partea lor. Altfel o persoană cu o funcţie de stat atît de înaltă nu şi-ar fi permis să facă o astfel de afirmaţie.

Într-un cuvînt, în viitorul cel mai apropiat, peste vreo trei săptămîni, se pot întîmpla extraordinar de multe lucruri şi chiar absolut surprinzătoare, pentru că şi cea mai neînsemnată întîmplare intervenită în derularea normală a evenimentelor poate schimba *pentru o bucată de vreme* cursul istoriei. Veuillot, în imaginea pe care i-a schiţat-o lui Henric al V-lea, ne-a oferit un tip superior. Se poate întîmpla ca Chambord să renunţe într-adevăr la tron ca să-şi respecte principiile. Tot la fel de bine se poate întîmpla, în pofida drapelului, ca Adunarea să voteze candidatura şi să obţină o oarecare majoritate, de la unu pînă la zece voturi, iar el să refuze tronul din pricina jenantei majorităţi nesemnificative a celor care l-au ales. Se poate ca iezuiţii să-l

liniştească pe loc în acest caz şi primul care li se va alătura va fi Louis Veuillot, demonstrîndu-i contelui de Chambord că nu trebuie să dea cu piciorul unui asemenea şanse, că poporul s-a dezobişnuit de monarhie, că este necioplit, chiar nebotezat, şi că, chiar dacă s-ar împotrivi şi s-ar revolta, trebuie profitat de docilitatea mareşalului Mac-Mahon şi de hotărîrea Adunării Naţionale, pentru a accede la tron cu orice preţ, măcar şi pentru a boteza acest popor prost şi stupid şi pentru a-l obliga, fie şi cu forţa, să devină religios şi fericit, că asta este vocaţia monarhiei constituţionale, că e un fel de cruciadă etc., etc. Nouă ne-ar plăcea mai mult dacă Chambord n-ar abdica de la principiile sale şi ar refuza tronul, ne-ar plăcea numai pentru că altruiştilor din lumea asta li s-ar mai adăuga unul, iar lumea are nevoie acută să vadă cît mai mulţi oameni demni de respect. În sfîrşit, se poate întîmpla ca în momentul decisiv să cîştige republicanii şi atunci se va dizolva Adunarea, iar în locul ei se va alege alta, care va proclama republica pentru totdeauna. Vom lăsa la o parte pentru cîtva timp aceste amănunte, toate aceste argumente *pro* şi *contra*, şi vom încerca să clarificăm o problemă interesantă, mult mai generală, care ne preocupă în mod deosebit în momentul de faţă.

Să presupunem mai întîi că Chambord s-a urcat deja pe tron, republicanii sînt învinşi, Mac-Mahon docil, ţara se linişteşte încetul cu încetul, măcar în aparenţă, şi, în sfîrşit, lucrurile merg destul de bine pe noul făgaş. Astfel, eliminăm chiar şi „ziua de mîine”. Doar unii legitimişti ne dau asigurări că „în tot cazul, contele de Chambord le va oferi francezilor vreo 18 ani de linişte şi pace”. Noi am

fi de acord şi numai cu vreo cîţiva ani de linişte, dacă nu cu optsprezece. Problema e : ce va urma ? În ce fel vor fi orînduite destinele Franţei, chiar cu Chambord urcat pe tron, în ce mod se vor linişti Europa şi lumea ?

Aceasta este întrebarea. Veuillot ne asigură că punctul forte al pretendentului este să nu se abată cu nici un milimetru de la principiile sale şi că numai în acest caz îi rămîne intactă posibilitatea de a salva şi linişti Franţa. Da, dar ce anume va face noul rege pentru *a salva* Franţa şi, în acest caz, ce anume înseamnă cuvîntul *posibilitate* ?

Esenţa principiilor contelui de Chambord constă, mai întîi de toate, în faptul că puterea lui este legitimă ; mai departe urmează o confuzie atît de mare, încît nu mai înţelegi cum pot exista în realitate nişte lucruri atît de ideale. Adică, să zicem, sînt prea clare şi neideale toate resorturile care împing acum întregul partid să proclame monarhia ; însă Henric al V-lea şi toţi cei care gîndesc la fel ca el (căci trebuie să fie şi din aceştia printre adepţii săi) sînt apariţii absolut fantastice. Nu-i vorba de faptul că regele însuşi va fi convins de legitimitatea puterii sale, ci de faptul că toţi francezii trebuie să creadă acest lucru. Dacă s-ar întîmpla aşa ceva, Franţa n-ar mai avea ce să-şi dorească ; ar fi din nou puternică, pentru prima dată unită într-un singur tot pe întreg parcursul secolului, ar fi fericită şi liberă în cel mai înalt grad. Împăratul Napoleon al III-lea, de-a lungul întregii sale domnii, a fost nevoit să-şi canalizeze toate eforturile în direcţia consolidării şi înrădăcinării dinastiei sale în Franţa. Dacă ar fi fost scutit de această fatală şi neîntreruptă grijă, probabil că

ar fi rezistat la tron şi nu s-ar fi ajuns la catastrofa de la Sedan. Însă, urmărind acest ţel fatal, a fost nevoit să întreprindă multe acţiuni ce nu aveau drept scop fericirea Franţei, ci doar consolidarea casei Napoleon. Francezii înţelegeau bine acest lucru, întrucît aproape toate actele iniţiate nu numai că nu erau pentru fericirea Franţei, ci chiar spre evidenta ei nefericire. Astfel, chiar în pofida extraordinarei aureole de glorie şi forţă, francezii au continuat să se simtă, în tot decursul domniei lui Napoleon al III-lea, într-o stare nedefinită şi instabilă ; căci, dacă însuşi conducătorul guvernului nu credea în stabilitatea puterii sale, cu atît mai puţin puteau crede francezii. Însă, dacă se va întîmpla minunea ca în cele din urmă toţi să creadă în legitimitatea puterii contelui de Chambord şi el, prin urmare, va fi cu totul scutit de grija fatală a lui Napoleon al III-lea, atunci, desigur, toate ţelurile vor fi atinse. Regele, văzînd că supuşii cred în el, nu poate să nu aibă şi el încredere în ei. Atunci, fără să se mai teamă de comploturi şi vicleşuguri îndreptate împotriva sa, le-ar da supuşilor săi toate libertăţile : a presei, a întrunirilor, a administraţiei locale, libertatea de a trăi, libertatea de a introduce chiar şi comunismul, numai cu condiţia ca toate acestea să nu dăuneze întregului, tuturor. Dar un asemenea consens este un ideal imposibil de realizat. Nu vom repeta opiniile din *Daily News* sau din *Times*, pe cele ale lui Thiers sau Tocqueville[72] din recentul său discurs, în care susţinea că Franţa este o ţară preponderent democratică şi de aceea aici legitimismul este imposibil. Democratismul francez, pe parcursul întregului secol, a fost obiectul unor mari dezbateri şi problema n-a fost nici pe

departe rezolvată. Nu vom aminti decît faptul că în Franţa s-a înrădăcinat o părere preconcepută despre vechea monarhie, după ce oamenii s-au dezobişnuit de un secol de ea, căpătînd noi deprinderi pe parcursul a şase-şapte generaţii care au trăit după monarhie, iar poporul, poporul simplu a uitat cu desăvîrşire de vechea monarhie şi, neavînd despre ea nici o idee precisă, probabil că acum nu înţelege : pentru ce să-i jure credinţă lui Chambord, să-i presare drumul cu flori şi să sărute copitele calului său alb ? Contele de Chambord a declarat că el nu este regele unui partid şi că, prin urmare, vrea să fie ales de toţi. Însă visul lui e pe de-a-ntregul fantastic pentru că, se pare, are într-adevăr deplina convingere că o asemenea alegere este posibilă ! „Francezii nu pot fi fericiţi dacă nu cad cu toţii de acord asupra legitimităţii puterii regelui”, spun legitimiştii. Fie, dar cum să obţii acest acord *general*, cum să sari peste aceşti o sută de ani ? Totul e un fel de vis. Repetăm : toţi cei ce luptă să proclame monarhia sînt de înţeles ; dar contele de Chambord, care crede cu sinceritate că ar putea fi dorit de *toată* lumea şi că nu este omul unui partid, îţi creează, fără voie, impresia unui om cu mintea tulburată.

Legitimiştii care nu acţionează la întîmplare, doar ca să-şi asigure un loc, şi cei care nu fac parte din tabăra clericalilor (aceştia îşi urmăresc scopurile lor deosebite, speciale, ţintesc un *status in status* * al lor) trebuie să aibă un plan raţional, doar nu vor fi crezînd cu adevărat într-un miraculos acord general, care să pice de-a gata, pe

---

* Stat în stat *(lat.)*.

neaşteptate, de undeva din cer. Dacă-i aşa, atunci care-i planul ? Nu-i suficient să intri în Franţa, să urci pe tron, înconjurat de baionetele docile ale lui Mac-Mahon, şi să începi să domneşti ; trebuie să şi faci ceva. Trebuie să aduci o idee nouă, să spui un cuvînt nou care într-adevăr să aibă puterea de a intra în luptă cu spiritul rău al unui întreg secol de discordii, de anarhie şi de revoluţii franceze fără nici un rost. Observaţi că acest spirit rău aduce cu sine o credinţă pătimaşă şi, prin urmare, nu acţionează doar prin paralizia negării, ci prin ispita celor mai atrăgătoare promisiuni : el aduce o nouă credinţă anticreştină, adică îi aduce societăţii nişte principii morale noi ; susţine că poate reconstrui din temelii întreaga lume, că îi va face pe toţi egali şi fericiţi şi că va finaliza pentru eternitate străvechiul turn al Babilonului, aşezîndu-i ultima piatră. Printre adepţii acestei credinţe se numără oameni din păturile superioare ale intelectualităţii ; cred în ea, de asemenea, toţi cei „mici şi orfani”, trudiţi şi împovăraţi, care au obosit să mai aştepte împărăţia lui Hristos ; toţi cei cărora li s-au refuzat bunurile pămînteşti, toţi nevoiaşii (care, în Franţa, se numără cu milioanele) şi, toate acestea, sînt aproape, „la uşă”. Prin urmare, contele de Chambord trebuie neapărat să spună şi să facă ceva. Altfel ce rost are să mai vină ? Şi, în fond, ce se va întîmpla în realitate ? Cel mai probabil, se va popula şi se va renova suburbia Saint-Germain[73], se vor îmbogăţii popii, vor apărea viconţii şi marchizii. Vor ieşi mode noi, o mulţime de noi vorbe de spirit, va apărea ceva inedit în eticheta curţii şi toate celelalte curţi europene se vor grăbi să imite aceste noutăţi, vor apărea inovaţii în ceea ce priveşte balurile şi

baletul, vor apărea bomboane noi şi noi bucătari. În minuscula cameră a deputaţilor, căreia i se vor da nişte fărîmituri ale puterii, vor apărea pe de o parte doctrinarii[74], iar pe de alta micii eroi ai aripii stîngi care, oricum, va fi mai stupidă decît cea dreaptă, în situaţia ei ingrată. După aceea, va creşte nemulţumirea mocnită în popor ; spiritul cel rău, încă foarte tînăr, se va maturiza între timp şi se va înrăi definitiv. Apoi, într-o bună dimineaţă, regele va semna nişte ordonanţe... Parisul va începe să clocotească, trupele vor pune mîna pe arme şi spiritul răului, de-acum cu mîna fermă, va bate la uşă...

Nu, probabil că şi acum legitimiştii au printre ei oameni, chiar cu contele de Chambord (neapărat), care visează să procedeze cu totul altfel, ale căror intenţii sînt mai profunde şi mai nobile. Ei sînt cei avizi de lupta cu spiritul răului, vor să-l învingă. Iată ţelul lor, iată ce vor să facă ! Dar dorinţa şi fapta sînt două lucruri diferite. Problema este cum să intri în luptă cu noul principiu care dezorganizează societatea. Prin constrîngere şi impertinenţă clericală nu se mai poate obţine nimic. Fireşte, răspunsul este clar : primul pas spre succes, prima iniţiativă o reprezintă restaurarea suveranităţii laice a papei[75].

O, în zadar legitimiştii puri vor da din mîini, respingînd această idee ! În zadar însuşi contele de Chambord va da, ca şi pînă acum, asigurări că nu va începe războiul datorită papei, că nu va aduce cu el un *guvern de preoţi,* cum îi scria zilele trecute deputatului Rodez-Banavan[76]. Ei nu pot evita această cale ! Vor fi împinşi spre ea, vor fi obligaţi s-o urmeze. Unii observatori presupun de pe acum că toată această mişcare legitimistă, care s-a împînzit

aşa, deodată, şi cu atîta forţă în toată Franţa, nu este, poate, decît un tertip al clericalilor şi cuvîntul ei de ordine a pornit de la Roma, fiind orientat în favoarea restaurării suveranităţii papale. Clericalii, desigur, nu l-au inventat nici pe Chambord, nici pe legitimişti, în schimb îi domină. Sînt semne în această privinţă. Mişcarea de la Roma s-a răspîndit în ultima jumătate de an în toată Europa, contele de Chambord şi Don Carlos, agitaţia romano-catolică în Germania, susţinută de nemulţumirea explicabilă a catolicilor imperiului împotriva noilor legi bisericeşti, încercările de a se apropia de popor în Franţa, în Germania şi Elveţia printr-o nouă invenţie (organizarea în rîndul maselor a unor pelerinaje populare, unele extravaganţe democratice, nemaiauzite pînă acum, ale înalţilor prelaţi în Germania, cu apeluri către populaţie), toate acestea duc cu gîndul la o agitaţie de proporţii, iniţiată de clerici concomitent şi în tot locul în favoarea unui papă infailibil, dar fără adăpost[77]. Apropo, este extrem de interesant în acest sens conţinutul a două scrisori care au fost date publicităţii recent : scrisoarea papei către împăratul Wilhelm şi răspunsul împăratului. Le vom publica la locul potrivit. Dar toată această mişcare a clericalilor este importantă prin faptul că reprezintă, probabil, *ultima* încercare a catolicismului roman de a cere încă o dată, pentru *ultima* dată, ajutor de la regi şi de la mai-marii lumii acesteia, şi, totodată, ultima speranţă în ei. Dacă nu se vor împlini aceste ulttime speranţe, atunci Roma, pentru prima oară în cei 1500 de ani, va înţelege că trebuie s-o rupă cu mai-marii acestei lumi şi să-şi ia gîndul de la regi ! Şi, credeţi-mă, Roma va şti să se adreseze poporului, acelui popor

pe care l-a respins întotdeauna cu trufie şi de care ascundea chiar şi *Evanghelia* lui Hristos, interzicînd traducerea acesteia. Papa va şti să iasă în faţa poporul, pe jos şi desculţ, umil şi gol, cu o armată de douăzeci de mii de iezuiţi încercaţi în convertirea sufletului omenesc. Vor putea să-i ţină piept acestei armate Karl Marx şi Bakunin[78] ? Mă îndoiesc ; catolicismul se pricepe atît de bine (la nevoie) să facă şi concesii, să concilieze orice. Ce-l costă să dea asigurări poporului ignorant şi pauper că şi comunismul este tot un creştinism şi că Iisus Hristos numai despre asta a vorbit ? Doar şi acum există socialişti[79] deştepţi şi inteligenţi, care sînt convinşi că nu există diferenţă între credinţă şi ateism şi-l iau pe antihrist drept Hristos.

În primul rînd, Henric al V-lea nu va putea evita războiul pentru papă, deoarece perioada actuală şi cîţiva ani în viitorul apropiat sînt poate singurul moment cînd războiul pentru papă se poate bucura de popularitate în Franţa şi ar fi acceptat cu simpatie chiar şi de către populaţie. Dacă Henric al V-lea ar fi în stare să-şi ia revanşa în faţa Germaniei pentru miliardele pierdute şi pentru recentele umilinţe, să redobîndească Alsacia şi Lorena, şi-ar consolida astfel tronul cel puţin pe perioada domniei sale. Dar, devenind rege, dacă ar declara război Germaniei, nimeni nu l-ar sprijini şi nici măcar nu l-ar lăsa să-l declare : le e frică şi riscul e prea mare. Dar papa, persecutat de Germania, îşi va atrage neîntîrziat simpatia în Franţa. Şi cine va fi atunci principalul adversar al papei „infailibil”, dacă nu Germania ? Germania tratează restaurarea suveranităţii acestuia ca pe cea mai importantă problemă şi va veni cu toate forţele

în ajutorul Italiei. Încetul cu încetul, de la tratative la indignare, de la indignare la fapte, şi problema papei, în cazul încoronării contelui de Chambord, se va rezolva în mod sigur printr-un imens şi *involuntar* război între Franţa şi Germania. Francezii nu vor porni războiul doar pentru Alsacia, însă puţin cîte puţin, fără să-şi dea seama, se vor lăsa tîrîţi, convinşi că-i vin în ajutor papei, şi războiul poate căpăta popularitate. Contele de Chambord nu poate rata o astfel de ocazie.

Să admitem că el va ieşi învingător din război, că Franţa se va acoperi din nou de glorie, îşi va recîştiga provinciile şi însuşi papa va intra în Paris pentru a pune piatra de temelie a unei noi catedrale (cum i s-a şi propus nu demult). Ce va fi mai departe ? Nu contează că, poate, pe Henric al V-lea, după faptele sale glorioase, îl vor lăsa să moară liniştit pe tronul său. Important este : monarhia legitimă se va înrădăcina prin contele de Chambord în Franţa, o dată pentru totdeauna, şi ce-i va aduce ea în mod deosebit ? Ce fel de fericire ? Îi va aduce liniştea, după ani de chinuri şi hărţuială ? Va alunga pentru totdeauna spiritul rău, care e deja aproape, la „uşă" ?

Ce-ar fi dacă papa va intra în Paris şi romano--catolicismul se va reinstaura cu o nouă şi nebănuită strălucire ? Papa cel triumfător şi „infailibil" (nu cel „ce merge pe jos şi desculţ") să alunge spiritul rău, sau iezuiţii lui, clericalii frivoli, cu al lor *status in statu*, unşi cu toate alifiile şi plehivani fără ruşine ? Nu, spiritul rău e mai puternic şi *mai curat* decît ei ! Nu cu ajutorul unei asemenea armate contele de Chambord îşi va putea rosti *noul său cuvînt*. Şi atunci cu ajutorul cui ? Fără să vrei,

începi acum să crezi că, într-adevăr, contele de Chambord este o fiinţă superioară, o fiinţă cu inima cea mai curată. Şi înţelege cu siguranţă, în extazul spiritului său, că întreg cuvîntul său nou este tocmai lupta pentru Hristos, lupta împotriva teribilului antihrist care va să vină, că Franţa trebuie salvată, orientîndu-i minţile luminate către Dumnezeu şi umplînd inimile miilor de muncitori „nebotezaţi" cu harul lui Hristos şi arătîndu-le pentru prima dată chipul Său luminos. Altfel cum ar salva Franţa cel mai creştin dintre regi ? Doar el însuşi spune că vine s-o salveze şi el însuşi crede că o va salva. Doar ştie foarte bine că pe teren francez e hărăzit să aibă loc primele lupte ale teribilei societăţi viitoare împotriva vechii ordini a lucrurilor. El ştie că din această cauză se frămîntă întreaga societate franceză, toţi cei puternici şi dăruiţi cu virtuţile pămînteşti, că de aceea aşteaptă şi jinduiesc ei cu disperare un guvern cît de cît ferm, caută unde-i puterea şi n-o găsesc ; pentru a opune rezistenţă acestui nou inamic ce va să vină, l-au acceptat şi pe Napoleon al III-lea pe tron şi, dacă acum îl vor accepta pe contele de Chambord, o vor face numai în speranţa că acesta va aduce cu el o nouă forţă care să-i apere. Şi dacă-i aşa, atunci de unde să ia el oamenii potriviţi pentru o asemenea luptă crîncenă ? Este oare el capabil s-o înţeleagă ? Cu toată bunătatea sa sufletească, probabil că nu. Poate să nu fie îngrijorat din pricina teribilei lipse de mijloace cu care este nevoit să acţioneze ? În cazul în care asta îl lasă rece, cum să nu fie luat drept un om mărginit şi ignorant sau, dacă lucrurile stau altfel, cum să nu fie considerat aproape de nebunie ? Unde putem găsi răspunsul la întrebarea noastră ?

Cum, cu ce forţe va putea legitimismul să salveze şi să vindece Franţa? Aici nu s-ar descurca nici măcar un profet lui Dumnezeu, ca să nu mai vorbim de contele de Chambord. Şi profetul va fi bătut. Spiritul cel nou va veni, noua societate va triumfa, *neîndoielnic*, ca *singura* purtătoare a unei idei noi, pozitive, ca unică soluţie hărăzită întregii Europe. Nu există nici o îndoială în această privinţă. Lumea se va mîntui numai după ce va fi bîntuită de spiritul rău... Iar acest spirit este aproape: copiii noştri s-ar putea să-l vadă...

Punîndu-ne această problemă şi analizînd-o pe măsura posibilităţilor, n-am vrut decît să justificăm două rînduri din articolele noastre precedente de politică externă, şi anume că Chambord, „dacă se va încorona, se va încorona doar pentru două zile"... N-am dorit să fim acuzaţi de superficialitate; ne-am străduit doar să scoatem în evidenţă faptul că legitimismul, nu numai acum, este imposibil, ci şi că e cu totul inutil pentru Franţa; nu-i va fi de folos nici acum, nici în viitor, pentru că are cele mai puţine mijloace de a o *salva*.

Însă Franţa trebuie să aleagă ori monarhia, ori republica; altă formă de guvernămînt nu este posibilă. Însă şi despre republică am afirmat că tuturor le e „lehamite" de ea şi că acum este imposibilă. Vom încerca să justificăm şi această afirmaţie a noastră, pentru ca să nu fie luată drept calambur sau drept o frivolitate intenţionată, ceea ce vom şi face într-unul dintre articolele noastre despre „evenimentele internaţionale".

15 octombrie 1873

În ultimul nostru articol pe teme de politică internaţională (publicat în numărul 41 al revistei *Grajdanin*), vorbind despre faptul că există semne de agitaţie politică romano-catolică în favoarea restaurării suveranităţii laice a papei, semne care pot fi observate în Europa, am amintit, printre altele, de două scrisori interesante : cea a papei, adresată împăratului Wilhelm, şi cea a Împăratului Wilhelm către papă. Am promis să dăm aceste scrisori publicităţii. Ele datează încă din august, anul curent, însă au fost făcute cunoscute la Berlin în *Buletinul Oficial* abia pe 14 (2) octombrie. Iată scrisoarea lui Pius al IX-lea :

> „*Vatican*, 7 august 1873. Maiestatea Voastră. Toate măsurile luate de cîtva timp încoace de guvernul Maiestăţii Voastre tind din ce în ce mai mult către îngrădirea catolicilor. Recunosc că, întrebîndu-mă asupra motivelor care au determinat aceste măsuri extrem de dure, nu sînt în stare să înţeleg în ce constau ele. Pe de altă parte, sînt informat că Maiestatea Voastră nu aprobaţi cu modul în care acţionează guvernul dumneavoastră şi nici cu severitatea măsurilor pe care le ia împotriva credinţei catolice. Dacă într-adevăr Maiestatea Voastră nu este de acord cu toate acestea (iar scrisorile dumneavoastră precedente îmi demonstrează că nu sînteţi de acord cu ceea ce se petrece acum), repet, dacă Maiestatea Voastră nu aprobă faptul că guvernul dumneavoastră continuă să ia măsuri severe împotriva bisericii lui Hristos, slăbind-o, nu crede oare Maiestatea Voastră că aceste măsuri pot face doar să vi se clatine tronul ? O spun cu sinceritate,

pentru că deviza mea este adevărul ; vorbesc aşa pentru că socot de datoria mea să spun tuturor, chiar şi necatolicilor, adevărul, căci fiecare om care a primit botezul aparţine într-o măsură mai mare sau mai mică (nu pot explica acum în amănunţime de ce), aparţine, spun, mai mult sau mai puţin papei. Nutresc convingerea că Maiestatea Voastră va primi aceste consideraţii ale mele cu bunătatea care vă caracterizează şi veţi lua măsurile pe care le impune situaţia de faţă. Exprimîndu-mi sentimentele de devotament şi de respect faţă de Maiestatea Voastră, mă rog lui Dumnezeu să aşeze deasupra dumneavoastră şi a mea acoperămîntul îndurării sale”.

Iată răspunsul împăratului german :

„*Berlin*, 3 septembrie 1873. Mă bucur că Înalt Prea Sfinţia Voastră, ca în vremurile de odinioară, m-aţi onorat cu o scrisoare, cu atît mai mult cu cît aceasta îmi dă ocazia să corectez inadvertenţele, care, judecînd după scrisoarea din 7 august a Înalt Prea Sfinţiei Voastre, s-au strecurat în rapoartele prezentate Înalt Prea Sfinţiei Voastre în legătură cu problemele germane. Dacă aceste rapoarte ar fi fost conforme adevărului, atunci Înalt Prea Sfinţia Voastră n-ar fi putut nicicum să conceapă că guvernul meu urmează o cale pe care eu nu o aprob. Conform constituţiei statului meu, acest lucru este exclus, pentru că în Prusia legile şi toate măsurile guvernamentale trebuie să fie promulgate de mine. Spre marea mea mîhnire, o parte din supuşii mei catolici au constituit deja, de doi ani, un partid politic care, prin tertipuri ostile guvernului, încearcă să tulbure pacea religioasă existentă în Prusia de la începutul începuturilor. Din păcate, prelaţii catolici nu numai că au aprobat această

mişcare, dar, aderînd la ea, se împotrivesc făţiş legilor. Nu e treaba mea să caut motivele care i-au determinat pe clericii şi credincioşii unei confesiuni creştine să-i ajute pe vrăşmaşii oricărei ordini politice, cu scopul de a doborî această ordine. Dar eu sînt obligat să apăr în stat, prin autoritatea pe care mi-a conferit-o Dumnezeu, liniştea internă şi să asigur respectul faţă de lege. Ştiu că voi da socoteală în faţa lui Dumnezeu pentru modul cum îmi îndeplinesc această îndatorire şi, în ciuda oricăror atacuri, voi susţine ordinea şi legea în statul meu, atîta timp cît Dumnezeu îmi va permite s-o fac. Sînt obligat să fac asta în calitate mea de monarh creştin, chiar în cazurile cînd, spre mîhnirea mea, trebuie să mă achit de această îndatorire împotriva slujitorilor unei biserici care, după cum ştiu, ca şi biserica evanghelică[80], recunoaşte porunca supunerii faţă de autorităţile civile ca pe o poruncă a lui Dumnezeu dată oamenilor. Din păcate, multe feţe bisericeşti din Prusia, care se supun Înalt Prea Sfinţiei Voastre, neagă această poruncă a creştinismului şi obligă guvernul meu, care-şi are sprijinul în majoritatea imensă a credincioşilor mei supuşi, de confesiune catolică şi evanghelistă, să recurgă, pentru respectarea legilor statului, la măsuri specifice puterii laice. Aş vrea să sper că Înalt Prea Sfinţia Voastră, după ce vă veţi fi edificat asupra situaţiei reale, nu veţi pregeta să faceţi uz de autoritatea dumneavoastră pentru încetarea agitaţiei care a fost stîrnită de regretabile deformări ale realităţii şi de interpretarea abuzivă a drepturilor clerului. Mărturisesc Înalt Prea Sfinţiei Voastre, în faţa lui Dumnezeu, că religia lui Iisus Hristos nu are nimic în comun cu aceste uneltiri, la fel ca şi adevărul sub steagul căruia mă aliniez necondiţionat, alături de Înalt Prea Sfinţia

Voastră. Este încă o expresie în scrisoarea Înalt Prea Sfinţiei Voastre, faţă de care care nu pot să nu protestez, chiar dacă expresia nu este rezultatul raporturilor false, ci al concepţiei dumneavoastre religioase : este vorba de convingerea că orice om care a primit botezul îi aparţine papei. Credinţa evanghelică al cărei adept, după cum Înalt Prea Sfinţia Voastră o ştie, sînt, ca şi strămoşii mei, ca şi majoritatea supuşilor mei, în raporturile noastre cu Dumnezeu, nu ne permite să recunoaştem alt mijlocitor în afara Domnului nostru Iisus Hristos. Diferenţele confesionale nu mă împiedică, totuşi, să trăiesc în pace cu adepţii altor religii şi să exprim Înalt Prea Sfinţiei Voastre sentimentele mele de devotament şi respect".

Aceste două scrisori sînt cu totul excepţionale. Fără îndoială că papa, avînd în vedere reala prigoană a catolicilor fideli lui din Germania (adică a celor care mărturisesc dogma infailibilităţii) şi care, în Germania, ca şi oriunde, sînt cu mult mai mai mulţi decît cei care nu mărturisesc această nouă dogmă, n-a putut să nu-şi rostească discursul pastoral. Pe de altă parte, nici împăratul Wilhelm nu putea să-i trimită papei un alt răspuns, decît cel pe care abia l-am citit, aşa că scrisoarea papei, cu toate că răspunsul se ştia dinainte, a fost scrisă fără nici o speranţă de succes şi, probabil, era menită doar să constituie un protest al suveranului bisericii faţă de acţiunile întreprinse de suveranul unei jumătăţi din Europa. Dar ceea ce este extrem de caracteristic şi de insolit în scrisorea papei este conţinut în sfîrşitul acesteia.

În primul rînd, papa îşi exprimă în mod direct părerea că toate aceste „măsuri de severitate împotriva

bisericii lui Hristos” duc la slăbirea acesteia şi sînt în măsură să „clatine” tronul împăratului german. Sînt cuvinte exprimate cu fermitate de o persoană care nu se îndoieşte că are dreptul să vorbească aşa; mai mult, de o persoană care se consideră chiar obligată să-i prevină pe suverani, apărînd „adevărul” fără să ţină cont de interlocutor şi afişînd o autoritate de om care deţine puterea.

Apoi, în scrisoarea papei urmează cele mai incredibile cuvinte dintre toate cîte se puteau aştepta de la capul romano-catolicismului: „Vorbesc aşa pentru că socot de datoria mea să spun tuturor, chiar şi necatolicilor, adevărul, căci fiecare om care a primit botezul aparţine într-o măsură mai mare sau mai mică (nu pot explica acum în amănunţime de ce), aparţine, spun, mai mult sau mai puţin papei”

Iată nişte cuvinte care ţintesc departe! Demult n-a emis catolicismul roman idei de acest fel şi o asemenea doctrină! Prin urmare, toţi aceşti eretici, toţi aceşti protestanţi, turbulenţii şi schismaticii, care, la timpul lor, s-au ridicat împotriva „înlocuitorului lui Dumnezeu” cu sabia în mînă şi proferînd demascări injurioase, toţi aceşti „păcătoşi pierduţi”, care, la timpul lor, au fost blestemaţi pînă la unul, la toate sinodurile posibile, toţi sînt acum din nou copiii papei, şi e de-ajuns să fie doar botezaţi pentru a avea *dreptul să-i aparţină*, dreptul la protecţia lui părintească în faţa monarhilor şi a puternicilor lumii acesteia! Este, într-adevăr, o viziune largă, fiindcă pînă nu demult, în ochii bisericii romane, ereticul nu numai că nu era considerat creştin, dar era privit chiar mai rău decît un păgîn. Şi aceste idei le proclamă însuşi papa,

infailibil mijlocitor între Dumnezeu şi omenire! Trebuie să recunoaştem că ideea este măreaţă şi, fără îndoială, *nouă*. Ea anunţă o nemaiîntîlnită lărgire a concepţiilor catolicismului roman, sugerează noi orizonturi, noi căi de acţiune, noi intenţii în viitor. Deosebit de important e şi faptul că această idee este exprimată atît de tranşant şi ultimativ, într-un document atît de important, adresat celui mai puternic suveran, reprezentant al protestantismului şi, prin credinţa sa, duşman al catolicismului. Această nouă pretenţie a suveranului pontif, exprimată în aceste condiţii, devine un interesant fapt istoric cel puţin în planul viitorului, al viitorului Europei, mai neclar acum decît oricînd şi mai îndepărtat de raţiunile umane.

Împăratul protestant a răspuns ferm, coerent şi cu o extraordinară demnitate la noua pretenţie a „suveranului bisericii". El îi aminteşte în mod direct că "Credinţa evanghelică al cărei adept, după cum Înalt Prea Sfinţia Voastră o ştie, sînt, ca şi strămoşii mei, ca şi majoritatea supuşilor mei, în raporturile noastre cu Dumnezeu, nu ne permite să recunoaştem alt mijlocitor în afara Domnului nostru Iisus Hristos". Cu toate acestea papa, desigur, trebuie să se simtă pe un teren mult mai solid decît cel pe care şi-l închipuie împăratul german. Papa ştie foarte bine (iar Roma aşteaptă asta de mult) că foarte, foarte mulţi din aceşti oameni mîndri, care au respins cîndva rolul de „mijlocitor" al papei, despre care vorbeşte împăratul Wilhelm, şi care au recunoscut drept singură autoritate în problemele credinţei lor doar propria lor conştiinţă, resimt de multă vreme această libertate a lor ca pe o povară. Roma ştie că cele trei secole de experienţă le-au

fost suficiente multora dintre aceşti „eretici” ca să se trezească ; ştie că unii smeriţi şi (ce-i mai important) cu sufletul curat, în toată Europa protestantă (în Anglia, de pildă), sînt gata să se întoarcă la „mijlocitor”, mai ales avînd în vedere căile care acestei turme smerite le sînt arătate de fraţii lor puternici, de minţile trufaşe, de reprezentanţii forţei şi ai intelectualităţii (de oamenii de ştiinţă, de teologii ateişti, de preoţii creştini care neagă în gura mare divinitatea lui Iisus Hristos şi sînt susţinuţi în acest sens de guvern, de oamenii de stat, care, în timpul nostru, izolează religia şi o exclud ca pe un rău, luînd măsuri împotriva ei şi încercînd s-o ţină la distanţă ca pe o molimă sau ca pe o năpastă). Roma presimte o posibilă revenire treptată a celor rătăciţi şi îşi modifică programul, vorbeşte de nişte noi căi, despre nişte noi concepţii ale sale, care le-ar putea suci minţile.

Credem că avem toate motivele să tragem concluzia, din aceste fapte noi, că biserica romano-catolică şi capul acesteia nu numai că nu se consideră slăbiţi după pierderea Romei şi a suveranităţii laice, dar îşi fac planuri mai încrezătoare decît oricînd şi se pregătesc pentru cea mai îmbelşugată viaţă în viitor.

*

Ziarele germane sînt pline de ştiri privind recenta vizită a împăratului german[81] (împreună cu membrii familiei sale şi prinţul Bismarck) în Austria. Ziarele vieneze prezintă această vizită cu entuziasm, drept unul din cele mai importante evenimente politice. Nu vom expune amănuntele

privind reuniunea de la Viena a auguştilor oaspeţi, dineurile, spectacolele de gală de la teatru, vînătorile de la Leizer Tiergarten[82] şi toate celelalte. Ne oprim totuşi asupra toasturilor cu totul excepţionale, rostite la dineu de cei doi împăraţi. Reproducem o telegramă :

> „*Viena*, 9 (21) octombrie, noaptea. La dineul de gală de astăzi de la palat, împăratul Franz-Joseph[83] a rostit următorul toast : «Întrucît, cu ocazia expoziţiei internaţionale, s-a împlinit vechea mea dorinţă fierbinte de a-l saluta la Viena pe împăratul Wilhelm, ridic cu bucurie paharul în sănătatea lui ! ». În răspunsul său, împăratul Wilhelm a mulţumit atît pentru urările sincere ale împăratului Franz-Joseph, cît şi pentru primirea cordială făcută soţiei şi copiilor lui la Viena. Împăratul Wilhelm şi-a exprimat satisfacţia pentru faptul că întîlnirea de la Berlin, de anul trecut, între împăratul rus şi cel austriac, s-a repetat anul acesta la Viena, în timpul expoziţiei universale. În încheiere, împăratul Wilhelm a spus : «Ideile, pe care le-am schimbat atunci şi asupra cărora am căzut acum pe deplin de acord, constituie o chezăşie pentru pacea Europei şi pentru bunăstarea popoarelor noastre. Beau în sănătatea împăratului Austriei şi regelui Ungariei, alesul meu prieten ! »”.

Această telegramă nu are nevoie de comentarii ; importanţa deosebită a cuvintelor rostite de împăratul german se relevă de la sine. Iată, însă, comentariul *Corespondenţei Provinciale*, *oficiosul* berlinez, despre vizita la Viena a împăratului Wilhelm :

> „Prin acestă vizită, împăratul doreşte încă o dată să sublinieze ce preţ mare pune el pe bunele relaţii cu casa imperială austriacă şi cu monarhia

austro-ungară, atît personal, cît şi în interesul politicii europene pe ansamblu. Apropierea dintre monarhul rus şi cel austriac, începută anul trecut, s-a consolidat în această vară la Viena; alianţa încheiată între cei trei împăraţi, care are drept scop menţinerea păcii în Europa, s-a lărgit în urma vizitei recente a regelui Italiei la Viena şi Berlin[84]. Întrevederea de la Viena dintre împăratul german şi cel austriac poate fi considerată drept o acţiune foarte importantă pentru încheierea acelei alianţe largi, care trebuie să asigure pacea în Europa şi să prevină noi conflagraţii...".

Pe 11(23) octombrie, împăratul Wilhelm a plecat din Viena.

*

În Franţa, încordarea situaţiei a atins, după cîte se pare, punctul culminant. Din clipa cînd Thiers s-a întors la Paris şi s-a instalat în fruntea opoziţiei ce îi combate pe legitimişti, partidul liberal din întreaga Franţă parcă ar fi renăscut şi a început să se pregătească extrem de energic pentru bătălia care urma. Mulţi dintre membrii centrului-stînga al Adunării, dintre care unii nici măcar nu s-au gîndit vreodată să devină republicani, acum au trecut în unanimitate de partea acestora, pentru a nu-şi dispersa forţele. Recentele alegeri pentru cele patru locuri vacante în Adunare au fost cîştigate de republicani cu o majoritate uriaşă[85]. Nenumărate declaraţii, semnături, proteste, scrisori venite din toate părţile atestă profunda indignare a naţiunii faţă de complotul legitimiştilor, dar şi teama generală. Toţi se declară republicani. Asta nu înseamnă că francezii au ajuns cu toţii, dintr-o dată, să

dorescă republica, ci doar cît de tare s-au speriat ei de restaurarea „monarhiei legitime”. Acum, toată lumea ştie că intrarea contelui de Chambord la Paris va duce inevitabil la revoluţie, ceea ce-i înspăimîntă pe toţi francezii cinstiţi şi întregi la minte ; căci, dacă Thiers şi toţi „moderaţii” nu-i vor birui pe legitimişti şi-i vor lăsa să triumfe, atunci în revoluţia care se prognozează în viitor nu se ştie dacă va mai fi posibilă instaurarea partidului moderaţilor în fruntea guvernului, în condiţiile în care au pierdut o dată. De aceea, în societate, în clipa de faţă, domneşte o spaimă vecină cu panica. Cel mai mult trezeşte indignare revoltătoarea situaţie că Adunarea Naţională domină întreaga ţară, ca o oligarhie. Toţi s-au convins demult (căci faptele sînt prea evidente) că Adunarea Naţională, aleasă cu aproximativ trei ani în urmă în circumstanţe cu totul excepţionale, în perioada cea mai grea şi mai excentrică, a încetat de mult să mai reprezinte voinţa reală a ţării şi că, prin urmare, faptul că se află la putere în prezent nu este decît un abuz. Prin chemarea la tron a contelui de Chambord, datorită încăpăţînării unor guralivi şi smintiţi, clericali şi „anticari”, Adunarea jigneşte naţiunea şi-i uimeşte pe toţi cei cu mintea sănătoasă, avînd în vedere că există deplina şi stupida posibilitate ca vreo cîţiva oameni, care nu ştiu decît de bunul lor plac, împotriva voinţei întregii Franţe, pot şi au chiar dreptul să-i impună acesteia un regim nedorit, rămînînd cu desăvîrşire nepedepsiţi pentru tot cortegiul de nenorociri pe care îl provoacă. Iar presupunerea că, imediat după proclamarea lui Henric al V-lea, revoluţia este iminentă se prezintă, din păcate, ca fiind pe deplin fundamentată. Lăsînd la o parte

furia ţării, faptul că, în cazul în care vor triumfa, legitimiştii vor începe neapărat cu teroarea albă, le va grăbi căderea, iar după asta, desigur, va fi inevitabilă şi revoluţia. Chiar şi pe Thiers legitimiştii îl ameninţă cu închisoarea sau cu deportarea în Cayenne[86]. Nimic nu poate fi mai revoltător decît logica lor, în clipa de faţă. Fiecare declaraţie a naţiunii în favoarea republicii şi, în general, împotriva intenţiilor lor, nu numai că nu le bagă minţile în cap, ci-i face să turbeze : „Demult ar fi trebuit să proclamăm monarhia, spun ei, încă puţin şi veţi vedea că întreaga Franţă va fi împotriva noastră ; de aceea trebuie să ne grăbim să proclamăm monarhia ! ”. Prin urmare, gîndul că merg împotriva voinţei celei mai mari părţi a naţiunii nu numai că nu-i tulbură, ci, dimpotrivă, le dă mai multă insistenţă în realizarea ţelului lor nelegitim. La ce linişte se poate aştepta Franţa de la asemenea oameni ?

Delegaţia care l-a vizitat pe contele de Chambord la Salzburg (reşedinţa lui actuală), despre care ne-am informat cititorii în nr. 41 al revistei *Grajdanin*, s-a şi întors, se spune, şi a avut succes deplin ; contele, se pare, a acceptat totul : constituţia, drapelul, „instituţiile atît de dragi tuturor francezilor” etc. După asta, membrii centrului-dreapta, care încă mai ezitau, s-au alăturat definitiv şi cu entuziasm alianţei generale a legitimiştilor. Totuşi, dacă ne aplecăm cu mai multă atenţie asupra acestor ştiri, nu vom putea în nici un fel să conchidem că Chambord, chiar şi de această (*ultimă*) dată, s-a exprimat tranşant şi definitiv în privinţa „concesiilor” ; dimpotrivă, este foarte probabil (conform altor ştiri) că hotărîrea definitivă

asupra concesiile continuă să şi-o rezerve pentru momentul cînd va fi în Paris, după ce va fi proclamat rege. Totuşi, legitimiştii jubilează şi alianţa lor este într-adevăr mai strînsă decît oricînd. Conform ultimelor telegrame, nimic nu-i încă decis în privinţa convocării anticipate a Adunării Naţionale, cum încercau unii să ne convingă nu cu mult timp în urmă. De altfel, termenul este şi aşa destul de apropiat. Întreaga soartă a Franţei atîrnă de un fir de păr. Peste două săptămîni, se poate să auzim lucruri incredibile.

Colac peste pupăză, se zice că „bătrînul mareşal” şi-a spus cuvîntul : s-ar fi declarat definitiv sluga supusă şi docilă a majorităţii din Adunare. În cazul proclamării regelui, cică, şi-ar părăsi imediat scaunul şi, în aşteptarea venirii lui Henric al V-lea, l-ar pune în locul lui pe generalul Ladmirault[87]. Toate astea sînt, desigur, numai zvonuri...

Din nefericita Spanie primim ştirile cele mai confuze şi mai imprecise. Conform unor informaţii din Madrid, trupele lui Don Carlos, de atîtea ori înfrînte şi decimate, se ţin, se pare, mai tare ca înainte. În tot cazul, comandantul suprem al forţelor guvernamentale, generalul Moriones (după una din surse), cere, pentru succesul acţiunii anticarliste, o suplimentare a trupelor cu zece mii de oameni ! În sud, escadrele răsculate se plimbă nestingherite, angajează lupte cu navele guvernamentale şi, conform ultimei telegrame, vasele banditţilor cartagenezi se pregătesc să bombardeze Valencia, tot pentru a o prăda, cum au făcut la Alicante, şi tot sub observaţia pasivă a escadrelor franceză şi engleză. Guvernul nu este încă în stare să întărească blocada Cartagenei dinspre uscat nici

măcar cu un singur soldat. O blochează aceeaşi armată jalnică de patru mii de soldaţi, care dezertează mereu şi trec de partea răsculaţilor. E greu de imaginat cum se vor sfîrşi toate acestea. Poate că şi Don Carlos îşi pune speranţele în încoronarea lui Henric al V-lea[88].

22 octombrie 1873

Cu aproape o lună în urmă, în Franţa, la Trianon, a început procesul mareşalului Bazaine. În ciuda momentului „fierbinte” şi a apropiatei eventualităţi a unor uriaşe schimbări politice şi seisme în destinele întregii Franţe, procesul mareşalului Bazaine nu-şi pierde din interes pentru francezi şi pentru întreaga Europe ; chiar stîrneşte din ce în ce mai multă curiozitate. Pe scena socială se desfăşoară din nou, în culori vii, tabloul unui trecut recent şi fatal pentru francezi, începutul aproape fantastic al teribilului război, căderea rapidă, nemaipomenită, a dinastei, care a fost liderul politic al Europei[89] ; apoi, toate aceste enigme, nedezlegate pînă acum, ezitările oamenilor, dezbinarea, intrigile, într-un moment cînd Franţa făcea apel la toţi să-i vină în ajutor. Dacă francezii ar fi acum în stare să rabde într-o epocă atît de *fierbinte* pentru ei toţi, să profite de măreaţa lecţie a istoriei, atunci, poate, ar sesiza-o în acest „proces Bazaine”, care a scos în evidenţă cu atîta claritate, chiar şi acum, încă din stadiul său incipient, principala plagă fatală de care suferă Franţa de atîta vreme...

Mareşalul Bazaine a fost deferit justiţiei pentru că, baricadîndu-se în excelenta cetate Metz împreună cu o uriaşă armată, cu tot bagajul militar

aferent şi avînd provizii suficiente pentru un timp îndelungat, s-a predat nemţilor cu toată armata sa, fără se opune asaltului (nemţii nici măcar n-au asediat cetatea, ci doar au înconjurat-o), cum prevăd legile militare pentru toate armatele din lume, cu toate că era într-o poziţie favorabilă pentru abaterea şi slăbirea forţelor inamice, care atacau Franţa. Şi-a predat armata cu armamentul, cu bagajul, cu drapelele pe care în mod intenţionat nu le-a distrus, şi, fără îndoială, a făcut-o la cererea nemţilor, cu care, probabil, avusese convorbiri secrete şi speciale, fără nici o legătură cu arta militară. Iată esenţa acuzării. La tribunal, desigur, se vor clarifica multe, dar multe vor rămîne în continuare necunoscute, pînă cînd nu le va lămuri istoria. În final, mareşalul este acuzat de trădare, dar a cui? Să ne oprim asupra acestei probleme. Ea este interesantă din punctul de vedere al stării actuale a francezilor.

În timpul lui Napoleon al III-lea, la sfîrşitul domniei sale, mareşalul Bazaine era considerat drept unul dintre cei mai capabili generali ai armatei imperiale. Cu vreun an şi jumătate în urmă, cînd a început să se vorbească şi să se scrie din ce în ce mai insistent despre deferirea lui justiţiei, unul dintre camarazii săi, tot mareşal (ne pare rău, dar am uitat care dintre ei, poate chiar „soldatul cel cinstit”), a exclamat: „Ce păcat! *Il était pourtant le moins incapable de nous tous!*”, adică: „Totuşi el era cel mai puţin incapabil dintre noi toţi”. Şi iată, acest „cel mai puţin incapabil” mareşal primeşte comanda unor unităţi militare însemnate, în acest război cu prusacii, început atît de rapid şi de fantastic. Pe atunci nu exista

comandant suprem; nefiind militar şi nearogîndu-şi titlul de comandant suprem, împăratul dădea totuşi foarte multe dispoziţii, care, se înţelege, stînjeneau acţiunile militare, însă nu de aici venea toată nenorocirea, Toţi aceşti bătrîni generali, Canrobert[90], Niel[91], Bourbaki, Frossar[92], Ladmirault etc., citaţi acum ca mrtorila proces, vorbesc despre Bazaine cu cel mai mare respect. Depoziţiile lor sînt foarte interesante pentru asistenţă. Important e că toţi certifică neasemuita vitejie a lui Bazaine, în bătălia de la Saint-Privat[93], de exemplu, cînd el personal, deşi era cel care comanda desfăşurarea luptei, s-a aflat în primele rînduri, printre combatanţi – „chiar dacă n-a înţeles semnificaţia acestei bătălii", cum adaugă unii dintre mareşali. A înţeles sau nu, în această luptă s-a ajuns ca, avînd muniţie insuficientă, soldaţii să fie nevoiţi să tragă doar cîte un singur cartuş la fiecare două minute şi cei mai mulţi dintre ei au intrat în luptă după ce nu mîncaseră nimic o zi şi o noapte. Dar nici măcar de aici nu li s-a tras nenorocirea, cu toate că, după cum se ştie, întreaga Europă a fost uimită de neregulile în aprovizionarea armatei franceze de atunci cu hrană şi armament. Ne amintim telegrama pe care împăratul Napoleon al III-lea i-a expediat-o la Paris împărătesei Eugenia[94] (cu mult înainte de Sedan), cu rugămintea de a comanda rapid la Paris două mii de cazane de fontă. Telegrama era îmbucurătoare prin faptul că, deşi francezii n-aveau în ce face mîncare, cel puţin aveau ce găti, altfel n-ar fi avut nici un sens să se comande cazane prin telegraf. Însă iată, din depoziţia generalului Canrobert aflăm că, la Saint-Privat, soldaţii au luptat fără să fi mîncat

nimic o zi şi o noapte, că nici a doua, în sfîrşit, nici a treia zi n-au mîncat... Desigur, la acea dată cazanele vor fi sosit de la Paris, dar... cu întîrziere, cum totul a întîrziat la francezi în acest război neobişnuit. Şi împăratul a întîrziat să se retragă la timp spre Paris cu toate forţele armate rămase în urma înfrîngerilor, iar retragerea ar fi însemnat pentru el, dacă nu salvarea, cel puţin cea mai bună soluţie de ieşire din nenorocire. Lui i s-a întîmplat exact ceea ce am spus nu demult, într-unul din articolele noastre, vorbind despre trăsătura cea mai caracteristică şi mai fatală a domniei sale, şi anume faptul că, pentru a-şi întări dinastia şi pentru a o înrădăcina în Franţa, a fost nevoit, tot timpul cît s-a aflat pe tron, să întreprindă mereu acţiuni care nu numai că nu tindeau să le aducă francezilor fericirea, ci, în mod evident, erau îndreptate spre nefericirea lor. Astfel, în realitate, acest suveran puternic a fost şi a continuat să fie, chiar şi pe tron, nu un francez, ci doar un om al partidului său, doar conducătorul principal al acestuia. S-a temut să se retragă spre Paris cu armata înfrîntă, care, însă, era totuşi o armată şi ar fi putut să-i fie de mare ajutor Franţei în lupta ce avea să urmeze ; îi era frică de nemulţumirea ţării, de pierderea farmecului personal în ochii ei, de revoltă, de revoluţie, de Paris, şi a preferat să capituleze necondiţionat la Sedan, lăsîndu-şi propria persoană şi dinastia la discreţia mărinimiei inamicului. Fără îndoială, istoria încă nici acum nu ştie tot ce s-a spus atunci la întîlnirea lui cu regele prusac. Toate secretele vor fi explicate, probabil, mult mai tîrziu ; însă nu poţi să nu ajungi la concluzia că, predîndu-se

necondiţionat, *cu tot cu armată*, împăratul Napoleon al III-lea spera că aceasta este calea cea mai sigură pentru a-şi păstra tronul… Şi predîndu-şi soldaţii, desigur, credea că astfel va slăbi forţele duşmanilor său, revoluţionarii… *Omul partidului* nu s-a gîndit nici măcar o clipă la Franţa.

Nu s-a gîndit la ea nici mareşalul Bazaine. Baricadîndu-se apoi în cetatea Metz cu o armată extrem de importantă, aproape că a ignorat guvernul Apărării Populare[95], apărut la Paris imediat după capturarea împăratului. Şi el a preferat să se predea şi astfel mai că nu a lăsat Franţa fără cea din urmă armată, care, chiar blocată la Metz, putea fi extrem de utilă patriei măcar făcînd să întîrzie, pentru a o asedia, o mare parte a forţelor invadatoare. E greu de închipuit că, predîndu-se într-un mod atît de umilitor şi de prematur, mareşalul Bazaine n-a încheiat şi el nişte înţelegeri secrete cu inamicul, sau că n-a primit cel puţin nişte promisiuni… care, desigur, n-au fost respectate. Dar, chiar dacă n-ar fi primit nici o promisiune, este totuşi evident că şi mareşalul, aidoma împăratului său, a preferat mai degrabă să-şi predea armata prusacilor, decît s-o păstreze… în folosul revoluţiei.

Mareşalul, chiar dacă minte acum „cu vitejie”[96] în faţa tribunalului şi, probabil, intenţionează să mintă şi mai mult, măcar în parte nu-şi ascunde impresiile şi sentimentele de atunci. Spune de-a dreptul că atunci nu exista un guvern legitim şi că haosul din Parisul acelor zile nu-l putea lua drept un guvern serios ; în tot cazul, acesta este cu siguranţă sensul cuvintelor pe care le-a rostit în instanţă. Dar „dacă pentru dumneavoastră guvernul nu exista, *«la France existait ! »* («Franţa încă

exista ! »)”, a exclamat ducele de Aumale, preşedintele tribunalului.

Şi iată punctul de plecare al tribunalului. Aceste cuvinte ale ducelui au produs o extraordinară impresie asupra auditoriului şi a întregii Franţe. Mareşalului vinovat i-au fost spuse ele, cu siguranţă, pentru a-i da de înţeles că, în fond, nu-l judecă un partid, o revoluţie, un oarecare guvern nelegitim, pe care, dacă vrea, poate să nu-l recunoacă nici acum, ci Franţa, pe care el a vîndut-o pe un „guvern legitim”, patria pe care a trădat-o din pricina intereselor partidului său.

Nu există nici o justificare pentru un trădător al patriei, dar vor fi avînd oare dreptate cei care-l judecă pe acest trădător ? Iată aspectul asupra căruia vrem să atragem atenţia. Oare nu cumva, dimpotrivă, sînt vinovaţi şi judecătorii de principalul flagel ce secătuieşte organismul marii naţiuni, de nenorocirea ce atîrnă ca un nor negru deasupra ei ? Înţeleg ei oare nenorocirea şi sînt capabili s-o înţeleagă ? Şi nu cumva mareşalul seamănă cu vechiul ţap ispăşitor, asupra căruia sînt îngrămădite păcatele întregului popor ?

În fond, ce putea el să vadă atunci în Metz ? Dacă cetăţeanul din el s-ar fi dovedit mai tare decît omul de partid şi, văzîndu-şi patria în necaz, ar fi dorit cu sinceritate s-o slujească, ce-ar fi putut el să vadă în Parisul de atunci ? Ce-i drept, revoluţia care a triumfat la 4 septembrie nici nu-şi spunea republică, ci „guvern de Apărare Populară”. Dar lui Bazaine, general combatant, care, om de partid, era totuşi un om de acţiune, energic, cei care s-au pus în fruntea guvernului nu puteau să nu-i trezească o repulsie firească. Generalul Trochu[97],

acest maniac incapabil, inşi alde Garnier-Pagès[98], Jules Favre[99], chiar demni de tot respectul ca oameni cinstiţi, nu sînt decît nişte mumii decrepite, lipsite de har, nu sînt decît eroii limbuţi din prima zi a fiecărei revoluţii pariziene, care, deveniţi demnitari, îi mai plictisesc şi astăzi – vai! – pe parizieni, care încă nu s-au săturat de ei. Iată pe cine vedeau atunci, de la Metz, inteligenţa şi ochiul lui iscoditor. Dar să zicem că sînt netalentaţi! Să zicem că orice iniţiativă, pe care au avut-o cît s-au aflat la putere şi acum, şi în 1848, a murit din faşă, însă sînt cetăţeni, oameni cu inima curată, fii adevăraţi ai patriei! Ba bine că nu. Nu-s decît republicani. *„La république avant tout, la république avant la France”* („Republica înainte de toate, republica înaintea Franţei”) – iată deviza lor dintotdeauna! Şi de aceea mareşalul, chiar dacă ar fi dorit să fie cetăţean şi să renege partidul, măcar pe moment, pentru a-şi salva patria, ar fi trebuit să se alăture nu unor salvatori ai patriei, ci tot unor oameni de partid... Dar Bazaine ura acest partid şi, bineînţeles, nu se putea decide să-i vină în ajutor! Ceva mai tîrziu, din acest grup comic şi netalentant de guvernanţi uzurpatori, s-a desprins doar un om şi a trecut cu balonul în celălalt capăt al Franţei[100]. Cu de la sine putere, s-a proclamat ministru de război şi întreaga naţiune, avidă de un guvern cît de cît viabil, oricare ar fi fost el, l-a declarat în aceeaşi clipă dictatorul ei. El nu s-a pierdut, nici n-a făcut mofturi şi, într-adevăr, a devenit dictator. Acest om dădea dovadă de multă energie, conducea Franţa, crea unităţi militare şi le echipa. Unii îl acuză acum, între altele, că a cheltuit banii în van şi că ar fi putut cu aceste sume să înfiinţeze şi să

echipeze de cinci ori mai multe unităţi militare. Gambetta le poate răspunde cu curaj acuzatorilor săi că, dacă ar fi fost în locul lui, ar fi cheltuit poate de cinci ori mai mult decît el şi n-ar fi fost în stare să scoată la iveală nici măcar un singur soldat. Şi iată că acest om inteligent şi energic, care a muncit cu adevărat pentru Franţa şi cu care nu i-a fost ruşine lui Bazaine să colaboreze, proclamă totuşi : *La république avant la France !* Acum nu va mai spune ce-ar avea de spus ; şiret şi răbdător, aşteaptă să-i vină rîndul şi, cînd va fi cazul, îl va susţine cu ardoare pe marele cetăţean Thiers, care i-a luat locul acum trei ani. Dar în sinea lui ştie că *La république avant tout* şi că, înainte de toate, el este totuşi un om de partid. (Se pare că în primul rînd datorită acestei calităţi le este atît de drag republicanilor.)

Prin urmare, pretutindeni sînt numai partide şi oameni de partid. E drept că, în decursul acestui an negru, francezii parcă au avut parte şi de cîteva momente îmbucurătoare. Şuanii[101] bretoni, legitimişti înnăscuţi, au venit cu liderii lor să se bată pentru patrie şi s-au bătut vitejeşte. Cu chipul Maicii Domnului pe stindardul lor, s-au alăturat *temporar* guvernului republicanilor şi „ateilor”. Ducii de Orléans[102] au luptat şi ei cu inamicul în rîndurile noii armatei franceze. Dar au luptat pentru patrie ? Acum e clar că nu. Văzînd rolul pe care-l joacă acum în Franţa complotul lor împotriva ţării, pentru „regele legitim”, ne e permis să tragem concluzia că şi acum trei ani s-au pus în mişcare, presimţind că, în sfîrşit, există o bună şansă şi pentru partidul lor, care o aştepta de atîta timp. Şi, într-adevăr, nu s-au înşelat în privinţa posibilităţii

unei şanse: la primele alegeri dintr-o Franţă înspăimîntată, au intrat în număr mare în Adunarea Naţională, iar acum şi-au creat aici o majoritate oligarhică.

Peste tot numai partide! E drept că, dacă am aduna toate aceste partide la un loc, atunci numărul total al adepţilor (poate doar cu excepţia partidului comuniştilor[103]) ar fi extrem de mic în comparaţie cu numărul tuturor francezilor. Restul francezilor sînt indiferenţi. La fel ca înainte de apariţia lui Gambetta în acel an fatal, ei tînjesc după un dictator care să-i cuprindă sub puterea lui şi să le asigure viaţa şi averea. Deviză le este un proverb de-al lor: „*Chacun pour soi et Dieu pour tous*" („Fiecare pentru sine, iar Dumnezeu pentru toţi"). Dar, prin urmare, şi aici, conform acestei devize, fiecare om parcă ar aparţine propriului său partid, şi ce înseamnă pentru un asemenea om cuvîntul „patrie"?

Iată flagelul Franţei: pierderea ideii generale de unitate, completa ei absenţă! Se spune despre legitimişti că încearcă să învie şi să împămîntenească această idee cu forţa! Dar nici măcar cei mai buni dintre ei nu se gîndesc la aşa ceva, ci visează doar la triumful partidului lor. Cei mai înfocaţi dintre ei nu se gîndesc nici măcar la legitimism. Încoronarea contelui de Chambord înseamnă pentru ei doar viitorul triumf al papei şi al catolicismului (*Union*[104], *Univers*). E vorba de un partid în partid.

Prin urmare, nişte oameni de partid îl judecă acum pe mareşalul Bazaine pentru că a rămas adept al partidului său! Şi nu seamănă el acum cu acel ţap ispăşitor, din antichitatea evreilor, cu care l-am comparat mai înainte?... S-a ajuns în situaţia că

acum un evident delict de trădare a patriei nu poate fi judecat în Franţa cum trebuie, din cauză că nu există judecători, deoarece toţi sînt la fel, oameni de partid... Judecîndu-l pe Bazaine, vor înţelege oare francezii acest lucru ?

*

Trecerea în revistă a evenimentelor din Europa (de altfel, destul de sărace în ceea ce priveşte varietatea, în ultima săptămînă) o amînăm pentru numărul viitor. Vom aminti doar decesul, în ziua de 17 (29) septembrie, la Pillnitz, al lui Ioan, regele Saxoniei, după o lungă suferinţă (astm). (S-a născut în 1801, a urcat pe tron în 1854.) Ca om, a fost profund respectat de către supuşii săi.

29 octombrie 1873

Conspiraţia monarhică împotriva Franţei, pe care a pus-o la cale majoritatea din Adunarea Naţională, s-a încheiat în modul cel mai rău pentru ea. Pretendentul a respins în ultima clipă drapelul tricolor. Ideea proclamării lui ca rege al Franţei a căzut de la sine, numai pentru un timp, se înţelege. Dar conspiratorii din Adunarea Naţională au trecut în aceeaşi clipă la un nou complot : prelungirea cu orice preţ a mandatul, chiar împotriva legii. Dacă ei vor reuşi – şi, judecînd după telegrama de la Versailles, din 24 octombrie (5 noiembrie), se pare că vor reuşi – consecinţele vor fi cele mai lamentabile pentru ţară.

În precedenta noastră trecere în revistă (*Grajdanin,* nr. 5), ne-am oprit asupra faptului că, speriat de rigiditatea şi fermitatea republicanilor şi

a întregii aripi stîngi a Adunării strîns unite în jurul lui Thiers, dar şi de ştirile sosite din întreaga Franţă în legătură cu furia şi disperarea ţării, care s-au înmulţit progresiv şi care au ajuns la nişte aspecte cu totul caracteristice şi nemaiîntîlnite pînă acum (despre care vom vorbi mai jos), comitetul Changarnier, cu alte cuvinte comitetul permanent al tuturor fracţiilor din aripa dreaptă, a hotărît să trimită la Salzburg, la pretendent, *ultima* delegaţie, pentru a-i smulge, în sfîrşit, acordul asupra „concesiilor", pe care cititorii noştri le cunosc deja. În ciuda repetatelor declaraţii ale monarhiştilor, ce susţineau că între ei şi pretendent totul este definitiv clarificat, această delegaţie demonstra, printre altele, că în realitate nimic n-a fost aranjat încă şi că aceşti inşi uşuratici şi grăbiţi nu înşelau numai Franţa, ci chiar se înşelau unii pe alţii, că, poate, fiecare se înşela pe sine. Articolul nostru precedent l-am încheiat cu ştirea că delegaţia s-a întors şi a raportat comitetului că Chambord acceptă totul : „principiile anului '89, dragi tuturor francezilor", constituţia şi chiar drapelul tricolor. E greu de imaginat că toţi aceşti domni vioi s-au înşelat singuri pînă la ultimul, însă ceva de genul acesta trebuie să se fi întîmplat cu siguranţă. Şi deodată a început să se vorbească în gura mare, şi la Versailles, şi la Paris, că raportul privind înţelegerea cu pretendentul a fost redat inexact de către delegatul care l-a adus, că Chambord n-a promis nimic, că n-a făcut nici o concesie. De îndată ce au început să se răspîndească astfel de zvonuri, alarmat, comitetul Changarnier a trimis din nou la contele de Chambord, la Salzburg, alte persoane de încredere, cu rugămintea de a confirma ceea ce

trimisul lor precedent, Chesnelong[105] (împreună cu alte trei persoane), a transmis comitetului în legătură cu decizia contelui privind drapelul tricolor; dar, în loc de confirmarea aşteptată, a apărut dintr-o dată în ziarul *Union* scrisoarea pretendentului, adresată lui Chesnelong, în care se respinge definitiv fiecare dintre cele trei „concesii", de dragul cărora conspiraţia majorităţii s-a zbătut pînă acum şi a terorizat întreaga Franţă, pentru a face cît de cît posibilă proclamarea ca rege a contelui de Chambord. Comitetul Changarnier, la rîndul său, a publicat imediat raportul referitor la şedinţa sa, în care a fost prezentat raportul Chesnelong asupra convorbirilor sale de la Salzburg. Iată acest raport, consemnat în procesul-verbal. În felul său, este foarte caracteristic.

Reiese, în primul rînd, că Chambord, în timpul tratativelor şi chiar cu doi ani înainte, cînd (în masă) veneau la el membrii Adunării Naţionale doar aşa, cum s-ar zice, în vizită, i-a tratat pe toţi foarte de sus. La întrevederea de la Salzburg, contele de Paris, se zice, n-a scos (sau n-a îndrăznit să scoată) nici un cuvînt despre politică sau despre cine ştie ce condiţii. Toţi emisarii, Chesnelong & Co., se pare că n-au îndrăznit nici măcar să se aşeze în faţa lui. Fireşte că Chambord a tăcut şi i-a privit de sus, dacă delegaţii n-au îndrăznit să sufle o vorbă despre condiţii. N-a îndrăznit nici Chesnelong, chiar şi în acest din urmă ceas, cu toate că fusese trimis să aducă, în aceste momente fierbinţi, ultimul cuvînt, de care atîrna soarta monarhiei, a contelui însuşi, a întregii Franţe şi, mai ales, a întregii majorităţi înverşunate şi lacome, care îi adresa pretendentului ultima întrebare: a fi

sau a nu fi ? Mai întîi de toate, Chesnelog, tremurător şi linguşitor, i-a declarat contelui, care i-a făcut „onoarea de a-i acorda o audienţă”, că nici pe departe nu a venit din partea comitetului ca să „îndrăznească a-i propune nişte condiţii”, ci numai, ca să zicem aşa, pentru „a lămuri cu respect starea lucrurilor” (este expresia din raport, *ad litteram*). Contele i-a răspuns (desigur, cu vocea cea mai blîndă şi mai plăcută cu putinţă) că „n-a avut şi nu va avea vreodată orgoliul mărunt de a dori puterea de dragul puterii ; dar mă voi considera fericit, a adăugat el, dacă voi reuşi să-i dedic Franţei forţele şi viaţa mea... Am suferit departe de ea ; *nici ei nu i-a fost uşor, despărţită de mine. Avem nevoie unul de altul*”. Apoi Chesnelong a început, ca să zicem aşa, s-o scalde, enunţînd problemele cu care fusese trimis şi asupra cărora era rugat cu insistenţă să ajungă la un acord categoric. În privinţa constituţiei, i-a transmis că dorinţa comitetului ar fi să-şi înainteze propria propunere Adunării în privinţa restaurării monarhiei pe principiul recunoaşterii puterii monarhului ca ereditară, stipulată într-o chartă, care „să nu-i fie impusă regelui şi nici să nu fie dăruită de rege, ci analizată împreună de rege şi de Adunare”[106]. (Cel mai uimitor e că aceste formulări şi definiţii fundamentale au fost amînate, după cum se vede acum, pînă în ultimul moment ! Oare chiar n-au îndrăznit să vorbească despre toate acestea mai devreme ?) În continuare, pomenind în treacăt unele lucruri, cum ar fi, de exemplu, menţinerea drepturilor cetăţeneşti şi religioase, egalitatea în faţa legii sau faptul că puterea legislativă va aparţine atît regelui, cît şi Adunării, Chesnelong a început

imediat să se scuze. „Enumerarea respectivelor drepturi, a declarat el, nu a fost făcută, desigur, din neîncredere faţă de contele de Chambord, ci are doar rolul de a elimina orice confuzie care ar putea să deruteze opinia publică.” Abordînd problema drapelului, Chesnelong a început să se scuze şi mai tare şi să-i găsească justificări comitetului (Changarnier), pentru faptul că „împrejurările au obligat comitetul să opteze pentru formularea : «Drapelul tricolor se păstrează şi nu poate fi modificat decît pe baza acordului dintre rege şi Adunare»”. (Să remarcăm această formulare : înseamnă că după încoronare, chiar a doua zi, regele împreună cu Adunarea pot aboli tricolorul, asigurîndu-şi – ceea ce-i foarte uşor de realizat ! – un singur vot în plus pentru majoritatea simplă. Despre Franţa şi acordul ei în această privinţă nici măcar n-a fost vorba.) Contele „mi-a permis (sînt cuvintele reale din raport) să mă exprim respectuos şi liber şi mi-a făcut onoarea să mă asculte cu cea mai binevoitoare atenţie”. Nu a comentat nimic, însă „şi-a manifestat dorinţa de a păstra intangibile, în interesul ţării, două prerogative : inviolabilitatea principiilor şi independenţa caracterului său”. De altfel, pentru a-şi mai atenua spusele, „a avut amabilitatea de a lăuda drapelul tricolor”. „A adăugat, informează Chesnelong, că respectă ataşamentul armatei faţă de tricolorul înroşit cu sîngele soldaţilor... n-a avut niciodată intenţia să înjosească ţara şi drapelul, sub care au luptat vitejeşte ostaşii ei.” (Intenţia de a înjosi ar mai fi lipsit !) Apoi contele, conform asigurărilor date de Chesnelong, şi-a rezumat hotărîrea în următoarele două puncte : 1) „contele de Chambord nu pretinde nici un fel de

modificare a drapelului, *pînă cînd puterea nu va trece în mîinile sale* şi 2) el însuşi va propune Adunării o hotărîre, compatibilă cu onoarea sa, care va satisface şi poporul, şi Adunarea".

În fond, doar cu atîta s-a ales Chesnelong. Tocmai soluţia asupra drapelului a fost găsită de comitetul conspiratorilor într-atît de satisfăcătoare şi de capabilă să-i liniştească pe toţi, încît a decis să trimită o nouă delegaţie la Salzburg, ca să-l roage pe contele de Chambord s-o confirme cît mai repede. Însă contele n-a confirmat-o. Din partea sa a venit un document extrem de important în această privinţă, o scrisoare scrisă chiar de mîna lui, prin care a pus capăt tuturor confuziilor. Nu vom reproduce scrisoarea în întregime, vom cita doar ştirea telegrafică pe marginea ei, care, de altfel, îi rezumă sensul. Iată ce-i scrie contele lui Chesnelong: „Întrucît, în ciuda eforturilor dumneavoastră, starea de confuzie încă persistă, declar că nu mă dezic de nimic, nu diminuez cu nimic din cerinţele mele anterioare. Pretenţiile din ajunul încoronării mă pun în gardă asupra revendicărilor de mai tîrziu. Nu pot fi de acord să-mi încep domnia restauratoare şi viguroasă printr-un act de slăbiciune. A intrat în obişnuinţă asocierea fermităţii lui Henric al V-lea cu abilitatea lui Henric al IV-lea, dar aş vrea să ştiu cine ar îndrăzni să-l sfătuiască să renunţe la drapelul de la Arques şi Ivry..."[107] „Slăbit astăzi (scrie contele mai departe), voi deveni mîine neputincios. Este vorba de repunerea societăţii, profund zguduite, pe bazele ei fireşti, de afirmarea energică a autorităţii legilor. E nevoie să aducem din nou bunăstarea în ţară, să încheiem alianţe solide, să nu ne temem de folosirea forţei în

slujba ordinii şi justiţiei". În continuare, Chambord face observaţia că nici contele de Paris nu i-a pus nici un fel de condiţii şi că nici lui Mac-Mahon (acest Bayard[108] al timpurilor noastre) nu i s-au cerut garanţii, cînd a fost ales preşedinte. Franţa nu poate să piară (exclamă spre sfîrşit contele), deoarece Hristos îi mai iubeşte încă pe francii săi şi, „cînd Domnul Dumnezeu s-a hotărît să salveze un popor, el are grijă ca sceptrul dreptăţii să fie dat în mîini destul de puternice pentru a-l putea ţine ! ".

Am fi putut să scriem, ca şi mai înainte, că „s-a mărit cu încă un om numărul mărinimoşilor", cum am făcut-o într-unul din articolele noastre anterioare. Să refuzi tronul pentru a nu-ţi încălca principiile e, fără îndoială, o chestiune de mărinimie. Acum însă, trebuie să recunoaştem, întrucît contele şi-a expus punctul de vedere, că avem o părere întrucîtva diferită. Problema e că pretendentul nu prea pare a refuza domnia. Această scrisoare, care i-a hotărît pentru o vreme soarta, lasă să se înţeleagă că există şi alte calcule. Nouă ni se pare chiar că Chambord n-a fost niciodată mai convins ca acum că va urca pe tron. Este mai convins ca oricînd că „Franţa are nevoie de el" şi sigur îşi face socoteala că, chiar dacă încoronarea se va amîna pentru moment, asta nu va fi decît în avantajul lui, pentru că, la urma urmei, nu se vor descurca fără el şi-l vor accepta cu toate „principiile", dar de această dată nemaiîndrăznind să-i pună condiţii. Continuă să creadă orbeşte în puterea pe care o are partidul său în Adunarea Naţională. Susţine că iubeşte Franţa, dar, se pare, se gîndeşte în realitate prea puţin la ea şi, probabil, o confundă cu partidul său. Scrisoarea lui este

caracteristică şi în privinţa faptului că face publice, în sfîrşit, şi mijloacele prin care, după încoronarea sa, nădăjduieşte să salveze Franţa. Aceste mijloace sînt severitatea şi „să nu ne temem de folosirea forţei pentru a înrădăcina liniştea”. Recunoaştem că bănuiam că nu mai are şi alte mijloace atunci cînd, într-unul din articolele noastre precedente, ne puneam întrebarea : „Cu ce speră legitimismul că va putea salva Franţa şi cum anume plănuieşte s-o salveze ? ”. În fine, foarte ciudat ni s-a părut însuşi tonul scrisorii. În ziarul său, Louis Veuillot n-are decît să-i pună, în mod fictiv, cuvinte măreţe în gură. Însă contelui s-ar părea că nu-i prea stă bine, vorbind de-acum în numele său, în documente atît de importante, să spună în auzul tuturor că „am suferit departe de ea (de Franţa) şi *nici ei nu i-a fost bine fără mine*”, sau că „respectă ataşamentul armatei faţă de tricolor, că niciodată n-a avut intenţia să înjosească ţara şi drapelul sub care au luptat cu vitejie ostaşii ei”. E interesant de ştiut cum şi-i imaginează el, din Salzburgul său, pe francezii care s-au obişnuit cu egalitatea lor şi care, citind, vor afla că există undeva un om ce le acordă favoarea de a şi-l alege drept salvator. Ar fi chiar păcat să-i tulbure această încredere infantilă în sine, această, ca să zicem aşa, „orbire din naştere” în înţelegerea lucrurilor şi fenomenelor.

Şi acest om doreşte şi pretinde să salveze Franţa !

După publicarea acestei scrisori, pierderea speranţelor „majorităţii” din Adunare era gata-gata să ducă la destrămarea partidului. Aproape toate fracţiunile de dreapta au primit ştirea cu furie. Dar s-a văzut că s-a restabilit imediat consensul şi nu doar datorită abilităţii liderilor, cît prin forţa

împrejurărilor : „majorităţii” i s-a părut mai avantajos să-şi păstreze cu orice preţ puterea oligarhică în Adunare, decît să se ajungă la certuri. În timp ce republicanii, în frunte cu Thiers, jubilau şi savurau cu anticipaţie victoria, comitetul Changarnier a decis să introducă în Adunare proiectul de lege privind prelungirea prerogativelor lui Mac-Mahon cu încă zece ani şi cu noi garanţii date acestuia[109], iar Adunarea să nu se dizolve şi să-şi continue activitatea încă cel puţin doi ani şi jumătate. În această situaţie, mareşalul Mac-Mahon a îndreptăţit încrederea „majorităţii”, care are atît de mare încredere în el. Încă de acum două săptămîni a declarat că, dacă actuala majoritate din Adunare pierde puterea, îşi va da şi el demisia din funcţia de preşedinte. Astfel, fidelitatea şi ataşamentul său faţă de cei care l-au ales şi-l susţin au atins apogeul ! Nu majoritatea din Adunare o serveşte mareşalul Mac-Mahon, ci numai pe cea *actuală*. Cu alte cuvinte, pentru el Adunarea Naţională şi voinţa acesteia nu înseamnă nimic, fiindcă, dacă se destramă actuala majoritate, va apărea o alta, care o va înlocui pe cea de acum şi va exprima voinţa Adunării, însă el nu se va mai pune în serviciul ei. Şi asta într-un moment cînd ţara (şi el ştie foarte bine acest lucru) are nevoie de el, căci are o mare influenţă în armată ! Ataşamentul lui de sclav faţă de binefăcători e aproape emoţionant. Şi iată că acest „soldat cinstit şi viteaz”, în care Franţa şi-a pus atîtea speranţe, nu-i decît un om de partid şi nu atît un om de partid, cît un acolit al acestuia. Unde mai pui că şi contele de Chambord l-a mîngîiat pe creştet şi l-a numit Bayard ! E un Bayard, desigur, numai că dintr-un alt unghi de vedere.

Totul s-a petrecut exact aşa cum a presupus comitetul Changarnier. Pe 5 noiembrie (după noul stil), s-au deschis, în sfîrşit, după o îndelungată vacanţă, lucrările Adunării Naţionale. A fost citit mesajul preşedintelui republicii. Între altele, în mesaj se spunea că „actuala putere executivă nu are destulă viabilitate şi forţă. Guvernul nu este suficient de pregătit pentru a frustra partidele de orice speranţă de succes". (Dar guvernul însuşi acum nu-i şi el un partid?) Se vorbeşte de asemenea şi despre ispràvile presei, care tulbură starea de spirit a populaţiei (asta după nenumărate şi insolente represiuni împotriva presei!) şi se argumentează necesitatea reformei municipalităţii.

După aceea, în Adunare a fost supusă dezbaterii propunerea generalului Changarnier, privitoare la prelungirea cu însă zece ani a mandatului mareşalului Mac-Mahon. A fost citit un raport al guvernului în favoarea dezbaterii neîntîrziate a acestei propuneri. Dufaure[110], fără a se opune regimului de urgenţă, a cerut ca propunerea să fie trimisă spre dezbatere comisiei de analiză a proiectelor constituţionale. Guvernul, la rîndul său, a insistat ca propunerea lui Changarnier să fie remisă unei comisii speciale. Propunerea lui Dufaure, se spune în telegramă, a fost respinsă cu 362 de voturi la 348.

Astfel, „majoritatea" monarhică a repurtat victoria la o diferenţă de paisprezece voturi. Rezultatul e că Franţa va rămîne încă zece ani în aceeaşi situaţie de incertitudine. Nici monarhie, nici republică! În condiţiile modificării legislaţiei municipiilor, în condiţiile reprimării presei şi a forţei

nelimitate a majorităţii oligarhice din Adunare, care urmăreşte restaurarea monarhiei, Franţa s-a asigurat şi pentru viitorii zece ani că în Adunarea Naţională vor fi aleşi intriganţi şi oligarhi de aceeaşi teapă. Sînt garantate, de asemenea, războiul permanent cu republicanii, uneltirile partidelor şi, în mod cert, o viitoare revoluţie. Haosul care domneşte acum este, fără îndoială, mai rău decît încoronarea contelui de Chambord, căci Chambord ar fi fost cu siguranţă înlăturat, chiar foarte repede, şi, după îndepărtarea lui, încă s-ar mai fi putut impune o republică moderată, pe cînd acum, cînd se profilează o viitoare revoluţie iminentă, e greu de crezut că vor birui moderaţii.

Ce-i drept, marea speranţă a francezilor o constituie baionetele docile ale armatei devotate lui Mac-Mahon, care să le asigure liniştea, să-i apere de comunişti etc. La începutul articolului nostru, am amintit de nişte „particularităţi cu totul caracteristice şi nemaiîntîlnite pînă acum" în manifestarea nemulţumirilor ţării şi promiteam să vorbim despre ele mai jos. Vom semnala doar unul din aceste fenomene. Cu vreo două săptămîni în urmă, un oarecare Bellmare[111], general de brigadă, i-a trimis din Périgueux o scrisoare ministrului de război cu următorul conţinut:

„D-le ministru, de treizeci şi trei de ani, sub drapelul tricolor, slujesc Franţa şi guvernul republicii, după căderea imperiului. Nu voi sluji sub drapelul alb şi nu-mi voi pune spada la dispoziţia unui guvern monarhic, reinstaurat împotriva voinţei poporului. Deci, dacă, în pofida aşteptărilor, actuala Adunare Naţională ar restaura monarhia,

după acest vot, vă rog cu respect, d-le ministru, să-mi acceptaţi demisia din funcţia pe care mi-aţi încredinţat-o. Generalul Bellmare".

Imediat după înaintarea acestei scrisori, generalul Bellmare a fost demis din funcţie. Ministrul de război le-a cerut comandanţilor de divizie informaţii privind starea de spirit a trupelor în actualele împrejurări, cînd, în conformitate cu rapoartele ajunse la el, după cum ne încredinţează presa, în armată domneşte o atitudine ostilă faţă de restauraţie (adică, altfel spus, faţă de Adunarea Naţională).

Iată o situaţie indiscutabil nouă. Niciodată pînă acum armata franceză n-a „gîndit", ci doar a executat ordinele venite de sus, aşa cum îi stă bine oricărei armate, şi bine a făcut. La ce i-a trebuit generalului Bellmare, aşa, dintr-o dată, să declare că nu recunoaşte voinţa Adunării Naţionale în cazul încoronării contelui de Chambord ? Ar fi trebuit să aştepte pînă atunci şi apoi să treacă în rezervă, fără să facă declaraţii anticipate, fără surle şi trîmbiţe. Asta nu înseamnă oare că armata vrea „să îndrăznească a avea opinia ei" ? Generalul Bellmare a vrut, fără îndoială, să dea un exemplu. Prin urmare, francezii n-ar trebui să se bazeze prea mult pe baionetele generalului Mac-Mahon, sperînd că va fi linişte. Dacă mandatul lui Mac-Mahon, prelungit pentru încă zece ani, nu va mai fi, în mod cert, începutul unui cezarism, ci al unui adevărat despotism militar (guvernare pe care Franţa încă n-a cunoscut-o în forma ei cea mai pură), atunci scrisoarea lui Bellmar nu este oare începutul unui *pronunciamiento* ? Asta îi mai lipsea bietei Franţe ! Totul ar fi însă în firea lucrurilor : despotismul

militar trebuie în mod obligatoriu să atragă după sine începutul unui *pronunciamiento*.

5 noiembrie 1873

În Germania, aproape toată presa, chiar şi ziarele prusace oficiale, a primit cu bucurie vestea că legitimiştii francezi şi-au pierdut speranţele în restaurarea „monarhiei legitime”. Scrisoarea contelui de Chambord este considerată în Germania ca o eliminare finală şi deja eternă a oricărei tentative ulterioare a legitimiştilor. În modul cel mai direct, bucuria presei germane este motivată de faptul că, aşa cum spuneam mai înainte, încoronarea contelui de Chambord ar fi atras după sine, mai devreme sau mai tîrziu, şi încercarea de restaurare a suveranităţii laice a papei. Şi întrucît, după restaurarea monarhiei, Franţa n-ar fi putut să nu păşească pe această cale, ea s-ar fi confruntat, în această privinţă, cu Germania şi, poate, ar fi făcut-o chiar cu oarecare satisfacţie, cu toate că s-ar fi temut de riscul teribil ce ar fi aşteptat-o. Dacă satisfacţia actuală a germanilor poate fi explicată în acest mod, atunci e curios că, în Germania, nişte foruri respectabile au putut lua în serios nu numai posibilitatea încoronării efemere a pretendentului, ci să şi creadă că ulterior acest succes va fi stabil. Nemţii cred puţin cam prea mult în succesul „sîngelui şi fierului”. Nouă ni se pare că în actuala criză din Franţa, cînd minţile şi dorinţele sînt frămîntate (altfel nu ştim cum să ne exprimăm), în această ţară constrîngerea e aproape imposibilă, pentru că n-are cine s-o aplice. Adică s-ar găsi amatori şi, ce-i mai curios, s-ar găsit acolo chiar o

majoritate covîrşitoare, care să dorească sincer să i se aplice (şi cît se poate mai repede) constrîngerea, cu scopul instaurării definitive a ordinii ; dar pentru ca, în această ţară, constrîngerea să fie încununată de succes, nu-i de ajuns doar forţa şi nici măcar asentimentul celor constrînşi. Constrîngerea are nevoie de autoritate, de o autoritate fie şi tratată cu ură, fie ea şi neautentică, dar incontestabilă, este nevoie ca forţa care acţionează să fie recunoscută drept putere. Contele de Chambord n-a avut o astfel de autoritate şi ne îndoim că în forţa lui ar mai crede mulţi dintre adepţii săi. Şi de aceea – repetăm cele spuse de noi şi mai înainte – nu există nici o îndoială că ar fi fost expulzat repede, iar această întorsătură a lucrurilor ar fi fost, poate, mai utilă Franţei decît prezenta stare de haos, mai utilă, fie şi prin faptul că partidele s-ar fi împuţinat cu unul şi ar fi fost din nou posibilă dominaţia republicanilor moderaţi.

Unele organe conservatoare din Germania, observînd bucuria pe care eşecul pretendentului le-a produs-o ziarelor liberale, parcă nu cred în motivele de bucurie pe care le etalează liberalii, adică în temerile că Franţa ar putea-o apuca pe calea unei politici ultramontaniste[112]. *Ziarul Crucii*[113], de exemplu, a anunţat în mod direct că toţi liberalii din lumea întreagă sînt solidari între ei ; că în cadrul radicalismului dispar naţionalităţile şi de aceea se şi bucură radicalii germani pentru succesele confraţilor lor francezi. S-ar putea ca această denunţare severă şi posacă să nu fie lipsită de adevăr. Observaţia în legătură cu solidaritatea spirituală dintotdeauna a radicalilor din lumea întreagă şi cu puterea radicalismului de a şterge diferenţele

dintre naţionalităţi este destul de corectă. Este curios că această observaţie, cu un fel de reproş şi de circumspecţie, a fost făcută într-o ţară unde, în clipa de faţă, ideile naţionaliste se bucură de un mare succes, unde, după recenta victorie asupra Franţei, sentimentul automulţumirii naţionale a ajuns pînă aproape de limita trivialităţii, unde pînă şi ştiinţa aproape că a devenit şovină. O fi adevărat că şi în Germania e deja puternic radicalismul cosmopolit, că şi la porţile ei bate de-acum doctrina franceză, comunismul? Dacă aproape de la începutul secolului firoscoşii europeni obişnuiesc să ia Rusia drept un colos ameninţător cu picioarele de lut (în timp ce, în fapt, dacă noi avem ceva sănătos şi întreg, atunci asta este temelia, adică poporul pe care Rusia se sprijină de cînd lumea şi se va sprijini în continuare), oare n-ar trebui să-i aplicăm, măcar în parte, şi noului colos german aceeaşi sintagmă?

Apropo, în Prusia s-au încheiat alegerile pentru seim[114], care au scos la iveală extraordinara agitaţie a partidelor politice din Germania. Guvernul prusac protejează acum partidele naţional-liberale de toate nunaţele, îndepărtînd partidul junkerilor şi partidul catolic. Victoria liberalilor în alegeri a fost incontestabilă, şi guvernul prusac, desigur, poate miza pe majoritatea în seim. Este însă curios faptul că aşa-numitul partid clerical sau, mai precis, toţi cei nemulţumiţi de noile legi bisericeşti, a constituit o uniune destul de puternică (în care au intrat, de exemplu, resturile vechiului partid al junkerilor, decimat cu desăvîrşire, pe care nu cu mult timp în urmă, doar cu cîţiva ani, guvernul l-a susţinut atît de puternic). Şi, dacă am număra în amănunt toate forţele aliaţilor în Landstagul[115] nou

ales, partidul clerical poate conta pe o minoritate chiar destul de puternică. Astfel, se va putea constitui o opoziţie redutabilă. Landstagul s-a deschis deja de la 1 noiembrie. În februarie, sînt aşteptate alegerile pentru Reichstagul[116] german şi clericalii speră la un succes şi mai mare. Ce-i drept, în Prusia guvernul nu e prea obişnuit să ţină cont de opoziţiile landstagurilor sale, iar în vremurile nu prea îndepărtate le dizolva cu calm în caz de nevoie, şi îşi vedea mai departe de treburi. Iar după ultimele mari succese, pe care le-a obţinut, imaginea lui a devenit şi mai atractivă. Mai ales acum Prusiei îi place să vadă o forţă în guvernul său. În tot cazul, majoritatea elitei intelectuale este întru totul de partea lui : atît de îndelungat e farmecul victoriei !

*

În articolul trecut spuneam că, după spulberarea tuturor speranţelor partidului monarhist din Franţa, majoritatea fracţiunilor de dreapta, la început stupefiată de respectiva scrisoare a contelui de Chambord, a reuşit din nou să se unească strîns şi să elaboreze un nou proiect privind prelungirea cu încă zece ani a mandatului mareşalului Mac-Mahon. Proiectul a fost conceput într-un mod extrem de arogant şi purta amprenta întregii insolenţe frivole şi nelimitate cu care a acţionat acest faimos „partid al luptei” din chiar momentul victoriei sale, de la 24 mai, pînă în prezent. La început, imediat după scrisoarea contelui de Chambord, multora le-a venit ideea să-l numească „vice-rege” pe unul din prinţii de Orléans şi să-i transfere lui puterea executivă. Astfel Franţa, chiar fără rege, ar fi

devenit monarhie. Cel mai absurd lucru în acest proiect ne apare părerea acestor oameni pierduţi, dar la fel de insolenţi ca înainte, asupra Franţei şi francezilor ; e greu de imaginat că ar putea cineva spera, înţelegînd cît de cît cum stau lucrurile, că printr-un asemenea proiect, care nu rezolvă nimic, s-ar putea întrona în ţară liniştea şi pacea ! Absurditatea unei astfel de propuneri, într-o altă epocă, mai zdravănă, ar fi trebuit, se pare, să ducă destrămarea totală partidului, la pierderea tuturor membrii lucizi din Adunre, care l-au urmat pînă acum. Nu s-a produs însă nici o destrămare, deşi proiectul a căzut de la sine, pentru că prinţii de Orléans sînt oameni cu capul pe umeri şi nu şi-au dat acordul pentru o asemenea prostie. Atunci, aruncîndu-se în toate părţile, au încercat să-l investească drept vice-rege pe Mac-Mahon, dar şi mareşalul a refuzat această onoare, spunînd că nu poate fi vice-rege într-un regat unde nu există rege. În aceste condiţii, au fost nevoiţi să opteze pentru ideea prelungirii cu zece ani a prerogativelor mareşalului în calitatea de şef al guvernului, iar Adunarea să nu se dizolve încă vreo trei ani de acum încolo. Aici, cinstitul mareşal, căruia, se pare, de la 24 mai puterea a început să-i placă, a propus nişte condiţii, pe de o parte rezonabile, dar, pe de altă parte, lipsite de clarviziune, întrucît Franţa este considerată în continuare *tabula rasa*. Mareşalul a cerut să i se dea nişte garanţii, speciale, precise, pentru orice eventualitate, şi dacă, de exemplu, în aceşti zece ani, s-ar dizolva actuala Adunare şi în locul ei ar veni altă Adunare, care ar avea o majoritate radicală, atunci el, ca şef al guvernului, să aibă dreptul s-o dizolve şi să

guverneze în continuare fără Adunare cel puţin zece ani, să prezideze fără nici o piedică şi să restabilească ordinea prin măsurile pe care le crede de cuviinţă. (Trebuie să fii militar şi să te bazezi pe baionetele tale ca să-ţi treacă prin cap asemenea enormităţi pentru Franţa). Şi totuşi, proiectul acestei dictaturi militare, nemaiîntîlnite în Franţa, a fost adoptat imediat de către întreaga aripă dreaptă şi a fost introdus în Adunarea Naţională chiar în prima zi, pe 5 noiembrie (stil nou), de către preşedintele comitetului tuturor fracţiunilor aripii drepte, bătrînul general Changarnier.

După citirea propunerii, s-a cerut dezbaterea ei în regim de urgenţă. Dufaure, membru al centrului stînga, fără să obiecteze împotriva regimului de urgenţă, a cerut doar ca proiectul să fie încredinţat comisiei de analiză a proiectelor constituţionale. Aripa dreaptă, dimpotrivă, a insistat ca proiectul să fie remis într-o comisie specială, care trebuia creată atunci. S-a votat, şi aripa dreaptă, cum se ştie, a obţinut majoritatea, avînd cu paisprezece voturi mai mult.

Cu această ştire, încheiam articolul nostru din numărul precedent. Între timp, s-a întîmplat ceva absolut caracteristic, suficient pentru a descifra parţial starea de lucruri din această Adunare, căreia i-a fugit pămîntul de sub picioare. Cînd (pe 7 noiembrie) Adunarea s-a împărţit pe secţii în vederea alegerii noii comisii pentru analizarea proiectului lui Changanier, comisie obţinută prin votul majorităţii, brusc, între cei cincisprezece membri ai comisiei, majoritatea i-a revenit aripii stîngi a Adunării. Rémusat[117], membru al centrului stînga, care nu demult s-a declarat republican, a fost ales

preşedinte al comisiei, în care a intrat ca membru şi Léon Say[118], liderul centrului-stînga.

Astfel, aripa stîngă, care se temea de comisia specială şi a insistat ca propunerea lui Changarnier să fie analizată în comisia generală de analiză a proiectelor constituţionale (în care, de altfel, dreapta a avut întotdeauna majoritatea), a repurtat o victorie acolo unde nu se aştepta; iar aripa dreaptă, care a ţinut atît de mult să se creeze comisia specială, crezînd, desigur, că aşa îşi va apropia succesul, a fost învinsă cu propriile arme.

Toţi au întrebat şi mai continuă să întrebe ce poate însemna acest fapt? Nimic altceva decît că Adunării Naţionale i-a fugit pămîntul de sub picioare, că şi-a pierdut orice fir călăuzitor şi că nici un partid nu mai crede în puterea sa. O dată cu abandonarea ideii de proclamare imediată a monarhiei legitime, legitimiştii, foştii lideri ai majorităţii, au rămas numai cu dorinţele, însă, fără să-şi dea seama, au pierdut forţa conducătoare faţă de majoritatea care-i urma orbeşte. Propunerea lui Changarnier, cu toate că a reunit din nou majoritatea, în schimb a eliminat definitiv ideea iniţială care-i unea pe toţi. Iar în noua idee a reuniunii a ieşit imediat la iveală dezbinarea. Regaliştii extremişti, de exemplu, susţinînd proiectul lui Changarnier, au declarat că, chiar dacă Mac-Mahon a refuzat rolul de vice-rege, va fi nevoit să fie vice-rege, aşa că, dacă ar trebuit să-l proclame din nou pe rege, preşedintele Mac-Mahon, cu toate că fost ales pe zece ani, va trebui să-i cedeze locul de îndată. În cu totul alţi termeni a susţinut proiectul Changarnier centrul dreapta, care pînă acum a fost întru totul de acord cu legitimiştii; el cere ca

Mac-Mahon să nu fie proclamat *şef al statului* pe zece ani, cum doresc legitimiştii, ci *preşedinte al republicii* pe zece ani, în vederea lichidării definitive a situaţiei neclare şi, chiar dacă va avea putere dictatorială, ea să fie totuşi temeinic limitată în sens parlamentar.

La fel, după cele două mari fracţiuni ale aripii drepte, s-au separat şi toate celelalte fracţiuni ale ei ; fiecare este de acord cu prelungirea prerogativelor mareşalului, însă fiecare o sprijină în felul ei, avînd un mod propriu de a privi lucrurile. Fracţiunile s-au divizat apoi în cercuri, în nunaţe şi, în cele din urmă, s-a produs ceea ce trebuia neapărat să se producă : uniunea a rămas doar exterioară, sensul ei s-a pierdut, ţelurile au devenit diferite şi partidul majorităţii, pînă nu demult atît de unanim în opinii, atît de puternic, o dată cu pierderea speranţei în contele de Chambord, a început, fără voie, să se împrăştie în toate părţile. Ne putem aştepta, desigur, şi la dezmembrarea totală. În acest fel s-a văzut că, atunci cînd minţile oscilează sau o iau razna, mulţi dintre cei care aparţineau, de pildă, centrului dreapta, au putut să voteze dinadins, pentru comisia specială, ca membri ai centrului stînga, întru realizarea mai sigură a noilor lor dorinţe şi ţeluri. Fără îndoială, au avut loc şi aranjamente secrete, trădări.

Prin urmare, specificul Adunării la ora actuală îl constituie dezbinarea totală, pentru că şi aripa stîngă, nemaivăzîndu-şi foştii adversari, împotriva cărora s-a unit trecînd peste disensiunile dintre fracţiunilor ei, a început, se pare, şi ea să se clatine puţin. Conform ultimelor ştiri, Rémusat şi Léon Say, membri ai comisiei speciale, angajează

tratative cu Mac-Mahon. Fără îndoială, activitatea comisiei se va încheia prin alegerea mareşalului ca şef al statului, dacă nu pentru zece ani, măcar pentru cinci, însă de data aceasta cu titlul de „preşedinte al republicii”, proclamîndu-se republica şi punîndu-se condiţia examinării neîntîrziate a legilor constituţionale propuse încă în timpul guvernului Thiers.

În Adunarea Naţională, se va forma, de asemenea, un partid puternic, care va face apel direct la popor şi va susţine votarea republicii printr-un referendum. Thiers, mai încrezător ca oricînd în victorie, le spune tuturor celor din jurul său : „Cereţi dizolvarea Adunării şi consultarea poporului”.

De altfel, ideea consultării poporului a atras de partea stîngii majoritatea bonapartiştilor, care au aproape treizeci de locuri în Adunare. La început, ei păreau să se fi decis să acţioneze în felul următor : dacă legitimiştii vor încerca să proclameze monarhia, atunci să voteze împotrivă, alături de republicani. Dacă însă republicanii vor voi să proclame republica, atunci să se alăture din nou monarhiştilor ; adică, în esenţă, aveau de gînd să le pună beţe în roate şi unora, şi celorlalţi. Însă ideea manifestului către popor, ai cărei susţinători au fost chiar de la început, le surîde şi de aceea, în marea lor majoritate, deşi cu foarte multă precauţie, se alătură republicanilor.

Conform ultimelor telegrame, Mac-Mahon zoreşte comisia specială să rezolve mai repede problema alegerii sale. Se pare că este gata să-şi coboare mult din tonul iniţial şi să-şi diminueze pretenţiile. Cel mai bine ar fi fost ca „omul cinstit”, cruţîndu-şi înalta funcţie, să nu se fi amestecat în toată această

comedie jalnică a monarhiştilor şi să nu fi apărut în postura deplorabilă de adept al acestui partid. Franţa l-ar fi privit acum ca pe o mare speranţă şi cu profund respect, iar în Adunare, poate, ar fi existat mai multă unitate, ca urmare a încrederii în dorinţa lui onestă de a fi folositor patriei. E o lecţie pentru „omul cinstit".

*

În urmă cu cîteva zile, s-a telegrafiat de la Bayonne ştirea că Don Carlos ar fi învins definitiv armata guvernului de la Madrid şi că l-ar fi făcut prizonier pe Moriones, comandantul forţelor guvernamentale. Însă zilele acestea telegramele sosite de la Madrid afirmă că, dimpotrivă, Moriones a repurtat o mare victorie asupra carliştilor. Nici una dintre aceste ştiri nu a fost confirmată cu gradul necesar de veridicitate.

Din Madrid se transmite, de asemenea, că din oră în oră se aşteaptă capitularea Cartagenei. În acest fel, guvernul ar anihila principalul punct al rebeliunii din sud. Deocamdată, însă, nici Cartagena nu a capitulat...

12 noiembrie 1873

Deschiderea Reichsratului[119] austriac a produs o mare agitaţie în întregul imperiu, dar nu în favoarea guvernului. Chiar şi vastitatea programului viitoarelor acţiuni ale guvernului a fost supusă atacurilor: „Să te încarci dintr-o dată cu atîtea sarcini, spun adversarii guvernului, înseamnă să n-o iei în serios pe nici una". Pe primul plan în

discursul tronului s-a situat, se înţelege, promisiunea de a se opune energic crizei financiare care s-a abătut anul acesta asupra imperiului[120]. Revitalizarea creditului, punerea comerţului şi economiei naţionale pe un făgaş mai puţin riscant – iată unul din primele puncte pe care împăratul i le-a sugerat Reichsratului. Apoi au urmat indicaţii privind modificarea întregului sistem de impozitare, reconstituirea privilegiilor Băncii Naţionale, reforma sistemului acţionar şi bursier, noile regulamente ale căilor ferate şi meseriilor etc. După aceea, a fost afirmată necesitatea reformelor în domeniul codului penal, al procedurilor juridice, necesitatea revizuirii codului civil şi, mai ales, „stabilirea unor noi relaţii între stat şi biserica catolică”.

Ungurii, grăbindu-se să pună la adăpost propriile interese, cer acum *dualism* şi pentru reglarea finanţelor regatului lor : despărţirea Băncii Naţionale în austriacă şi maghiară etc. Măsurile adoptate de către Depretis, ministrul finanţelor, au provocat o agitaţie şi o decepţie generală. Acţiunile la bursă au scăzut. Se aşteaptă o opoziţie ameninţătoare ; guvernul este acuzat în presă din toate părţile şi din cele mai diverse puncte de vedere, de altminteri în sensuri foarte variate. Ziarele germane, replicînd celor maghiare, declară în mod direct că pentru Austria ar fi convenabilă mai degrabă despărţirea totală de imperiu a regatului maghiar, proclamarea deplinei lui independenţe, decît extinderea dualismului politic şi asupra finanţelor Austro-Ungariei. Ziarele poloneze atacă discursul tronului cu îndîrjire, iar cehul *Pokrok*[121] declară că discursul împăratului din Reichstagul austro-ungar „nu are nici o legătură cu naţiunea cehă”. Organizaţiile

ultramontaniste au resimţit şi ele ameninţarea din cuvîntarea împăratului în privinţa stabilirii „unor” noi relaţii ale statului cu biserica. Comunismul poartă cu sine nimicirea totală a religiei, sînt de părere ultramontaniştii austrieci, însă este de preferat distrugerea, pentru că e mai grosolană decît liberalismul rafiant al guvernelor actuale, care încearcă să-i transforme pe episcopi şi pe preoţi în simpli slujbaşi, iar credinţa într-un mijloc de guvernare.

*

Partidul ultramontanist nu doarme nici în landstagul prusac, deschis recent, după cum am amintit deja în numărul 45 al revistei *Grajdanin*, cînd am făcut trecerea în revistă a evenimentelor internaţionale. După cum observam şi cu alte ocazii, politica ultramontaniştilor se apropie din ce în ce mai mult de făgaşul democratic. Ei au reuşit, de pildă, să introducă în cameră două noi proiecte de legi : votul universal pentru alegerea deputaţilor în parlament şi scutirea ziarelor de la plata taxei de timbru. Pe de altă parte, este foarte caracteristică şi absolut remarcabilă depeşa din Berlin, din 13 noiembrie, publicată în ziarul *Times* :

> „Împăratul, avînd în vedere faptul că vreo *cîteva sute* de comunităţi catolice duc în prezent lipsă de păstori spirituali (N.B. – desigur, ca urmare a măsurilor severe luate de guvern, care reprimă aspiraţiile ultramontaniste ale catolicismului german), şi-a făcut public, după lungi oscilaţii, acordul asupra dezbaterii proiectului privind obligativitatea căsătoriei civile[122] şi a obligaţiei autorităţilor laice de a ţine registrele de stare civilă. Această lege este

extrem de importantă, îndeosebi în Germania, unde clasele educate, independente atît de biserica protestantă, cît şi de cea catolică, se supuneau ritualului religios la săvîrşirea căsătoriilor, botezurilor şi înmormîntărilor, în primul rînd pentru că acest lucru era stipulat prin lege. De îndată ce căsătoria va deveni o formalitate pur civilă, va apărea şi necesitatea amenajării unor cimitire deschise pentru toţi, indiferent de confesiune, fiindcă preoţii vor refuza să înmormînteze persoanele care au trăit într-un cuplu nesfinţit de biserică. În fapt, cimitirele au început de pe acum să-şi piardă caracterul lor exclusivist, întrucît, în ciuda protestelor preoţilor [*], «vechii catolici» [**] sînt înmormîntaţi, cu sprijinul poliţiei, în interiorul curţilor cimitirelor. Noua lege va fi importantă şi pentru faptul că va stimula încheierea căsătoriilor între creştini şi evrei, şi se ştie că aceştia din urmă reprezintă, în Germania, o clasă numeroasă şi foarte influentă...”.

Ştirea despre un asemenea proiect de lege, asupra căruia şi-a dat acordul evlaviosul împărat german, se remarcă cel mai mult prin faptul că ne zugrăveşte neînduplecarea de fier cu care politica prusacă din zilele noastre persecută mişcarea ultramontanistă din Imperiu. Importanţa noului proiect de lege divulgă şi amploarea temerii cu care guvernul îşi priveşte duşmanul şi dimensiunile pe care i le conferă. Dar, plivind ogorul de buruieni, există riscul să fie smuls grîul. Şi-aşa indiferentismul

---

* Romano-catolici.

** „Vechii catolici” – o nouă sectă religioasă şi de stat din Germania, bine protejată de guvernul de la Berlin, despre care am vorbit de mai multe ori cu cititorii.

religios n-are nevoie, în prezent, de încurajare. Este remarcabil şi faptul că liberalismul religios, indiferentismul şi, în sfîrşit, ateismul au fost, întotdeauna, în toate secolele şi în toate vremurile, nişte boli ale păturilor superioare, aristocratice. Ultramontaniştii, însă, după cîte se observă, fie şi numai după anumite semne, după seculara şi trufaşa lor înstrăinare de popor, se îndreaptă acum, cel puţin în Germania, către o politică democratică. O amestecare destul de ciudată a rolurilor, care demonstrează o oarecare subtilitate în gîndirea celor mai noi romano-catolici...

*

Comisia specială, formată din cincisprezece membri, numită de Adunarea Naţională din Versailles pentru dezbaterea proiectului lui Changarnier privitor la prelungirea mandatului prezidenţial al mareşalului Mac-Mahon şi în care, aşa cum am arătat deja, republicanii deţin, absolut surprinzător, majoritatea, şi-a încheiat lucrările şi a supus raportul în dezbaterea Adunării pe 4 (16) noiembrie. Referent a fost Laboulaye[123]. E greu de imaginat un proiect mai ponderat, mai conciliant şi mai consistent (avînd în vedere condiţiile în care a lucrat comisia) decît cel prin care majoritatea liberală din comisie a înlocuit proiectul lui Changarnier.

> „Prelungirea cu zece ani a prerogativelor şefului puterii executive, a raportat Laboulaye Adunării, într-o ţară unde autorităţile sociale nu sînt încă organizate şi limitele împuternicirilor lor nu sînt încă definite, reprezintă un fapt fără precedent în istoria legislaţiei. Acest fapt provoacă multe dubii,

care pot fi eliminate numai pe calea unor ipoteze ce nu au un fundament solid... Minoritatea din comisie (N.B. : cei şapte membri monarhişti), a continuat Laboulaye, însufleţită de dorinţa instaurării neîntîrziate a unei puteri, care să stea deasupra tuturor partidelor, a decis că putem chiar acum prelungi prerogativele şefului statului, amînînd stabilirea şi organizarea lor ; majoritatea însă, dimpotrivă, nu a considerat că este posibilă prelungirea necondiţionată a exerciţiului unei puteri, ale cărei dimensiuni n-au fost definite, fiind de părere că, în afara garanţiilor constituţionale, orice putere, indiferent de moderaţia celui care este investit cu ea, reprezintă o dictatură mai mult sau mai puţin mascată. Franţa are nevoie de un guvern cu totul altfel..."

Iată cuvintele introductive din referatul lui Laboulaye ; cu toate acestea, comisia a fost nevoită să ia o decizie chiar în sensul guvernului „de care Franţa nu are nevoie".

Într-adevăr, este greu de imaginat o situaţie mai absurdă decît aceea în care s-a aflat această ciudată comisie. Ea trebuia să ratifice o putere aproape nelimitată într-o ţară care, chiar dacă se numeşte republică (asupra titlului de „preşedinte al republicii" au căzut, în cele din urmă, de acord şi aripa dreaptă, şi minoritatea din comisie), nu are nici o lege organică prin care să definească această republică, să-i dea o formă oarecare şi, în acest fel, să definească sensul şi semnificaţia, dimensiunile şi anvergura puterii de care ar putea să dispună guvernul ei. Se confirmă puterea *preşedintelui* republicii pe zece ani, în timp ce nu există încă nici măcar legea organică în care să se stipuleze că în această republică trebuie să existe un preşedinte, mai mult

chiar, că această republică este republică. În legătură cu întrebarea apărută în comisie chiar de la prima ei şedinţă: „Are dreptul deplin actuala Adunare Naţională să numească un preşedinte pe o perioadă mai îndelungată decît termenul de exercitare a prerogativelor ei?" –, comisia a considerat că nu e cazul să-şi piardă timpul cu aşa ceva. În ciuda precedentelor exemple şi rezoluţii ale Adunării, care a dat un răspuns negativ chestiunii în cauză, comisia s-a văzut nevoită să răspundă, de această dată, afirmativ.

> „Numirea mareşalului Mac-Mahon ca preşedinte al unei republici legal constituite, a conchis Laboulaye în faţa Adunării, este considerată de noi ca singurul mijloc de a-i asigura puterea; dar este oare posibilă prelungirea mandatului preşedintelui fără să cunoaştem ce termen i se va fixa prin legile organice? În asta constă dificultatea aproape insurmontabilă, şi majoritatea comisiei regretă faptul că parlamentul a respins propunerea înţeleaptă de a dezbate concomitent legile constituţionale şi problema prelungirii prerogativelor. Dacă nu ne-am oprit în faţa acestei dificultăţi e numai pentru că sîntem într-o situaţie din care trebuie să ieşim cu orice preţ..."

Sub presiunea circumstanţelor deosebite, din care trebuia ieşit „cu orice preţ", majoritatea comisiei a înaintat următorul proiect de lege ca amendament la proiectul lui Changarnier:

Articolul 1. Mandatul mareşalului Mac-Mahon, preşedintele republicii, i se încredinţează pentru un termen de cinci ani, începînd cu ziua convocării noii sesiuni a camerei.

Articolul 2. El îşi va exercita puterea în condiţiile actuale, pînă la votarea legilor constituţionale.

Articolul 3. Prevederile cuprinse în articolul 1 vor fi incluse în legile organice şi vor căpăta caracter constituţional numai după votarea acestor legi.

Articolul 4. La trei zile după publicarea acestei legi, va fi numită, prin votul secţiilor camerei, o comisie formată din treizeci de membri, pentru dezbaterea legilor constituţionale înaintate Adunării Naţionale la 19 şi 20 mai 1873[124].

Aici, cele mai importante sînt articolele 3 şi 4. Prin articolul 3 se elimină din proiectul de lege privind prerogativele puterii caracterul constituţional al acestora, *pînă în momentul votării legilor organice ale republicii*.

În articolul 4, majoritatea comisiei stabileşte ordinea alegerii celor treizeci de membri, cîţi trebuie să cuprindă viitoarea comisie, care urmează să fie aleasă de Adunare, pentru dezbaterea faimoaselor legi constituţionale (ale lui Thiers), prezentate încă de pe 20 mai şi rămase pînă acum, după înlăturarea lui Thiers, nepuse în discuţie. Comisia celor cincisprezece propune ca această comisie, formată din treizeci de membri, să fie aleasă „de secţiile Adunării" (mizînd din nou pe o majoritate liberală), în timp ce proiectul concurent (al minorităţii din comisia celor cincisprezece) propune alegeri comune, în întreaga Adunare.

> „Nu poate fi imaginată o propunere mai ponderată prin caracterul ei, decît cea prin care comisia celor cincisprezece a înlocuit proiectul lui Changarnier, scrie ziarul *Times*. Demnitatea şi puterea mareşalului sînt protejate cu grijă. Cel mai cunoscut

general, cel mai experimentat om de stat, cel mai respectabil patriot ar putea fi măguliţi de propunerile liberarilor şi, conform concepţiilor noastre despre constituţie, sîntem gata să afirmăm că ei nici nu şi-ar fi putut dori mai mult...”

Şi totuşi, generalul Mac-Mahon nu numai că şi-a dorit mai mult, dar s-a şi supărat. Imediat după citirea raportului lui Laboulaye, el a adresat un mesaj Adunării Naţionale. „În momentul cînd încep dezbaterile în legătură cu prelungirea mandatului meu, scria mareşalul, consider că e necesar să-mi exprim punctul de vedere asupra tipului de condiţii pe care le consider oportune în acest caz. Franţa, care cere fermitate şi stabilitate a puterii de stat, nu s-ar putea mulţumi cu un guvern a cărui existenţă este condiţionată, chiar din start, de clauze ce îl fac dependent de adoptarea sau neadoptarea legilor constituţionale. Astfel, peste cîteva zile, ar trebui să modificăm ceea ce decidem astăzi... Înţeleg perfect bunele intenţii ale persoanelor (N.B. : adică ale membrilor monarhişti din comisie), care au propus prelungirea mandatului meu pentru încă zece ani, cu scopul asigurării unui spaţiu mai larg dezvoltării activităţii sociale. Însă, după o matură chibzuinţă, am ajuns la concluzia că un termen de şapte ani ar corespunde mai bine forţelor pe care le-aş putea consacra slujirii patriei mele. Puterea, care îmi va fi încredinţată, o voi dedica ocrotirii principiilor conservatoare, fiind convins că marea majoritate a ţării încuviinţează aceste principii.”

Comisia celor cincisprezece a procedat la examinarea acestui mesaj, însă n-a renunţat la hotărîrea ei iniţială şi n-a modificat proiectul de lege pe

care l-a propus. Mai tîrziu, în şedinţa de seară din data de 8 (20) noiembrie, totul a mers ca pe roate: proiectul majorităţii din comisia celor cincisprezece a fost respins de Adunare şi, în locul său, a fost adoptat proiectul minorităţii, prezentat de Depeyre[125]. Primul ministru, ducele Broglie, a rostit o cuvîntare, în care a apărat modul de acţiune al guvernului şi nu a fost de acord cu paragraful 3 al proiectului de lege propus de majoritatea comisiei, deoarece prin acesta se exprimă neîncrederea în spusele lui Mac-Mahon, care a declarat că doreşte instituirea legilor constituţionale. Cu 378 de voturi pentru şi 310 împotrivă, Adunarea a adoptat proiectul lui Depeyre privind stabilirea prerogativelor lui Mac-Mahon pentru şapte ani şi alegerea viitoarei comisii, compuse din treizeci de membri, nu de către secţiile Adunării, ci pe liste, în plenul camerei.

În acest fel, repetînd ceea ce am afirmat şi mai înainte, Franţei i s-a întîmplat ce era mai rău din tot ce-o putea aştepta în condiţiile actuale! Nici monarhie, nici republică şi cea mai incertă situaţie a puterii! Este un exemplu elocvent, din care se desprinde toată raţiunea politică a conducătorilor ei: mareşalul respinge exact ceea ce i-ar fi putut consolida puterea, conferindu-i un caracter organic, sperînd doar într-o dictatură, adică în *bunul plac al puterii personale*. Pentru a nu-l supăra pe mareşal, contele Broglie preferă să dea Franţa pe mîinile unui guvern neîngrădit de nici o lege fundamentală a statului, supunînd-o în fond unei dictaturi nelimitate. Indiferent de ilegalitatea pe care mareşalul ar comite-o acum în activitatea sa politică, el poate răspunde la toate reproşurile: „Unde-i legea care ar putea să-mi impună limite sau să-mi dea

vreo indicaţie ? ". Îşi zice preşedinte al republicii, dar, în acelaşi timp, este sclavul docil al majorităţii care nu-şi ascunde deloc pornirile ultramonarhiste. Pretinde o dictatură teribilă, ca „să se instaureze ordinea şi să se potolească partidele", dar, de fapt, cine a încălcat cel mai mult ordinea şi cine seamănă mai bine a partid, dacă nu acea majoritate pe care el o slujeşte ? În sfîrşit, pot oare să se liniştească francezii acum, cînd nimeni nu e în stare să răspundă nici măcar la întrebarea : „A cui putere este mai presus, a Adunării sau a preşedintelui ? ". Într-adevăr, în cazul unor neînţelegeri, această problemă nu s-ar putea rezolva decît prin forţă. Din toată această istorie, în sfîrşit, din toată această intrigă, a ieşit la iveală o sete de nelegalitate ; mareşalul Mac-Mahon este mai curînd încîntat de bunul său plac dictatorial, decît de o putere reglementată strict prin lege. Se va întîmpla exact lucrul împotriva căruia are de gînd mareşalul să se înarmeze, adică se va deschide cîmp larg intrigilor de tot felul şi situaţia Franţei va deveni insuportabilă. În tot cazul, a început despotismul militar... Şi e greu de imaginat ce i s-ar mai putea întîmpla Franţei în aceste condiţii !

17 decembrie 1873

În sfîrşit, pe data de 12 (24) decembrie, s-a primit din Berlin o ştire cît de cît satisfăcătoare despre ameliorarea sănătăţii împăratului german. Iată telegrama :

> „În *Îndreptarul imperial*[126], se anunţă că guturaiul împăratului Wilhelm are o evoluţie normală.

> Dereglarea organismului din cauza bolii se atenuează vizibil. Astăzi împăratul nu şi-a mai petrecut întreaga zi în pat”.

*

O telegramă tipică din Paris, din 11 (23) decembrie, în ciuda faptului că cuprinde doar cuvintele unei singure persoane şi aceea destul de puţin cunoscută, a făcut totuşi ocolul tuturor ziarelor Europei şi a fost remarcată de toată lumea. Iat-o :

> „Ieri, prietenii păcii au oferit un banchet în onoarea lui sir Henry Richard[127], care, expunîndu-şi propunerile în legătură cu arbitrajul internaţional, a spus, printre altele, că «nici o idee nu se pune în practică fără protecţia Franţei, a cărei influenţă nu are egal, limba şi literatura căreia rămîn universale»...”.

Tot farmecul acestor cuvinte e în faptul că Franţa (în pofida umilinţei sale) rămîne încă o naţiune de frunte, „a cărei influenţă nu are egal”. Cuvintele acestea, pe care, la Paris, „umiliţii” francezi le-au prins cu lăcomie din zbor şi le-au etalat, au fost imediat remarcate în Germania de triumfătorii lor rivali, iar apoi în întrega Europă, mulţi primindu-le, desigur, cu o grimasă interogativă pe faţă şi cu o clătinare din cap[128]. După părerea noastră, fiecare cuvînt din alocuţiunea lui sir Richard exprimă un adevăr. Noi împărtăşim în totalitate părerea unui profesor rus (de care, evident, francezii n-au habar), exprimată de la o catedră universitară (N.B. : în timpul domniei răposatului suveran !), că francezii sînt o naţiune eminamente

genială, una din acele naţiuni care, ca să zicem aşa, domnesc peste omenire prin influenţa pe care o au, că Franţa şi influenţa ei în Europa pot fi comparate cu Atena antică şi cu influenţa ei asupra vechii civilizaţii. Această comparaţie cu Atena, chiar dacă nu-i întru totul motivată, este totuşi atrăgătoare şi place foarte mult. Poate aşa o fi, poate nu, însă problema e că la Paris cuvinte precum cele rostite de sir Richard sînt considerate extraordinare şi interesante, deşi, nu cu mult timp în urmă, ele nu ar fi fost în nici un fel remarcate în Franţa, fiind considerate un tribut obligatoriu, o necesitate, ceva *sine qua non*, de care nici nu merită să pomeneşti!

Geniala naţiune, care a moştenit lumea antică şi, timp de cincisprezece secole, s-a aflat în fruntea seminţiilor romane din Europa, iar în ultimele secole a avut o indiscutabilă influenţă de prim rang asupra tuturor neamurilor europene, aproape cu o sută de ani în urmă şi-a pierdut acea forţă vie, care a pus-o în mişcare şi a nutrit-o atîtea secole! Această forţă vie constă în faptul că Franţa a avut prioritatea în reprezentarea catolicismului european, aproape din primele momente ale creştinismului în Apusul Europei. (Această reprezentare poate fi, într-un fel, comparată cu felul în care Rusia s-a aflat în fruntea creştinismului oriental, ortodox, pregătindu-se şi, în parte, chiar reprezentîndu-l pînă la venirea împăratului Petru I.) Însă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, rupînd-o complet, conştient şi *vital* cu ideea catolică epuizată (nu din vina Franţei), care i-a dat viaţă în decursul atîtor secole, Franţa (progresistă, dar, în tot cazul, intelectuală), într-o frenezie entuziastă, s-a proclamat drept

inovatoare a lumii pe principii noi, drept principala purtătoare şi păstrătoare a acestor principii. „Cu toţii, cu toţii veniţi la mine ! ”, chema ea într-un extaz sibilinic. Aceste noi principii, noi şi independente, ale viitoarelor societăţi omeneşti, care emană din ele însele şi din ele însele îşi absorb energia vitală, erau cele pe care umanitatea europeană le cunoştea datorită civilizaţiei pe care şi-au făurit-o, adică erau ştiinţa, statul şi visul de dreptate, bazate exclusiv pe legile raţiunii. Franţa a proclamat doar că aceste principii sînt independente revoluţionar, adică a proclamat totala lor independenţă de religie şi, odată cu ea, de orice fel de tradiţii. Aşa ceva se întîmpla pentru prima oară în viaţa omenirii şi în asta a constat esenţa revoluţiei franceze.

N-am abordat toată această problemă extrem de importantă pentru ca, într-un fugar articol de presă, al cărui obiect îl constituie redarea sensului clipei curente a vieţii politice din Europa, să elucidăm principiile revoluţiei, care, iată, încă de acum o sută de ani, au fost proclamate de Franţa, aflată în fruntea Europei, şi nu avem intenţia să le analizăm în fondul lor. Am vrut doar să facem observaţia că Franţa, luîndu-şi atîtea şi atîtea pe umerii săi, pentru sine şi pentru omenire (deşi n-ar fi putut refuza, chiar dacă ar fi vrut), n-a fost niciodată atît de strivită de propria-i povară ca în acest ultim secol, care-i încheie istoria. Povara s-a dovedit a fi mult peste puterile genialului popor, şi conducătoarea omenirii a fost nevoit să recunoască, după ultimele sale nenorociri, prin glasul celor mai buni reprezentanţi ai săi, că şi-a pierdut aproape complet principiul vieţii vii, că izvorul a secat şi s-a uscat.

În clipa de faţă, genialul popor nu-i decît un spectacol straniu şi el însuşi înţelege perfect acest lucru. Caracterul lui rezidă în faptul că partea intelectuală şi dominantă din punct de vedere politic a acestei naţiuni s-a afundat în autoconservare, s-a dezis în mod conştient şi tragic aproape de toate ideile pe care le-a clamat cu atîta entuziasm, şi, fără credinţă, dar cu frică pentru existenţa sa, care atrage după sine despotismul şi violenţa, pîndeşte, ca un poliţist, cealaltă parte a naţiunii, bogată în credinţa că se va înnoi şi va învia pe baza principiilor noi ale viitoarei societăţi, dar săracă în bunuri pămînteşti, care a suferit mult timp şi de aceea, precum un cîine flămînd, este gata să se repeadă şi să-şi sfîşie fraţii norocoşi. Executîndu-l pe Babeuf[129], pe primul om care, încă acum 80 de ani, a spus că, fără fondul problemei, toată revoluţia lor nu este o reaşezare a societăţii pe baza unor principii noi, ci doar victoria unei clase puternice asupra alteia, conform devizei : *Ôte-toi de là, que je m'y mette**, executîndu-l pe acest grobian de frunte, supărător, conducătorii republicii şi ai revoluţiei au început să vadă, încetul cu încetul şi tot mai clar, că viaţa Franţei se transformă tot mai mult într-un miraj, într-un fel de tablou fantastic şi îşi pierde orice atribut al vitalităţii şi necesităţii. Toate aceste perioade (primul Imperiu, Restauraţia, împărăţiile burgheze sub ducii de Orléans, al doilea Imperiu etc.) au fost mai degrabă un miraj decît o realitate ; fiecare din aceste fenomene putea nici să nu existe şi marea naţiune putea să se descurce foarte bine şi fără *necesitatea* lor. Toată această fantasmagorie

---

* „Cară-te, iar eu o să-ţi iau locul” *(fr.)*.

trecătoare n-a dat nimic substanţial şi nici n-a inoculat nimic în sufletul măreţei naţiuni, care tînjea permanent după o viaţă adevărată. În fine, ultima catastrofă a îngrozitorului război, la fel de fantastic şi de *inutil*, prin care s-au năruit în Franţa toate mirajele şi s-au deschis toţi ochii, această catastrofă a spus parcă fiecărui francez : „Uite cît ai fost de sărac, şi de orb, şi de calic, şi de gol, şi de neînsemnat în existenţa ta de fantezie şi miraj, şi asta de un veac ! "[130].

Va supravieţui oare geniala naţiune sub povara geniului său, pe care şi-a luat-o pe umeri acum un secol şi pe care trebuie să-l poarte pînă la sfîrşit, sau îşi va păstra geniul ? Iată întrebarea ! Geniul ei va rezista oare acestor chinuri ? Nu se va prăbuşi oare totul şi Dumnezeu îi va hărăzi unei alte naţiuni geniale să conducă umanitatea occidentală ? Toate aceste întrebări sînt, desigur, vorbe goale din punctul de vedere al oamenilor chibzuiţi şi de acţiune. Cu toate acestea, de mult timp, permanent, multe inimi şi minţi s-au aplecat şi se apleacă asupra acestor întrebări în întreaga Europă. În această întrebare fatală despre viaţa şi despre moartea Franţei, despre învierea sau stingerea măreţului ei geniu, simpatizat de întreaga omenire, poate că se ascunde problema vieţii şi morţii întregii Europe, orice-ar spune în privinţa asta nemţii, recenţii învingători ai Franţei. Poate exista Europa fără Franţa ? Această întrebare e de neconceput pentru mulţi, chiar şi acum, şi nu numai pentru capetele seci, nedemne de secolul nostru pragmatic. Şi totuşi, punînd întrebarea şi, se înţelege, lăsînd-o fără nici un răspuns, vom spune, în treacăt, în calitate de reporter al momentului prezent, că există unele

indicii şi fenomene care atestă faptul că geniala naţiune vrea din răsputeri să trăiască şi că de aici pot rezulta, chiar într-un viitor nu prea îndepărtat, foarte multe bătăi de cap pentru Europa...

În urmă cu o săptămînă, s-a petrecut în Franţa o întîmplare cu totul excentrică, ce a provocat rîsul cîte unuia din oamenii importanţi ai Europei, pentru că, într-adevăr, ea e un picuţ comică, dar din cauza ei, cu siguranţă, multe din cele mai luminate minţi ale Germaniei şi-au încreţit frunţile. Acum, în Franţa, în Adunarea Naţională, au loc rectificarea şi aprobarea bugetului de stat pentru anul viitor. În paranteze fie spus, contrar obiceiului, în Adunarea Naţională franceză, de această dată şi guvernul, şi aripa dreaptă au avut o atitudine binevoitoare faţă de suplimentarea propusă pentru bugetul ministerului educaţiei naţionale. Dar, conform tradiţiei, în Franţa, ca şi în toate parlamentele europene, bugetele ministerelor de război sînt supuse întotdeauna celor mai puternice atacuri din partea opoziţiei. Întotdeauna se găsesc în camere reprezentanţi ai progresului, umanitarismului şi liberalismului, care de-abia aşteaptă apariţia miniştrilor de război cu pretenţiile lor (e drept că acestea sînt întotdeauna indecent de uriaşe, comparativ, de exemplu, cu bugetele ministerelor educaţiei din toate ţările Europei, acestea fiind întotdeauna respingător de detaliate), ca să-i atace aproape la persoană. Încep reproşuri cumplite la adresa cererilor imense, care sînt neproductive, neprogresiste şi inutile pentru naţiune. Miniştrii înşişi mai că nu sînt acuzaţi că de-abia aşteaptă să verse sînge şi, întrucît într-adevăr toate guvernele Europei îşi împovărează an de an ţările cu noi credite pentru bugetele

militare, ei suportă uneori, în timpul dezbaterilor pentru buget, momente destul de neplăcute şi chiar dificile, ceea ce este un obicei aproape general. Şi brusc, de data aceasta, în Franţa s-a întîmplat cu totul altceva…

De îndată ce ministrul de război, generalul Du Barail[131], a apărut cu bugetul său, a fost năpădit din toate colţurile de învinuiri grele, rostite cu vehemenţă, pentru faptul că bugetul pe care îl cere este sărac şi neînsemnat. I s-au reproşat încetineala restructurării armatei, lipsa de cadre, puţinătatea schimbărilor în domeniul material, faptul că cere prea puţini bani. Au fost presupuse cîteva corecţii nemoderate ale bugetului ; guvernul a fost mustrat, i s-au făcut reproşuri.

În cele din urmă, după îndelungi dezbateri, fîstîcit, ministrul de război a ieşit învingător. Recunoscînd cu smerenie sărăcia bugetului actual, a anunţat în liniştea deplină a camerei că viitorul buget va fi neînchipuit de mare. Această declaraţie a creat o dulce impresie de împăcare. Însă cînd ducele Audiffret-Pasquier[132] a adăugat că numai pentru modernizarea materială a armatei va fi nevoie, nu mai tîrziu decît anul viitor, de cel puţin o mie trei sute optzeci de milioane de franci (1.380.000.000 fr.), această declaraţie a avut, se spune, un efect de dezmeticire totală şi suplimentările excesive au fost retrase…

Deşi, neîndoielnic, s-a renunţat la suplimentări, efectul de trezire la realitate n-a fost chiar atît de complet cum se bănuia. Şi în rîndul publicului, şi în presă s-au făcut auzite ecouri ciudate, iar atacurile asupra guvernului şi a ministrului de război n-au încetat nici pînă în prezent. Se scot la iveală,

sînt demascate fără milă toate defectele armatei actuale. *Bien Public*, organul de presă al lui Thiers (care ştie cîte ceva, în orice caz nu mai puţin decît alţii), a declarat că, în multe privinţe, armata franceză actuală este doar o fantezie, că are cadre slabe, lipsite de valoare, că sînt companii cu numai treizeci sau patruzeci de oameni etc., etc.

Am spus că geniala naţiune ţine morţiş *să trăiască* cu orice preţ. Nu vom sta să judecăm dacă aceştia sînt paşii cei mai potriviţi pe care s-ar cădea să-i facă acum geniala naţiune. O fi frumos cuvîntul „răzbunare”, care s-a făcut din nou auzit în întreaga Franţă pe marginea incidentului cu bugetul? Şi nu-i oare un miraj, o fantasmă de cea mai înaltă speţă această „viaţă a răzbunării”, acceptată în unanimitate de geniala naţiune, care a plătit cinci miliarde despăgubiri şi-i gata, în aceeaşi unanimitate, să cheltuiască alte miliarde, numai să se răzbune pe insolentul inamic pentru înjosirea morală şi militară trăită? Fără să răspundem la aceste întrebări, nu puteam totuşi să nu observăm că, într-o ţară atît de divizată din punct de vedere moral, care este deprimată şi sceptică de atîta timp, unde singurul sentiment comun nu este decît cel mai îngust spirit al autoconservării şi unde *chacun pour soi* este prima regulă, nu putem deci să nu observăm că în această ţară, brusc şi pe neaşteptate, s-a găsit ceva ce a putut să reunească cele mai eterogene elemente ale ei, ceva acceptat în tăcere de toate partidele ei, de toate minţile, de toate tendinţele, de toate direcţiile şi păturile ei. Nu, se vede treaba că popoarelor nu le seacă atît de repede izvorul vieţii *nemijlocite*.

Poate ca acest sentiment „al răzbunării” le dă francezilor puterea de a suporta fără să cîrtească şi actualul lor guvern, pe care nu-l pot înghiţi. Pe de altă parte, poate, guvernului i se iartă multe fie şi pentru simplul motiv că se cheamă guvern. Cu numai o lună şi jumătate în urmă, acest guvern măcar avea un scop: el visa să-l încoroneze pe Chambord. Acum, însă, s-a transformat doar într-un guvern al intrigilor şi continuă să reziste, în modul cel mai surpinzător, împreună cu enigmaticul său preşedinte. Dar, despre intrigi şi despre chestiunile arzătoare vom vorbi cu altă ocazie.

*

Nu putem, totuşi, să trecem cu vederea una dintre ultimele telegrame din Spania, care este o nostimadă extraordinară:

> „*San-Sebastian,* 11(23) decembrie. Aici au sosit zece vapoare pentru a prelua armata generalului Moriones, care e înconjurată de carlişti, în număr de 30.000, şi nu se mai poate mişca nimic fără pierderi uriaşe.”

Aşadar, iată pînă unde a ajuns comandantul forţelor guvernamentale, care (judecînd după telegramele din Madrid) l-a învins de atîtea ori pe Don Carlos!

Pe de altă parte, Cartagena, care, conform telegramelor, încă de acum două luni, trebuia *să se predea mîine*, rezistă şi în prezent, iar telegramele din Madrid, ca şi acum două luni, promit că vor fi trimise *chiar mîine* întăriri împotriva insurgenţilor cartegenezi.

Este foarte posibil ca, în Spania, toate aceste minuni să reprezinte starea normală a ţării. Nu cumva, peste vreo sută de ani sau mai curînd, şi Franţa va fi pîndită de aceeaşi soartă?

29 decembrie 1873

De data aceasta, ne vom limita doar la prezentarea celor mai recente şi mai interesante ştiri din Spania. În numărul 51 al revistei *Grajdanin,* ne-am încheiat articolul cu prezentarea telegramelor din Spania despre succesele deplorabile pe care generalul Moriones le-a repurtat împotriva armatei lui Don Carlos şi despre realizările infime ale guvernului de la Madrid la Cartagena, împotriva rebeliunii din sud. Aceste două fapte, fără îndoială, ar putea fi o dovadă asupra slăbiciunii covîrşitoare a guvernului spaniol condus de Castelar. Aceasta, în ciuda tonului laudativ-exaltat al tuturor declaraţiilor şi comunicatelor către naţiune şi Europa, în care se laudă succesele sale, a arătat aproape în întreaga perioadă a guvernării şi un fel de deprimare. Întotdeauna a declarat că trebuie să se ia măsuri energice, să se ridice moralul armatei, să se adune bani, să fie centralizată puterea şi chiar, măcar temporar, să fie reduse unele libertăţi fireşti ale fiecărui spaniol, ca să zicem aşa, trebuie strunită anarhia aproape generală, măcar pentru o vreme, pentru binele tuturor. Aceste declaraţii au întotdeauna timide şi şovăielnice, cam confuze, şi aproape de fiecare dată s-au finalizat prin exprimarea unor deziderate. Guvernul n-a îndrăznit niciodată să întreprindă ceva decisiv pentru întărirea puterii sale şi strunirea anarhiei, şi asta nu

atît din cauza neputinţei reale de a întreprinde ceva în acest sens, cît din cauza propriilor convingeri, intime şi de o cumsecădenie liberală. „Mai bine să piară totul şi să se prăbuşească, decît să atentez fie şi pentru o clipă la libertăţile fireşti ale fiecărui spaniol." Iată ideea care trebuie s-o fi înrădăcinat în inima acestui guvern, care nutrea atîtea intenţii bune şi năzuia să fie atît de energic. De altfel, în ultimul timp, dl Castelar a purces parcă la acţiuni ceva mai energice : a început să vorbească despre prelungirea mandatului său şi despre asigurarea acestuia, a început să viseze la noi prerogative. La sfîrşitul lui decembrie, a încercat chiar să anuleze dispoziţiile anterioare în legătură cu presa şi s-a decis să suprime acele edituri şi ziare din Spania care vor incita prea făţiş la jafuri şi alte nelegiuiri. Dar iată că, în sfîrşit, s-au adunat cortesurile[133] convocate şi telegramele comunică următoarele ştiri uimitoare. Castelar, cu o majoritate puternică (120 de voturi), n-a fost validat de cortesuri, drept care şi-a dat imediat demisia. Domnii parlamentari n-au găsit cu cale să susţină cererile şi intenţiile lui Castelar şi au preferat să ia totul de la capăt – singura şi de multe ori repetata stare de lucruri dn această biată ţară, care cere, cel puţin prin cea mai serioasă şi cea mai raţională parte a populaţiei sale, perseverenţă, stabilitate şi energie din partea guvernului, ca să salveze ţara de suferinţă şi, dacă nu de la pieire, măcar de la barbaria inevitabilă întotdeauna după perioade atît de îndelungate de războaie civile.

Cînd dl Castelar şi-a dat demisia şi parlamentarii se pregăteau să treacă imediat la alegerea unui nou cabinet, Pavia[134], generalul-căpitan al

Madridului, s-a adresat deodată în scris dlui Salmeron[135], preşedintele cortesurilor, cerîndu-i *să dizolve neîntîrziat adunarea parlamentară.* Salmeron (de frică, desigur) a început să-l roage pe Castelar să rămînă în fruntea guvernului. Dl Castelar (atît de profund jignit de cortesuri) a refuzat. Atunci, conform relatării unei telegrame mai vechi, generalul Pavia s-a năpustit (în sensul cazon al cuvîntului) asupra aleşilor poporului cu soldaţi şi tunuri ; a asediat sala cortesului şi i-a izgonit pe parlamentari pînă la unul : iată, pasămite, cam ce înseamnă pentru noi reprezentanţa populară ! Apoi, o telegramă din 23 decembrie (4 ianuarie) relatează că s-a format un nou minister sub preşedinţia lui Serrano[136], compus din domnii Sagasta[137], Figuerola[138], Zabala[139], Echegaray[140], Ruiz[141] şi amiralul Topete[142].

Ce va face acest nou guvern, dacă va rezista ? Ce caracter va avea el ? Cum va lua „totul de la început” ? Cum se va rezolva problema infinit de dificilă a pacificării şi consensului ţării, sufocată de pretendenţi, de bandiţi, de comunişti, de partide neghioabe, care aproape au încetat să mai înţeleagă graiul omenesc, de slăbiciunea internă, de anarhie şi, după cîte se pare, de „normalitatea” fărădelegii deja înrădăcinate ? E o întrebare dificilă, căreia nici mintea, nici chiar imaginaţia nu-i pot da nici un răspuns. Fărădelegea s-a înrădăcinat într-atît în această ţară, încît, se pare, a început să fie luată drept libertate civilă şi, prin urmare, e privită ca un drept firesc al fiecărui spaniol, punct de vedere împărtăşit în parte şi de celelalte guverne ale Spaniei, cel puţin dacă am judeca după cele întîmplate în ultimul an. Niciodată Spania n-a mai fost

împinsă într-o asemenea situaţie dezastruoasă. Revoluţia, care a durat şapte ani, şi războiul civil din anii ’30 ai acestui secol nu se pot compara cu starea de atunci, pentru că atunci războiul civil s-a limitat doar la două partide, al christiniştilor[143] şi al carliştilor, şi ambele partide aveau aceeaşi credinţă şi fiecare era convins că scopurile atinse de el vor împăca Spania şi o vor face fericită pentru mult timp. E greu de imaginat că acum măcar un singur partid, chiar şi al lui Don Carlos (în ciuda superficialităţii politice, specifică, în general, clerului catolic, ai căror reprezentanţi îl sprijină şi-l însoţesc pe pretendent), greu de imaginat, repet, că măcar un singur partid crede la modul serios în împăcarea întregii Spanii chiar şi în cazul cînd îşi atinge scopurile. Numai partidul comuniştilor, care, cu toate că fiinţează doar de puţină vreme, a prins cu succes rădăcini tari în solul pregătit, se pare că nu stă deloc pe gînduri şi crede în posibilitatea ca săracii să-i jefuiască pe toţi bogaţii, dacă nu acum, atunci într-un viitor foarte apropiat. Ce-i drept, în parlament există un partid al republicanilor extrem de idealişti şi stilaţi, *puri*, necontaminaţi de comunişti, care cred în mod serios în republică şi în faptul că numai prin proclamarea republicii se vor vindeca toate rănile Spaniei. Parţial, acestui partid i-a aparţinut în ultimul timp şi guvernul Spaniei, dar e puţin probabil ca şi el să creadă chiar atît de ferm în sine. Unde şi cum biata naţiune îşi va recăpăta unitatea pierdută şi liantul civic? Iată o întrebare, care, de altfel, este atît de obişnuită acum, văzînd destinul aproape întregii jumătăţi occidentale a continentului european.

P.S. Iată o telegramă transmisă recent, pe 26 decembrie (7 ianuarie), din Madrid :

> „Ministrul afacerilor interne a trimis o circulară guvernatorilor de provincii, în care laudă energia şi abnegaţia general-căpitanului Madridului, Pavia. În circulară se spune că deputaţii, condamnînd maniera înţeleaptă în care a acţionat Castelar, au procedat în acest fel ca şi cum ar fi luat decizia de fărîmiţare a ţării. Guvernul, cum scrie în circulară, nu a încălcat legile, a devenit o expresie a voinţei populare şi va încerca să restabilească ordinea prin măsuri energice”.

Aşadar, s-ar părea că noul guvern se consolidează.

Laudă maniera de acţiune a general-căpitanului şi, poate, are dreptate. După toate informaţiile, Madridul a primit cu calm noua lovitură de stat, iar din provincie guvernul a primit deja cîteva felicitări pentru succesul repurtat. Se pare că guvernul doreşte să aibă un caracter provizoriu şi că a fost format doar pentru eliberarea teritoriului ocupat de carlişti şi de rebeli. După aceea spaniolilor li se vor restitui drepturile, iar problema formei de guvernămînt va fi rezolvată prin referendum.

Parlamentarii l-au înlăturat pe Castelar, după cum scrie presa, din cauza neînţelegerile lui cu Salmeron, preşedintele camerei, care i-a cerut lui Castelar unele concesii şi îndepărtarea unor persoane suspecte (între care se număra şi generalul-căpitan Pavia). Se spune că membrii noului guvern şi ai noului minister sînt cu toţii adepţi ai pretendentului Don Alfonso[144] şi că înclină mai

degrabă spre o manieră de guvernare liberal-monarhică, decît spre republică.

7 ianuarie 1874

Anul care a trecut n-a adus prea multe clarificări şi rezolvări în viaţa politică a Europei ; dimpotrivă, a lăsat în urma lui multe disensiuni extrem de importante.

Ne referim la Europa. În ceea ce priveşte Rusia, anul care a trecut, pentru politica ei externă, a marcat cîteva evenimente extrem de plăcute. Cucerirea hanatului din Hiva[145] le-a oferit ruşilor încă un prilej de a se mîndri cu armata lor, iar în Europa, unde de data aceasta unii au ştiut să aprecieze importanţa evenimentului, victoria armatei ruse a provocat chiar uimire. Faptul că Europa este, în sfîrşit, plăcut surprinsă de vitejia soldatului rus reprezintă adevărata „importanţă militară" a acestui eveniment ; însă, în ceea ce priveşte avantajele noastre materiale propriu-zise de pe urma ocupării Hivei, ele sînt lămurite de mult şi socotim că ar fi o pierdere de timp să le enumerăm. În orice caz, politica Rusiei în Asia Mijlocie poate acum să spere că îşi va atinge pe deplin ţelurile.

În momentul de faţă, şi la noi, şi în Europa, mulţi sînt convinşi că pînă şi Anglia a început să privească cu mai mare încredere succesele noastre în Asia. Totul depinde, iarăşi, de viitor.

Cu toate că viitoarea căsătorie a Alteţei Sale Prinţul Alfred cu Alteţa Sa Imperială, Marea Prinţesă Maria Aleksandrovna[146] nu poate fi tratată numai din punct de vedere politic, acest eveniment

minunat şi binecuvîntat de pămîntul rusesc nu poate să nu aibă influenţă şi asupra întăririi simpatiilor reciproce dintre cele două mari naţiuni, să nu fie o nouă chezăşie a dispoziţiei amicale reciproce, care ar putea să dea în viitor măreţe rezultate.

Rusia nu se teme să se facă din ce în ce mai mult cunoscută în Europa ; dimpotrivă, doreşte acest lucru. E drept că, în această privinţă, Europa n-a prea avut încredere în Rusia. Întreaga viaţă politică a Rusiei, poate chiar pe parcursul întregului secol al nouăsprezecelea, n-a fost marcată decît de faptul că Rusia şi-a sacrificat aproape toate interesele de dragul Europei. Şi care a fost rezultatul ? A crezut vreodată Europa în altruismul politic al Rusiei ? N-a suspectat-o aproape de fiecare dată de cele mai perfide intenţii împotriva civilizaţiei europene ? Este drept şi că Rusia a fost uneori atît de altruistă, încît pînă şi un observator indiferent putea să nu creadă pînă la urmă în fenomenala ei iubire pentru Europa şi, fără voia sa, putea s-o suspecteze de viclenie politică, de nesinceritate şi minciună ; cu atît mai mult un observator interesat care, chiar el, avea tot timpul pufuşor pe botişor !

Unii comentatori politici definesc anul trecut ca an al întîlnirilor monarhilor europeni. Într-adevăr, au avut loc destule întîlniri şi foarte importante. Cea mai importantă, se înţelege, a fost întîlnirea dintre ţarul Rusiei şi împăratul Germaniei, la Sankt-Petersburg[147]. Apoi întîlnirea ţarului rus cu împăratul austro-ungar la Viena. După aceea, la Viena, întîlnirea dintre împăratul Germaniei şi cel al Austro-Ungariei. Prinţul moştenitor al

Germaniei[148] l-a vizitat pe regele Danemarcei[149] şi pe cel al Suediei[150]. Regele Victor-Emmanuel a fost la Berlin şi chiar la Viena, la fostul său inamic, împăratul austro-ungar.

Aceste întîlniri ale regelui Italiei cu doi dintre cei mai puternici mari suverani ai Europei au stîrnit entuziasm în rîndul supuşilor săi din Roma şi din întreaga Italie. Da, fără nici o îndoială, toate aceste întîlniri ale monarhilor Europei, pline de prietenie şi de o înaltă sinceritate, trebuiau să bucure Europa şi să le dea speranţe pesimiştilor. Cu toate acestea, anul care a trecut lasă în urma sa cîteva importante enigme care fac ca unele minţi, măcar cele care au timp să reflecteze, să privească viitorul cu neîncredere, evident, viitorul Europei. În continuare, ne vom referi propriu-zis la Europa.

Anul care a trecut, „anul întîlnirilor monarhilor europeni”, poate fi numit şi anul intensificării discordiilor religioase. Ar fi fost, fără îndoială, ciudat ca în secolul al nouăsprezecelea, atît de luminat, cineva să prezică reînvierea învrăjbirilor sau chiar a războaielor religioase, care nu sînt potrivite decît barbariei din Evul Mediu. Noi nu prezicem şi chiar n-avem nici cea mai mică intenţie s-o facem ; totuşi, sîntem înclinaţi să considerăm că toată această „chestiune religioasă”, atît de pregnantă în anul trecut, este una dintre cele mai importante enigme ale anului. Lună de lună, am făcut în *Grajdanin* dese referiri la această chestiune. Noi vedem problema în felul următor : *„Non possumus”*[151] rostit de papă îl considerăm într-atît de serios, încît vedem în el viaţa şi moartea religiei înseşi în Europa. Despre credinţele protestante nici

nu vrem să mai amintim, pentru că, dacă ar dispărea catolicismul roman, în ce mod s-ar mai putea menţine cultele, a căror raţiune o constituie protestul împotriva catolicismului? Dacă n-ai împotriva cui protesta, ce să mai faci cu protestul? Dar biserica romano-catolică – repetăm: în forma pe care o are acum – nu poate exista. Ea singură a făcut public acest lucru, anunţînd astfel că împărăţia ei este din lumea asta şi că Hristos al ei „nu poate rezista pe lume fără împărăţia pămîntească”. Biserica a pus mai presus de adevăr şi de Dumnezeu ideea suveranităţii laice a catolicismului roman; în acelaşi scop, a proclamat şi infailibilitatea conducătorului ei, şi a proclamat-o atunci cînd la porţile Romei bătea şi intra puterea laică: o excelentă coincidenţă, care vesteşte „sfîrşitul sfîrşitului”. Pînă la căderea lui Napoleon al III-lea, biserica romană mai putea spera încă în protecţia împăraţilor, pe care se sprijinea (şi mai ales pe Franţa) de atîtea secole. De îndată ce Franţa a părăsit-o, a scăzut şi suveranitatea laică a Bisericii. Totuşi, biserica catolică nu va ceda pentru nimic în lume, niciodată şi nimănui, această putere a sa şi acceptă mai degrabă să piară creştinismul cu totul, decît să-şi piardă dominaţia laică. Ştim că mulţi din înţelepţii lumii acesteia vor întîmpina ideea noastră cu un zîmbet, clătinînd din cap; însă noi ne-o apărăm şi afirmăm încă o dată că în Europa nu există o problemă mai greu de rezolvat ca problema catolică; şi că nu este şi nu va fi nici de acum încolo în Europa vreo dificultate politică şi „socială” căreia să nu i se asocieze problema catolicismului roman. Într-un cuvînt, pentru Europa

nu-i nimic mai dificil decît rezolvarea acestei probleme în viitor, deşi 99% dintre europeni poate că nici nu se gîndesc la asta în momentul de faţă.

Pe parcursul anului, le-am adus la cunoştinţă cititorilor noştri unele observaţii cu privire la situaţia curioasă că, după anumite semne, s-ar adeveri presupunerea că biserica catolică, pentru restaurarea privilegiilor sale, înclină să se apropie de poporul simplu şi că nu se va mai sprijini de acum înainte pe regi (e drept că înşişi regii au părăsit-o). Nu ne vom opri acum în mod deosebit asupra acestei presupuneri, dar vom repeta ceea ce am mai spus înainte, că unul din cele mai importante evenimente politice din ultima perioadă în Europa a fost corespondenţa papei cu împăratul german. În răspunsul său, papa a declarat că Însuşi Dumnezeu l-a pus părinte şi ocrotitor al tuturor creştinilor, de orice confesiune ar fi ei şi indiferent dacă-l recunosc sau nu drept cap al bisericii, ajunge doar să fie creştini.

Cînd guvernul din Roma a aprobat trei milioane de franci şi le-a oferit papei ca subvenţie anuală[152], desigur, a crezut cît de cît şi a sperat că el va accepta acest buget, de altfel destul de plăcut. Dacă papa l-ar fi acceptat, ar fi fost astfel de acord cu un *statu quo** şi s-ar fi terminat cu romano-catolicismul, iar în locul său ar fi început ceva cu totul nou şi încă necunoscut. Unii speră acum că îl va accepta următorul papă. Papa Pius al IX-lea, în vîrstă de 84 de ani, deşi se teme îngrozitor de moarte (aşa se spune), ştie totuşi că nu mai are

---

* Situaţia existentă *(lat.)*.

mult de trăit, dar mai ştie că şi cel care-i va urma, oricine va fi acesta, *nu* va accepta nici el nici un fel de subvenţie bugetară şi va răspunde tuturor şi fiecăruia: *„Non possumus”*, ca şi el, Pius al IX-lea.

De altfel, chiar dacă împăratul german, în răspunsul său la scrisoarea papei, a fost ferm şi l-a tratat de sus, în Germania, după cîte se pare, starea bisericii romano-catolice este privită cu ceva mai multă seriozitate decît cea arătată de guvernul italian. Altfel cum s-ar explica ciudata prigoană, parcă exagerată, a catolicismului roman (ultramontanist) din Germania? Putem să ne gîndim la modul serios că noul şi colosalul imperiu, care are atîtea dificultăţi şi atîtea probleme inedite pentru el, abordează catolicismul ca pe cea mai importantă problemă dintre toate. Şi, în fond, se pare că aşa-i! Este ciudat, desigur, să ne imaginăm că un stat atît de puternic, avînd în frunte conducători atît de redutabili, ar putea să se sperie de nişte pretenţii ultramontaniste „ridicole”, avansate de un jalnic monah, lipsit de putere şi – cînd asta? – în secolul al nouăsprezecelea, în secolul filosofiei, al maşinilor şi al acestui iluminism! Pe deasupra, în toiul indiferentismului, să provoci fanatismul religios prin măsuri represive împotriva bisericii ar fi o greşeală grosolană, care nici o clipă nu le-ar apărea foarte clar unor oameni atît de culţi, cum este, de exemplu, contele Bismarck. Mai mult, luînd măsuri împotriva bisericii şi, în special, prin ultimele legi privind căsătoria civilă, contele Bismarck, după toate aparenţele, acţionează în aceeaşi direcţie cu duşmanii bisericii şi nu numai a celei catolice, ci împotriva oricărei biserici creştine, alături de

duşmanii ei, de ateişti şi socialişti. Astfel, din două părţi opuse sînt provocate două fanatisme, contrar unul celuilalt, fanatismul credinţei şi al negării. O fi comod acest lucru pentru un mare om de stat, cum este contele de Bismarck? Şi nu reiese oare de aici faptul că problema romană rămîne în atenţia unor asemenea oameni de stat ca una din cele mai importante în destinele viitorului Imperiu german? Altfel nu şi-ar fi jertfit ei, pentru rezolvarea ei, atîtea interese majore.

Nu ne vom apuca acum, desigur, să rezolvăm nişte probleme atît de importante precum cele pe care le-am amintit, dar vom repeta numai dilema pe care am tot abordat-o în decursul anului: ce se va întîmpla dacă Bismarck, sau mai bine zis, dacă Germania consideră că viitorul ei conflict, definitiv, cu francezii, este cel mai posibil şi mai apropiat pe terenul catolicismului roman? Să ne gîndim doar la un singur lucru: oricît de fortuit ar fi fost teribilul război franco-prusac din trecut, acum, după încheierea acestuia, nici Germania şi nici Franţa nu pot privi fosta confruntare cumplită dintre ele ca pe un incident politic, napoleonian. Germania, care timp de atîtea secole a avut totul – bogăţie, civilizaţie, ştiinţă –, şi n-a avut doar un singur lucru, cel mai de dorit – unitatea politică, trebuia, la urma urmei, să se convingă (ceea ce, de altfel, ştia de sute de ani) că n-a avut şi nu poate avea unitate politică atîta timp cît în fruntea Europei stă geniul Franţei; că ea, Germania, nu se poate mulţumi cu un rol secundar în Europa, precum o Italie oarecare, şi că Europa n-ar putea avea doi lideri în acelaşi timp. Că aici, în sfîrşit, este o

problemă de spirit, de viaţă a idealurilor, că idealurile civilizaţiei catolice occidentale sînt diferite de cele germane şi chiar incompatibile. Că războiul franco-prusac n-a fost altceva decît o confruntare între două civilizaţii europene, catolică şi protestantă, franceză şi germană, incompatibile şi opuse, care se pregăteau de multe secole să se ciocnească. Pe de altă parte, Franţa, care, de un mileniu, se află în fruntea catolicismului occidental, nu poate să nu înţeleagă, nici măcar acum, că va continua să fie lidera întregului catolicism european, chiar şi în condiţiile decăderii lui evidente, doar dacă va rămîne fidelă catolicismului şi ideilor acestuia.

Vrem doar să spunem că renaşterea catolicismului, în sensul de *idee de bază a naţiunii*, nu este, poate, chiar atît de imposibilă în Franţa, cum consideră mulţi. Tot ce s-a întîmplat în Franţa în decursul ultimului secol, secolul unor neîntrerupte oscilaţii revoluţionare, ar putea confirma în parte supoziţia de care vorbeam. Nu vom scormoni acum trecutul, dar vom aminti măcar faptul că toate guvernele Franţei, atît de variate (monarhiile, republicile, Napoleon al III-lea), toate l-au susţinut pe papă cu sabia în mînă sau au fost pregătite să-l susţină, toate erau pentru Roma şi pentru suveranitatea laică a acesteia. Contele Bismarck nu poate să nu presimtă, măcar în parte, că niciodată Franţa nu va fi de acord cu un rol secundar în Europa, că nu se va împăca niciodată cu gîndul eşecului militar şi că pentru ea acest lucru este un fel de *„Non possumus”*. De ce n-ar prevedea şi că această Franţă, care recent nu a fost nimicită, ci doar strivită, care, într-o bună zi, a putut uimi întreaga

lume cu bogăţia şi (mai ales) cu creditul ei (ceea ce pentru contele Bismark a fost o adevărată surpriză), că această Franţă, în sfîrşit, în nenorocirea ei, şi-a atras atîtea simpatii în Europa (ceea ce acum este evident şi pentru Germania, care priveşte această realitate cu invidie), deci, de ce n-ar prevedea că Franţa nu-i nici pe departe zdrobită, că încă o confruntare este inevitabilă, că o nouă dispută asupra întîietăţii este iminentă, chiar judecînd după logica lucrurilor, şi că disputa va fi pe viaţă şi pe moarte? Ar putea să-şi dea seama că lucrurile nu s-au încheiat, ci abia încep. Şi, în fine, întrucît această dispută a două civilizaţii europene atît de diferite va fi decisivă şi definitivă, atunci de ce n-ar presupune el că ciocnirea finală se va axa pe punctele principale ale acestor civilizaţii atît de ostile, şi anume pe perspectiva catolicistă şi pe cea protestantă, care o neagă?

Nu vom dezvolta această idee atît de vastă; pentru noi e suficient şi faptul că am pus-o atît de tranşant. Am vrut doar să spunem că, dîndu-i catolicismului lovitura de graţie chiar în centrul său, contele Bismarck continuă, poate, campania franco-prusacă şi se pregăteşte pentru una nouă. Dacă acţionează destul de abil sau nu, este o chestiune discutabilă, însă privirea îi e foarte ageră.

*

Aproape în acelaşi spirit, a fost trimisă o telegramă de dată recentă, extrem de tipică. Iată despre ce este vorba.

Cu vreo două săptămîni în urmă, în Franţa şi Germania, s-a acordat o atenţie exagerată şi fără

motiv unui incident destul de neînsemnat. Doi episcopi francezi, de Nîmes şi de Angers, au declarat în public enoriaşilor că, în Germania, biserica lor are de suferit, este persecutată etc., etc. La prima vedere, ce-ar putea fi atît de important în ceea ce doi popi le-au spus propriilor credincioşi? Totuşi, în întreaga Franţă s-a răspîndit zvonul că ambasadorul Germaniei, contele Arnim, a protestat şi s-a plîns cu insistenţă guvernului francez. Presa a reacţionat imediat şi încă destul de alarmată: e adevărat sau nu? Dacă e adevărat, atunci ce a răspuns guvernului? Cu sau fără demnitate? E adevărat că a fost emisă în acest sens o circulară dojenitoare a guvernului francez, adresată clerului?

(N.B. În paranteză fie spus, prelaţii francezi, care înainte de sinod şi chiar în timpul sinodului erau atît de porniţi împotriva dogmei infailibilităţii, după proclamarea dogmei şi după scăderea imediată a puterii papei, s-au transformat, în marea majoritate a reprezentanţilor lor, au devenit, printre catolicii întregii Europe, cei mai fanatici adepţi ai noii dogme. Faptul este extrem de remarcabil pentru aprecierea forţei ideii catolice în Franţa, şi acum, şi în viitor.)

Pînă la urmă, a reieşit că interpelarea a existat, că guvernul a răspuns şi a dat explicaţii evazive, punîndu-i-se în vedere contelui de Armin că el, guvernul, nu are o influenţă atît de mare asupra episcopilor, cum se întîmplă la ei, în Germania; totuşi, i-a promis că va emite o circulară către episcopi şi, într-adevăr, circulara a fost emisă, ce-i drept în nişte termeni prea blînzi, ca să-l liniştească

pe contele Bismarck, însă destul de jenanţi pentru guvernul francez. Dar, ceea ce-i mai important, faptul că Germania a dat dimensiuni politice atît de mari unui incident insignifiant şi a venit cu nişte pretenţii, aproape uitînd că şi-a retras soldaţii din Franţa şi că acum ar fi trebuit să vorbească pe un alt ton, nu i-a mirat cîtuşi de puţin pe membrii guvernului francez şi nici chiar pe francezii de rînd.

Mai mult, iritarea continuă şi, chiar dacă a trecut o bună bucată de timp, iată o telegramă din Berlin, pe care o reproducem :

> „*Berlin*, 3 (15) ianuarie. În *Gazeta Pangermană de Nord*[153], a fost publicat azi un articol despre relaţiile dintre Germania şi Franţa, în care se afirmă că motivele de neînţelegere sînt furnizate exclusiv de către Franţa, însă ele nu ating interesele politice germane. Perspectivele păcii, conform gazetei citate, depind de atitudinea pe care guvernul francez o va lua în privinţa ultramontaniştilor. Speranţele de pace vor fi pierdute, dacă politica franceză se va pune la dispoziţia revendicărilor laice ale papalităţii”.

Expresii precum „perspectivele păcii” şi „speranţele de pace vor fi pierdute” sînt, cel puţin, ciudate ; nu-i nici o îndoială că au un caracter oficios (dacă nu oficial). Este greu de afirmat, după toate acestea, că Germania nu-şi dă seama că diferendul ei cu Franţa se va produce pe terenul catolicismului.

*

În anul care urmează, se menţine încă o enigmă. Este vorba de actualul guvern francez. E imposibil să nu ne imaginăm că, în anul care vine, nu va mai fi nici o răsturnare de guvern în Franţa. Totul s-a fărîmiţat în partide şi fosta majoritate, care l-a înlăturat pe Thiers, şi-a pierdut demult coeziunea de altădată. Despre ultimele evenimente din Franţa, destul de puţin importante, de altfel, chiar dacă-s tipice, vom vorbi într-un viitor articol.

*

Ultimele telegrame anunţă, în sfîrşit, capitularea Cartagenei[154]. Se cunosc, deocamdată, prea puţine amănunte. Cel mai curios e că generalul Contreras[155] (principalul conducător al ticăloşilor răsculaţi, care a jefuit oraşele spaniole vecine şi i-a ameninţat pe locuitori că va arunca oraşul în aer, dacă vor da dovadă de laşitate, şi care i-a spus consulului german că, în cele din urmă, cantonul Murcia va trebui să declare război Imperiului german), apoi Galvez[156] (care a susţinut că toată averea cartagenezilor le aparţine lor, şefilor rebeliunii) şi, în sfîrşit, toţi membrii juntei din Cartagena şi majoritatea rebelilor, în număr de 2500 de oameni, au capturat, în momentul decisiv, cuirasatul *Numancia* şi au fugit în Ouahran (pe ţărmul african), unde s-au predat francezilor. Cu siguranţă, asta au prevăzut-o demult şi chiar au pus lucrurile la cale din timp. Astfel, după şase luni de

rebeliune şi jafuri, n-au avut decît să fugă cu prada, trecînd aproape cu onor pe lîngă cinci nave militare. Se înţelege că acum vor deveni cei mai respectabili emigranţi politici şi, la prima ocazie, îşi vor face apariţia în Spania pentru a tîlhări din nou.

Note*

1. Este vorba de prima întrevedere din septembrie 1873 dintre reprezentanţii partidelor de dreapta din Adunarea Naţională a Franţei şi contele de Chambord, pretendent la tron, care locuia la Froschdorf (Austria). Majoritatea reacţionară a Adunării era divizată. Roialiştii s-au scindat în legitimişti (adepţi ai contelui de Chambord) şi orleanişti (adepţii contelui de Paris). După ce între pretendenţi a avut loc o conciliere şi s-a încheiat un acord, au devenit posibile acţiuni întreprinse în comun de ambele fracţiuni monarhiste ; delegaţiile lor l-au vizitat pe de Chambord : una în septembrie (despre care scrie Dostoievski), alta în octombrie. Ca urmare a tratativelor, s-a ajuns la următoarea strategie : Adunarea Naţională îl instalează pe tron pe Henric al V-lea (contele de Chambord) şi, după moartea lui, întrucît nu avea copii, îl va declara rege pe Filip al VII-lea (contele de Paris).
2. Conform tratatului de pace de la Frankfurt (7 aprilie 1871), care punea capăt războiului franco-prusac, pe lîngă cedarea Alsaciei şi Pomeraniei răsăritene, Franţa trebuia să plătească uriaşe despăgubiri de război (5 miliarde de franci). Datorită unor campanii de împrumuturi, despăgubirile au fost achitate foarte repede şi, la 15 septembrie 1873, cu şase luni înaintea termenului stabilit, ultimul soldat german a părăsit teritoriul Franţei.

---

* Notele care urmează sînt preluate şi adaptate după ediţia : F.M. Dostoievski, *Polnoe sobranie socineii v tridţati tovah*, t. 23, Izd-vo Nauka, Leningrad, 1980.

3. În septembrie 1873, *Victor-Emmanuel al II-lea* (1861--1878), regele recent unificatei Italii, aflat în relaţii de duşmănie cu curia papală şi temîndu-se de o eventuală intervenţie franceză în treburile interne italiene, a vizitat capitalele Germaniei şi Austro-Ungariei, ca să se asigure de sprijinul acestor state.
4. *Contele de Chambord*, Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonné, duce de Bordeaux (1820-1883), ultimul reprezentant al vechii linii a Bourbonilor, fiul ducelui de Berry, ucis în 1820 de un adept al lui Napoleon I, nepotul lui Carol al X-lea (1824-1830). Titlul nobiliar provine de la castelul Chambord (departamentul Loire şi Cher). A locuit în Scoţia, apoi la Froschdorf, unde cu el s-au purtat tratative asupra condiţiilor revenirii sale în Franţa.
5. *Contele de Paris* – prinţul Ludovic Filip Albert de Orléans (1838-1894). A locuit în Germania şi Anglia, a luptat în războiul civil din SUA (1861-1865) de partea nordiştilor şi în războiul franco-prusac. În 1873 a recunoscut prioritatea la tron a candidatului *legitimiştilor* (v. nota 11).
6. *Adunarea Naţională Franceză* a fost aleasă la 8 februarie 1871 în timpul războiului franco-prusac, după capitularea Parisului ; era alcătuită din elemente favorabile semnării tratatului de pace impus de Birmarck. După eşecul tentativei de a reinstaura imediat monarhia, majoritatea din Adunare nu şi-a pierdut speranţele şi, în legea privitoare la mandatul de şapte ani al preşedintelui, îi oferea acestuia împuterniciri apropiate de drepturile unui rege constituţional, ceea ce, în condiţii favorabile, ar fi făcut posibilă revenirea la monarhie. Planurile monarhiştilor nu s-au realizat din cauza schismei din propria lor tabără şi din pricina opoziţiei populare. Adunarea s-a dizolvat la 30 decembrie 1875.
7. *Thiers*, Adolphe (1797-1856), istoric şi om politic francez ; a ocupat posturi ministeriale în timpul dinastiei Orléans (1830-1848) ; în anii celui de-al doilea Imperiu (1852-1870), a fost unul dintre liderii opoziţiei din cadrul Corpului Legislativ ; în timpul războiului

franco-prusac, după capitularea Parisului, după armistiţiu şi alegerile în Adunarea Naţională, a fost şeful puterii executive (începînd cu februarie 1871) ; ţinînd cont de faptul că masele populare erau antimonarhiste, dar rămînînd orleanist în suflet, Thiers a devenit de nevoie adept al republicii conservatoare. „Republica va fi sau conservatoare, sau nu va fi deloc", a declarat el la 13 noiembrie 1872. Acordul la care se referă Dostoievski este rezoluţia prin care, la 24 mai 1873, fracţiunile monarhiste din Adunare recomandau că „pentru liniştirea ţării este necesar să se confere politicii guvernului un caracter strict conservator" ; rezoluţia reprezenta, de fapt, un vot de neîncredere pentru Thiers, care a fost nevoit să demisioneze.

8. *Mac-Mahon*, Patrice, duce de Magenta (1808-1893), mareşal ; după demisia lui Thiers, a devenit şeful puterii executive şi primul preşedinte al celei de-a treia Republici. În ianuarie 1879, a demisionat, cînd iluziile sale monarhiste s-au spulberat ca urmare a faptului că în ambele camere ale parlamentului republicanii au devenit majoritari.

9. *Legitimişti* – de la cuvîntul francez *légitimisme* (legitimism), care desemna principiul impus la Congresul de la Viena (1814-1815), pentru apărarea drepturilor aşa-numitei dinastii legitime a Bourbonilor (înlăturată de la putere în 1792, în timpul Marii Revoluţii Franceze). Din epoca revoluţiei burgheze din 1830, adepţii ideii de readucere pe tron a Bourbonilor au început să se numească legitimişti. În anii Monarhiei din Iulie (1830-1848), ai celui de-al doilea Imperiu (1852-1870), ei s-au aflat în opoziţie faţă de guvernele lui Louis-Philippe şi Napoleon al III-lea, pe care-i considerau uzurpatori ai puterii legitime. După prăbuşirea celui de-al doilea Imperiu, în Adunarea Naţională au pătruns circa 200 de legitimişti, care, în alianţă cu reprezentanţii celeilalte fracţiuni monarhiste, orleaniştii, au pus bazele „partidului ordinii", care dorea restaurarea monarhiei în Franţa. În plan social, legitimiştii se sprijineau pe moşierii de provenienţă

aristocratică şi pe reprezentanţii înaltului cler catolic, numiţi de Dostoievski *clericali*.

10. Dostoievski se referă la legitimişti, însă cei mai numeroşi în Adunare erau orleaniştii.
11. Este vorba despre orientarea politicii după demisia lui Thiers, cînd mulţi funcţionari republicani au fost înlocuiţi de monarhişti, cînd se organizau numeroase procesiuni religioase, pelerinaje şi demonstraţii făţiş antirepublicane. La 22 iunie 1873, la propunerea arhiepiscopului de Paris, Adunarea Naţională a decis că în Montmartre (cartierul parizian unde a început revoluţia din 18 martie 1871) se va construi o biserică dedicată inimii lui Iisus *(Sacré Coeur),* în memoria victoriei repurtate asupra Comunei.
12. Se face referire la repetatele respingeri de către Adunarea Naţională a proiectelor de amnistiere a participanţilor la Comuna din Paris.
13. Se are în vedere vizita pe care contele de Paris a făcut-o în ziua de 5 august 1873 la reşedinţa contelui de Chambord din Froschdorf, în timpul căreia primul a declarat : „Vin, pentru ca în numele meu şi al membrilor familiei noastre să vă exprim respectele noastre nu numai în calitatea dvs de lider al casei noastre, ci şi în cea de unic reprezentant al partidului monarhist din Franţa".
14. Perioada de domnie a dinastei de Orléans, aşa-numita Monarhie din Iulie (1430-1848), este caracterizată de Dostoievski oarecum idilic ca „ani fericiţi".
15. Autorul face aluzie la originea monarhiei franceze, adică la cucerirea, în secolul al V-lea, de către franci (o uniune de triburi germanice) a teritoriului viitoarei Franţe.
16. Aici, Dostoievski se înşeală : Mac-Mahon era monarhist convins şi aproba tratativele cu pretendenţii la tron.
17. Prima parte a frazei, *„L'Etat c'est moi"* („Statul sînt eu") i se atribuie regelui Ludovic al XIV-lea (1643--1715), care ar fi rostit-o în 1655, la o şedinţă a parlamentului ; ulterior însă, s-a constatat că replica nu există în procesele-verbale ale forului respectiv ; alte

surse i-o atribuie reginei Elisabeta I a Angliei (1558-1603) ; a doua parte a frazei, *„la nation c'est nous"* („poporul sîntem noi") este o ironie a lui Dostoievski.

18. *Bismarck*, Otto Eduard Leopold von Schönhausen, prinţ (1815-1898), om politic german. De la întemeierea Imperiului German (1871) şi pînă în 1890 a fost cancelar. În 1871 l-a ajutat decisiv pe Thiers în reprimarea Comunei din Paris. În deceniul al VIII-lea, cu scopul consoldării Germaniei unificate sub egida Prusiei, a luptat cu opoziţia clericalo-catolică ce manifesta tendinţe separatiste („Kulturkampf"). În politica externă, a fost iniţatorul alianţei celor trei imperii (Germania, Austria, Rusia), apoi al Triplei Alinţe.
19. *Ludovic al XVIII-lea* (1755-1824), rege al Franţei (1814-1824), fratele regelui Ludovic al XVI-lea (1774-1792). În timpul revoluţiei din 1791, a fugit în străinătate şi, împreună cu fratele său, contele d'Artois (1757-1836), viitorul rege Carol al X-lea (1824-1830), s-a pus în fruntea emigraţiei contrarevoluţionare. S-a întors în Franţa după o absenţă de 23 de ani, în mai 1814.
20. *Talleyrand-Périgord*, Charles Maurice de, prinţ de Bénévent (1754-1838), diplomat şi om politic francez.
21. Se consideră că fraza respectivă nu a fost rostită de Ludovic al XVIII-lea, ci de contele d'Artois. După abdicarea lui Napoleon I şi reinstaurarea dinastiei Bourbonilor, Ludovic al XVIII-lea (care, bolnav fiind, întîrzia să revină în Franţa), l-a numit vice-rege pe fratele său, contele d'Artois. La intrarea sa solemnă în Paris (12 aprilie 1814), contele d'Artois, în discursul ţinut în faţa membrilor guvernului provizoriu, ar fi spus : „Nu mai există împărţiri în partide, există un singur lucru : pacea şi Franţa, am văzut-o din nou şi am găsit că nimic nu s-a schimbat în ea, poate că doar francezii au devenit cu unul mai mulţi". Totuşi, ultima frază nu a fost rostită de contele d'Artois, ci a apărut în raportul pulicat în ziarul oficial *Moniteur* şi a fost inventată de Talleyrand.

22. Titlul de „cel mai creştin rege” *(„le rois très chrétien”)* sau de „majestatea sa cea mai creştină” *(„sa majesté très chrétien”)* le-a fost acordat regilor Franţei în secolul al XV-lea.
23. *Ludovic-Filip* sau Louis-Philippe I (1773-1850), rege al Franţei din 1830 pînă în 1848 (Monarhia din Iulie) ; a sprijinit puterea laică a papei şi chiar, protejînd-o de răscoalele populare, a ocupat Ancona.
24. *Napoleon al III-lea*, Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808-1873), fiul Hortensiei de Beauharnais, fiica vitregă a lui Napoleon, şi al fratelui împăratului, Louis. În 1836 şi 1840, a avut cîte o tentativă de lovitură de stat, dar, eşuînd, a evadat din închisoare şi a trăit în exil pînă la Revoluţia din februarie 1848. Primind aprobarea guvernului provizoriu, revine în ţară şi, sprijinindu-se pe voturile ţăranilor nemulţumiţi de sistemul de impozite, la 10 decembrie 1848 a fost ales preşedinte al republicii. La 2 decembrie 1851, a înfăptuit o lovitură de stat, iar la 2 decembrie 1852 a fost proclamat Napoleon al III-lea, împărat al francezilor. Regimul celui de-al doilea Imperiu s-a prăbuşit în timpul războiului franco-prusac, cînd Napoleon III a fost învins şi luat prizonier. În 1849, pe cînd Louis Bonaparte era preşedinte al republicii, Franţa a reprimat republica italiană, a reinstaurat suveranitatea laică a papei şi a menţinut la Roma (aproape fără întrerupere, pînă în septembrie 1870) o garnizoană ca sprijin al scaunului papal.
25. Curînd după numirea sa în funcţia de cancelar al Prusiei (30 septembrie 1862), la o şedinţă a unei comisii de buget, Bismarck a spus, printre altele : „Germania nu se uită la liberalismul Prusiei, ci la puterea ei şi (…) nu prin discursuri şi decizii ale majorităţii se rezolvă marile probleme ale contemporaneităţii – asta ar fi marea greşeală a anilor 1848 şi 1849 – ci *„prin fier şi sînge*”. Această expresie a devenit o definiţie comună pentru politica lui Bismarck, care urmărea unificarea Germaniei sub autoritatea Prusiei. Dostoievski o foloseşte pentru a caracteriza politica coercitivă a lui

Bismarck, îndreptată împotriva opoziţiei bisericeşti („Kulturkampf”). *Vechiul catolicism* este un curent desprins din catolicism după Conciliul de la Vatican (1869-1870), ale cărui decizii „vechii catolici” le-au respins. Printre altele, ei negau dogma infailibilităţii papei, nefiind de acord cu celibatul preoţilor şi cu liturghia în limba latină. Primul congres al „vechilor catolici” s-a desfăşurat la München în 1871. Împotriva acestei mişcării s-a pronunţat clerul catolic oficial. Vechii catolici au început să fie persecutaţi. Bismarck i-a luat sub protecţia sa, deoarece împrejurul bisericii catolice oficiale s-au consolidat forţe care exprimau tendinţe antiprusace, separatiste, mai active în partea de vest şi sud-vest a Germaniei. La alegerile din martie 1873, cercurile catolice au creat partidul catolic de centru ; acest partid a obţinut 63 de locuri în Reichstag şi a devenit o serioasă forţă de opoziţie. Pentru a-şi subordona clerul şi pentru a submina partidul de centru, guvernul lui Bismarck a emis o serie de legi antibisericeşti : interzicerea ca preoţii să facă agitaţie politică (1871), interzicerea dreptului clerului de a supraveghea şcolile (1872), preluarea de către stat a dreptului de numire în funcţiile ecleziastice (1873), introducerea căsătoriei civile (1874), alungarea iezuiţilor etc. Sprijinit de Papa Pius al IX-lea, clerul nu s-a supus acestor legi, avînd de suportat represalii din partea guvernului ; la acestea se referă Dostoievski.

26. Referinţa este la charta constituţională semnată de Ludovic al XVIII-lea la 4 iunie 1814. Restabilind numeroase privilegii ale nobilimii, ea menţinea şi principalele cuceriri ale burgheziei din perioada revoluţiei şi din cea napoleoniană. Conform chartei de la 1814, parlamentul era alcătuit din două camere : din cea ereditară, camera pairilor, numită de rege, şi din camera deputaţilor, care erau aleşi pe baza averii, a censului vîrstei şi a censului de sedentaritate (din cei treizeci de milioane de cetăţeni ai Franţei, doar vreo sută de mii aveau drept de vot.)

27. Votul universal a fost introdus în Franţa la 2 decembrie 1851. În cazul urcării pe tron, Chambord ar fi revenit la un sistem electoral foarte limitativ.
28. *Don Carlos cel Tînăr* (1848-1909), nepotul lui Don Carlos cel Bătrîn (1788-1855), conducătorul curentului politic clerical-absolutist, care reunea forţele feudale din Spania (carliştii) şi se sprijinea pe cler, pe aristocraţie şi pe liderii armatei. Don Carlos cel Tînăr, care îşi spunea Carlos al VII-lea, pretindea la tronul spaniol şi în 1872 a declanşat aşa-numitul al doilea război carlist (primul a avut loc în 1833-1840, în timpul lui Don Carlos cel Bătrîn). Războaiele carliste sînr războaiele dinastice dintre cele două ramuri spaniole ale Casei Bourbonilor. Carliştii (sprijiniţi şi din străinătate) au reşit la început să cucerească o parte importantă din Catalonia şi Valencia, dar în 1876 Don Carlos a fost învins şi, cu un grup de adepţi, aşa-numitul „batalion al înverşunaţilor”, a fugit în Franţa.
29. *Bazaine*, Achille François (1811-1888), mareşal. În timpul războiului franco-prusc, comanda armata Rinului pe care, după eşecul avut în două lupte, a retras-o în fortăreaţa de la Metz, unde a fost asediat de prusaci. La 27 octombrie 1870, a predat inamicului fortăreaţa, cu mari rezerve de alimente, armament şi cu întreaga armată de o sută de mii de ostaşi. La acest episod se referă afirmaţia ironică a lui Dostoievski : „s-a remarcat atît de mult”. În 1873 a fost condamnat la degradare şi pedeapsa cu moartea, comutată în douăzeci de ani de închisoare. În martie 1874, a evadat. A murit în Spania.
30. Este vorba de *Micul Trianon*, palatul în care funcţiona tribunalul în care era judecat Bazaine.
31. Referirea este la Expoziţia universală de la Viena, a cincea de acest fel din lume (prima fiind organizată la Londra, în 1851). Inaugurată cu mare pompă de împăratul Franz-Joseph al II-lea, la 1 mai 1873, trebuia să ridice prestigiul monarhiei austro-ungare, create de curînd (1867). Expoziţia a avut aproximativ şapte milioane de vizitatori.

32. Şahul Iranului (Persiei) *Nasr-ed-din* (1829-1896), aflat pe tron din 1848, a întreprins trei fastuoase călătorii prin ţările europene (în 1873, 1878 şi 1889). În timpul celei dintîi, şahul a ţinut un jurnal, care a fost editat în Anglia în anul 1874.
33. După alegerile suplimentare din 27 aprilie 1873, numărul adepţilor instituţiei imperiale (de-abia abolite) ajunsese la treizeci în Adunare. S-a intensificat propaganda bonapartistă şi cei care uzau de ea, profitînd de scindarea fracţiunilor parlamentare, au reuşit să obţină cîteva succese (de exemplu, ridicarea sechestrului de pe averile familiei Bonaparte). Cu toate discursurile lor gălăgioase, „bonapartiştii turbaţi şi îndîrjiţi” nu reprezentau un pericol serios.
34. *Wilhelm I Hohenzollern* (1797-1888), împăratul Germaniei din anul 1871.
35. Sosirea regelui Italiei la Berlin este caracterizată de Dostoievski drept „populară şi naţională”, în lumina unor considerente istorice. La Berlin era încă proaspătă participarea Italiei ca aliat al Prusiei în războiul acesteia cu Austria (1866), care a favorizat unificarea Germaniei împrejurul Prusiei. Însă la Viena se simţeau vechile fricţiuni austro-italiene : preluarea Lombardiei şi Veneţiei de către Austria, ca urmare a Congresului de la Viena (1814-1815), războiul cu Austria (1848-1849), reprimarea de către austrieci a revoluţiei din Italia de Nord, războiul din 1859 pentru Lombardia, în urma căruia această provincie a fost alipită la Regatul Sardiniei şi, în sfîrşit, războiul din 1866, în care Italia a fost aliata Prusiei şi a obţinut Veneţia, ceea ce a încheiat unificarea ţării. Ce-i drept, naţionaliştii italieni considerau că sub asuprire austriacă se mai află cîteva teritorii italiene din apropierea Mării Adriatice (aşa-numita „Italie nerăscumpărată”).
36. *Tolosa*, oraş din nordul Spaniei.
37. *Moriones y Murillo* (1823-1881), general spaniol ; în timpul celui de-al doilea război carlist, a comandat (începînd cu luna mai 1872) o divizie a armatei guvernamentle.

38. Este vorba despre *Napoleon* Joseph-Charles-Paul (1822-1891), fiul lui Jérôme Bonaparte (fratele lui Napoleon I) şi vărul lui Napoleon al III-lea, poreclit „prinţul Napoleon”, ofiţer şi om politic francez.
39. *Avenir National* (*Viitorul Naţional*), ziar de seară, înfiinţat la 10 ianuarie 1865 de publicistul M.A. Peyrat (1812-1891), în programul căruia intrau lupta pentru libertatea gîndirii, pentru democraţie etc. În 1872, după plecarea lui Peyrat din redacţie, în condiţiile pericolului restaurării monarhiei prin eforturile comune ale legitimiştilor şi orleaniştilor, orientarea ziarului s-a modificat întrucîtva, datorită apropierii de bonapartişti, înlăturaţi de curînd de la putere şi deci inofensivi, pentru contracararea monarhiştilor uniţi.
40. *Périgueux,* oraş din sud-vestul Franţei (departamentul Dordogne).
41. *Gambetta*, Léon Michel (1832-1882), avocat şi om politic francez. În anii celui de-al doilea Imperiu, s-a evidenţiat ca un orator influent al aripii de stînga a burgheziei republicane de opoziţie. În 1869, a fost ales în Corpul Legislativ pe baza programului său, care propunea o serie de reforme democratice radicale. După Revoluţia din 1870, este ministru de interne al Guvernului de Apărare Naţională şi adept al continuării războiului cu Prusia (dar adversar al războiului revoluţionar). A condus aşa-numita delegaţie de la Tours (v. şi nota 100). După o scurtă emigraţie (martie-mai 1871), s-a întors în Franţa şi s-a manifestat ca republican de stînga. Totuşi, chiar în această perioadă se apropie de republicanii burghezi de dreapta din Adunarea Naţională. În anii celei de-a treia Republici (în primul deceniu), a condus lupta împotriva clericalilor şi împotriva tentativelor de restaurare a monarhiei în Franţa.
42. Prinţul moştenitor german, *Friedrich Wilhelm* (1831-1888); împărat al Germaniei (Friedrich al III-lea) pentru 99 de zile (a urcat pe tron la 9 martie şi a murit la 15 iunie 1888).

43. Prinţul *Karl Hohenzollern* (1801-1883), fratele împăratului Wilhelm I.
44. *La République Française*, cotidian politic republican, înfiinţat de Gambetta la 9 noiembrie 1871.
45. Referinţa este la *Ziarul oficial* (*Journal Officiel de la République Française*), organ al guvernului, care, la 5 septembrie 1870, şi-a schimbat vechea denumire, *Journal Officiel d'Empire*.
46. *Clinchant*, Justin (1820-1888), general, participant la războaiele din timpul celui de-al doilea Imperiu. După cîteva eşecuri, în timpul războiului franco-prusac, a fost internat într-un lagăr din Elveţia.
47. Este vorba de *Henri Eugène Louis d'Orléans*, duce de Aumale (1822-1897), al cincilea fiu al regelui Louis-Philippe (1830-1848), ofiţer. În februarie 1871 este ales în Adunarea Naţională ; în 1873 a fost preşedintele tribunalului care l-a judecat pe Bazaine (v. nota 31).
48. *Ducrot*, Auguste Alexandre (1817-1882), general francez, participant la războaiele din timpul celui de-al doilea Imperiu ; în timpul războiului franco-prusac, în lupta de la Sedan, mareşalul Mac-Mahon, rănit, i-a încredinţat lui comanda.
49. *Bourbaki*, Charles (1816-1897), general francez de origine greacă.
50. *Aurelle de Paladines*, Louis Jean Baptiste (1804-1877), unul dintre cei mai reacţionari generali bonapartişti. La 3 martie 1871 a condus garda naţională pariziană. Faptul că în acest post a fost numit un monarhist, celebru prin cruzimea sa, a provocat indignarea populară, grăbirea revoluţiei şi crearea Comunei din Paris.
51. *Arnim*, Harry (1824-1881), ministru plenipotenţiar (din august 1871), apoi ambasador al Germaniei la Paris.
52. Este vorba despre *Milan Obrenovič* (1854-1901), prinţul Milan al IV-lea (din 1868) şi rege al Serbiei (1882-1889).
53. *Castelar y Rapele*, Emillo (1832-1899), om politic spaniol, de orientare moderat-republicană, scriitor, istoric, profesor al Universităţii din Madrid ; după

proclamarea republicii spaniole, a devenit (la 7 septembrie 1873) ministru-preşedinte cu împuterniciri aproape dictatoriale, în vederea luptei cu rebeliunea carlistă. S-a retras din această funcţie la 2 ianuarie 1874.

54. Lord *George Grandville* (1815-1891), pe atunci ministrul de externe al Angliei.
55. Articolul citat se numeşte *Biserica şi statul în Germania* şi este continuarea altuia, care poartă titlul amintit de Dostoievski. Autorul care semnează Z.Z. este Konstantin Petrovici *Pobedonosţev* (1827-1907), om politic cu vederi reacţionare, profesor de drept civil la Universitatea din Moscova ; începînd cu 1872 este membru al Consiliului de Stat ; în 1880 avea să devină prim-procuror al Sfîntului Sinod.
56. *Ordine de l'Annonciade* (*Ordinul Bunei Vestiri*) a fost înfiinţat în 1364 de ducele Amedeu al VI-lea de Savoia. Conform noului statut al ordinului, adoptat la 3 iunie 1869, în timpul împăratului Victor-Emmanuel al II-lea, acesta se acorda capetelor încoronate şi unor persoane de vază.
57. Fiul cel mare al moştenitorului tronului era *Wilhelm*, care, la 15 iunie 1888, după moartea subită a tatălui său, Friedrich al III-lea (v. nota 43), a devenit Wilhelm al II-lea, rege al Prusiei şi împărat al Germaniei ; a fost detronat de revoluţia din noiembrie 1918.
58. *Moltke*, Helmut, conte (1800-1891), ofiţer şi teoretician militar german. Din 1871, este feldmareşal, şef al statului major şi, *de facto*, comandantul suprem al armatei germane în timpul războiului franco-prusac ; cu sprijinul lui Bismarck a efectuat o serie de reforme în armată.
59. *Roon*, Albrecht Theodor Emil, conte (1803-1879), general-feldmareşal ; din 1873 – ministru-preşedinte al Prusiei.
60. La 21 septembrie 1870, curînd după pătrunderea trupelor regelui italian în Roma, s-au desfăşurat alegeri generale în rîndul populaţiei, care pînă atunci se subordona papei. Referendumul a legiferat alipirea Romei la Regatul Italiei. Astfel s-a încheiat îndelungata luptă

pentru unificarea naţională a Italiei. Oficial, regele Victor-Emmanuel al II-lea a intrat în Cetatea eternă la 2 iulie 1871 şi de atunci Roma este capitala Italiei unite.

61. *Pronunciamiento* (span.), denumirea unei lovituri de stat (de obicei militare) în Spania şi ţările Americii Latine.
62. În revista *Grajdanin*, sub semnătura lui Dostoievski („D."), sînt inserate şaisprezece telegrame, care constituie un fel de anexă la text.
63. *Daily News*, ziar de orientare liberală, înfiinţat în 1846 de Charles Dickens.
64. *Broglie*, Victor Albert, duce (1821-1901), om politic francez, regalist. În 1871-1875, liderul monarhiştilor-orleanişti din Adunarea Naţională. A jucat un rol important în alegerea lui Mac-Mahon ca preşedinte. De două ori (între 1873-1874 şi în 1877) a condus cabinetul de miniştri. În 1873 a trecut prin parlament legea privitoare la mandatul de şapte ani al preşedintelui. În mai 1877, împreună cu Mac-Mahon, a organizat tentativa de lovitură de stat şi, după eşecul acesteia, a demisionat.
65. *Veuillot*, Louis (1813-1833), liderul aripii conservatoare extreme a clericalilor francezi. După demisia lui Thiers, s-a pronunţat pentru reinstaurarea dinastiei Bourbon. O lungă perioadă de timp a fost redactorul-şef al ziarului *Univers* (înfiinţat în 1836), „cea mai monarhistă publicaţie din Franţa", după părerea lui Dostoievski.
66. *Hughenoţi* – adepţi ai protestantismului (de orientare calvinistă) în Franţa secolelor XVII-XVIII.
67. Expresia „Parisul merită o liturghie" i se atribuie lui Henric al IV-lea (1533-1610), care le-a răspuns astfel celor care-l acuzau că se dezice de protestantism. Despre acest lucru se aminteşte pentru prima dată în cartea unui autor anonim, *Recueil général des caquets de l'accouchée*, editată în 1622. Sensul expresiei este acela de a accepta un compromis avantajos.
68. Chambord era numit de regalişti Henric al V-lea.
69. Referire la executarea lui Ludovic al XVI-lea şi a reginei Maria-Antoaneta, în timpul Marii Revoluţii Franceze.

70. Sînt avuţi în vedere *Napoleon I* (1769-1821) şi *Napoleon al III-lea* (1808-1873). Lupta de la *Arcole* (Italia de Nord, provincia Verona) din 15-17 noiembrie 1796, în cursul primei campanii italiene a generalului Napoleon Bonaparte, s-a încheat cu victoria acestuia asupra trupelor austriece. *Sedan* – oraş şi cetate în Franţa (departamentul Ardennes), unde a fost învinsă, încercuită şi capturată (1-2 septembrie 1870) o armată franceză de o sută de mii se oameni, printre care se afla şi împăratul Napoleon al III-lea ; acest eveniment a dus la prăbuşirea celui de-al doilea Imperiu. La Arcole, în clipa decisivă pentru cucerirea unui pod, generalul Bonaparte s-a repezit înainte cu steagul în mînă, atrăgîndu-i pe soldaţi după el. Astfel, dacă steagul de la Arcole este simbolul gloriei, cel de la Sedan este simbolul ruşinii şi falimentului dinastiei bonapartiste.
71. *Changarnier*, Nicolas (1793-1877) general şi om politic francez. Ales în 1871 în Adunarea Naţională, a constituit un mic grup regalist şi, la 24 mai 1873, a cerut demiterea lui Thiers
72. Este vorba de Hyppolit de *Tocqueville* (1812- ?), fratele celebrului scriitor, istoric şi om politic Alexis de *Tocqueville* (1805-1859). H. de Tocqueville a fost un foarte activ om politic după războiul franco-prusac, deputat în Adunarea Naţională. În discursurile sale din 2 şi 3 octombrie şi în altele (despre unul din acestea aminteşte Dostoievski) spunea că înflorirea Franţei este imposiblă „fără consolidarea insttuţiilor republicane”.
73. Înainte de de Marea Revoluţie Franceză, suburbia pariziană Saint-Germain era locuită de aristocraţi.
74. În perioada de restauraţie a Bourbonilor (1815-1830), *doctrinari* erau numiţi membrii unui cerc politic, alcătuit din cîţiva liberali burghezi moderaţi, adepţi ai monarhiei constituţionale, bazate pe charta din 1814. Denumirea ironică de *doctrinari* li s-a atribuit pentru că erau înclinaţi să trateze toate problemele din punct de vedere abstract, filosofic.
75. Suveranitatea laică a papei în statul teocratic, care ocupa aşa-numita regiune papală, a apărut în 756, cînd

Pepin cel Scurt (714-768) i-a dăruit Papei Ştefan al II-lea (751-757) oraşul Roma şi Pentapolisul (teritoriile celor „cinci oraşe": Rimini, Pesaro, Fano, Sengallia şi Ancona) şi exarhatul Ravennei. În decursul secolelor, graniţele statului papal s-au modificat de multe ori, iar în timpul Marii Revoluţii Franceze şi a Imperiului napoleonian acesta şi-a pierdut independenţa. După căderea lui Napoleon I şi după Congresul de la Viena (1814-1815), suveranitatea laică a papei a fost reinstaurată. În 1848, Roma a devenit unul dintre cele mai puternice centre revoluţionare ale Italiei şi în februarie 1849 suveranitatea papei a fost abolită, proclamîndu-se Republica Romană, reprimată de trupele franceze, care au susţinut şi ulterior autoritatea papei. Din septembrie 1870, după alipirea Romei la Regatul Italiei, suveranitatea laică a papei a încetat să existe. De-abia în 1929 a fost creat statul Vatican.

76. *Rodez-Banavan*, deputat legitimist în Adunarea Naţională din partea departamentului Hérault, i-a scris contelui de Chambord o scrisoare în care se plîngea de amplificarea propagandei republicane în departamentul său şi-l ruga pe pretendentul la tron să-şi precizeze poziţia. În răspunsul publicat la 30 septembrie 1873 în ziarele pariziene, Chambord nega afirmaţiile că el, devenind rege, va reveni la ordinea feudală şi că ar avea intenţia de a relua războiul cu Italia pentru reinstaurarea suveranităţii laice a papei.
77. Se are în vedere dogma infailibilităţii papei, adoptată la Conciliul de la Vatican (1869-1870) şi faptul că papa fusese frustrat de suveranitatea laică.
78. *Bakunin*, Mihail Aleksandrovici (1814-1876), anarhist rus; întemeietorul aşa-zisului revoluţionarism anarhist în Europa.
79. Dostoievski se referă, probabil, la socialismul creştin, apărut în Franţa şi Anglia în prima jumătate a secolului trecut.
80. Aici, prin biserică evanghelică, se înţelege lutheranismul.
81. Vizita lui Wilhelm I (octombrie 1873) la Expoziţia universală de la Viena era prima pe care împăratul

german o efectua după războiul austro-prusac din 1866, în urma căruia, învinsă, Austria pierduse posibilitatea de a se amesteca în treburile germane.

82. *Leizer Tiergarten* – grădină zoologică şi rezervaţie de vînătoare din apropierea Vienei.
83. *Franz-Joseph al II-lea* (1830-1916), împărat al Austriei şi rege al Ungariei ; domnia sa este una dintre cele mai îndelungate în istoria modernă ; a urcat pe tron după abdicarea împăratului Ferdinand al II-lea, la 2 decembrie 1849, şi a murit în toiul primului război mondial.
84. Este vorba de alianţa din 1873 a împăraţilor Rusiei, Germaniei şi Austriei, care urmărea izolarea Franţei pe plan internaţonal şi preîntîmpinarea unor posibile coaliţii antigermane cu participarea ei. Politica alianţei era departe de „menţinerea păcii", ceea ce s-a văzut curînd, cu prilejul aşa-numitei „alarme militare din 1875", cînd Germania, sperînd în această alianţă, era cît pe ce să provoace un nou conflict cu Franţa. Vizita regelui Italiei nu a „lărgit" alianţa.
85. La 12 octombrie 1873, au avut loc alegeri pentru Adunarea Naţională în patru departamente. Au fost aleşi trei republicani moderaţi şi un adept al monarhiei constituţionale.
86. *Cayenne*, colonie franceză în Guyana. Loc de deportare încă din timpul Marii Revoluţii Franceze, dar mai ales după lovitura de stat contrarevoluţionară din 2 decembrie 1851 şi în anii celui de-al doilea Imperiu (1852-1870). Aici au fost expediaţi şi mulţi participanţi la Comuna din Paris.
87. *Ladmirault*, Louis René Paul de (1808-1898), general francez, guvernator militar al Parisului în perioada 1871-1878.
88. Probabil, se are în vedere speranţa că, devenind rege, Henric al V-lea va duce faţă de Spania politica tradiţională a Bourbonilor, ceea ce le va permite carliştilor să aibă mai mult succes în lupta cu inamicii lor. Cu 50 de ani înainte, în timpul lui Ludovic al XVIII-lea, trupele franceze reprimaseră cea de-a doua revoluţie spaniolă (1820-1823).

89. Franţa a declarat război Prusiei la 19 iulie 1870, dar, ca urmare a completei destrămări a regimului celui de-al doilea Imperiu, a putut începe operaţiunile militare de-abia în 2 august ; este vorba de atacarea oraşului Saarbrücken, care le-a adus francezilor primul şi ultimul succes ; la 4 august, trupele germane au trecut frontiera şi francezii au început să piardă luptă după luptă ; la 2 septembrie, a urmat catastrofa de la Sedan, capturarea împăratului Napoleon al III-lea, iar peste două zile, la 4 septembrie, s-a declanşat revoluţia care a dus la căderea dinastiei.
90. *Canrobert*, François (1809-1895), mareşal francez ; după capitularea de la Metz, a fost prizonier pînă la sfîrşitul războiului franco-prusac.
91. *Niel*, Adolphe (1802-1869), mareşal francez, ministru de război începînd cu 1867.
92. *Frossard*, Charles Auguste (1807-1875), inginer militar francez, general ; la capitularea oraşului Metz a fost membru în consiliul militar care a luat hotărîrea de a preda cetatea.
93. Saint-Privat-La-Montagne este satul lîngă care, la 18 august 1870, armata franceză a fost învinsă şi s-a retras spre Metz.
94. *Eugenia-María de Montijo de Guzmán* (1826-1920), soţia împăratului Napoleon al III-lea. Împrejurul ei se grupau cei mai înverşunaţi partizani ai războiului cu Germania. La începutul războiului franco-prusac, după plecarea lui Napoleon al III-lea pe front, a fost regentă (pînă la revoluţia din 4 septembrie 1870).
95. După revoluţia din 4 septembrie şi proclamarea republicii, puterea a fost preluată de un grup de oameni politici, care au format aşa-numitul Guvern de Apărare Naţională („Populară", cum scrie Dostoievski, asemeni întregii prese ruse de pe atunci).
96. Parafrază după poemul *Contele Nulin*, de Puşkin, în care servitoarea Paraşa „minte cu vitejie în faţa doamnei".
97. *Trochu*, Louis Jules (1815-1896), general şi om politic francez. A participat la cucerirea Algeriei, în Războiul Crimeii (1853-1856) şi în războiul austro-franco-italian

(1859). Cu puţin timp înainte de războiul franco-prusac, a devenit cunoscut ca adversar al opiniei oficiale privitoare la faptul că Franţa ar fi pregătită de război (publicînd şi broşura *Armata franceză în 1867*). Acest fapt l-a făcut popular şi a dus la numirea sa (18 august 1870) în funcţia de guvernator militar al Parisului, avînd sarcina de a pregăti oraşul pentru apărare ; necrezînd în posibilitatea de a apăra Parisul, a fost pasiv. După revoluţia din 4 septembrie 1870, a condus Guvernul de Apărare Naţională (v. nota 100 supra), rămînînd guvernator militar al Parisului asediat de germani. Temîndu-se de mişcările populare, afişînd în mod demagogic un plan de apărare, pregătea de fapt predarea capitalei. După 1873, a ieşit din scena politică.

98. *Garnier-Pagès*, Louis Antoine (1803-1878), om politic francez, republican moderat, important financiar, membru în Guvernul de Apărare Naţională, în care n-a jucat nici un rol.

99. *Favre,* Claude Jules (1809-1880), avocat şi om politic francez ; după revoluţia din 4 septembrie 1870, a fost ministru de externe în Guvernul de Apărare Naţională, purtînd tratative secrete cu Bismarck pentru predarea Parisului, dar rostind în public declaraţii patriotice din cele mai hotărîte. Ales în Adunarea Naţională, a îndeplinit funcţia de ministru de externe în guvernul lui Thiers ; din 1876, a fost senator al celei de-a treia Republici.

100. Este vorba de Gambetta (v. nota 41 supra), care, la 7 octombrie 1877, a zburat cu un balon din Parisul asediat şi în oraşul Tours s-a pus în fruntea aşa-numitei delegaţii de la Tours a Guvernului de Apărarea Naţională, luînd în mîinile sale ministerele de război şi de interne.

101. *Şuani* – denumire dată insurgenţilor din Bretania şi Normandia în timpul revoluţiilor franceze de la sfîrşitul secolului al XIII-lea (fr. *couan*, cf. *Jean Chouan*, conducătorul insurgenţilor).

102. Referinţa este la contele de Paris (v. nota 5), care în timpul războiului franco-prusac (după detronarea lui

Napoleon al III-lea) a revenit în ţară şi a intrat în armată ; de asemenea, este vorba şi de contele de Aumale (v. nota 49).

103. Probabil că Dostoievski se referă aici la adepţii Comunei din Paris, reprimată recent. De altminteri, întrebuinţarea cuvîntului „comunist” este destul de nediferenţiată în aceste *Scrieri politice*.

104. *Union*, ziar politic francez al partidului legitimist şi clerical ; a fost înfiinţat la 2 februarie 1847.

105. *Chesnelong*, Pierre Charles (1820-1899), om politic francez, orator talentat. În 1872, a fost ales în Adunarea Naţională şi li s-a alăturat legitimiştilor. A acţionat împotriva lui Thiers şi a contribuit la înlăturarea acestuia. În 1873 a condus tratativele cu contele de Chambord, pretendentul la tronul Franţei. Despre această perioadă a lăsat memorii şi lucrări istorice : *La campagne monarchique d’octobre 1873* (1895) ; *Les derniers jours de l’Empire et le gouvernement de M. Thiers* (f.a.)

106. Dostoievski se referă aici la două constituţii : la cea elaborată în anii Marii Revoluţii Franceze din 1791, pe care a fost nevoit s-o accepte Ludovic al VI-lea, şi la charta din 1848 (v. nota 28), cunoscută ca fiind „dăruită”, deci că regele ar fi dat-o din voinţa sa, deşi în realitate documentul nu-i putea conveni lui Ludovic al XVIII-lea.

107. *Arques* şi *Ivry*, două localităţi legate de luptele religioase din Franţa, între oastea hughenoţilor, condusă de Henric al IV-lea (1589-1610) şi forţele Ligii Catolice ; la Arques, Liga Catolică a fost învinsă şi împinsă dincolo de fluviul Somme ; la Ivry, oastea Ligii Catolice a fost definitiv învinsă, ceea ce i-a consolidat lui Henric al III-lea poziţia de pretendent la tronul Franţei.

108. *Bayard*, Pierre Terrail, senior de (1746-1524), cavaler francez din timpul războaielor italiene ale regilor (din dinastia Valois), Carol al VIII-lea (1483-1498), Ludovic al XII-lea (1498-1515) şi Francisc I (1515-1547), supranumit de biografi „cavalerul fără frică şi reproş“.

109. Refuzul lui Chambord de a accepta tricolorul a împiedicat restaurarea imediată a monarhiei şi atunci monarhiştii din Adunarea Naţională au decis să-şi consolideze poziţiile în Adunare şi să le păstreze pentru un moment mai favorabil. Pentru aceasta, se avea în vedere prelungirea prerogativelor lui Mac-Mahon de preşedinte al republicii. Ca un compromis între adepţii mandatului de zece ani şi cei ai mandatului de cinci ani, a fost adoptată legea mandatului de şapte.
110. *Dufaure*, Armand Jules (1798-1881), om politic francez, avocat, membru în Adunarea Naţională; ministru de justiţie în cabinetul lui Thiers; în perioada 18-24 mai 1873 a condus cabinetul de miniştri.
111. *Carrey de Bellmare*, Adrian Adolphe Alexandre (1824-1905), ofiţer francez. În perioada luptei din Adunarea Naţională pentru restaurarea monarhiei, s-a opus acestei acţiuni şi, la 25 octombrie 1873, i-a adresat ministrului forţelor armate scrisoarea pe care o citează Dostoievski. Pentru atitudinea sa republicană, a fost concediat.
112. De la *ultramontanism*, denumirea unui curent extremist în cadrul catolicismului, apărut în secolul al XV-lea, care susţinea infailibilitatea papei şi puterea lui nelimitată în chestiunile bisericeşti şi laice.
113. *Ziarul Crucii* (*Kreuzzeitung*) denumirea frecventă a *Noului ziar prusac* (*Neue Prussische Zeitung*), pe frontispiciul căruia era reprezentată crucea de fier; organul central al partidului conservator german, fondat la Berlin în 1848.
114. Dostoievski se referă la alegerile din Germania (octombrie 1873), care au dus la înfrîngerea partidului conservator şi la creşterea numărului de deputaţi catolici de centru şi liberali.
115. *Landstag*, de la cuvintele germane *Land* (pămînt, ţară) şi *Tag* (adunare).
116. *Reichstag*, de la cuvintele germane *Reich* (stat) şi *Tag* (adunare).
117. *Rémusat*, Charles François Marie (1797-1875), ministru de externe al Franţei din august 1871. La alegerile suplimentare în Adunarea Naţională (27 aprilie 1873),

candidatura lui Rémusat a fost înaintată de moderaţi şi orleanişti, fiind susţinută oficial de Thiers. Înfrîngerea lui Rémusat în alegeri a fost o lovitură dată lui Thiers şi a constituit una dintre cauzele demisiei acestuia.

118. *Say*, Jean-Baptiste Léon, economist şi om politic francez, unul dintre proprietarii ziarului *Journal des Débats*, colaborator la alte publicaţii ; din decembrie 1872 – ministru de finanţe în cabinetul lui Thiers.

119. *Reichsrat* – de la cuvintele germane *Reich* (stat) şi *Rat* (consiliu) ; parlamentul bicameral adoptat în Austria după ce, în 1867, a luat fiinţă monarhia dualistă în Imperiul austro-ungar.

120. În 1873, în Austro-Ungaria, a început o îndelungată criză de supraproducţie, care a cuprins diferite sectoare ale economiei, inclusiv finanţele, extinzându-se apoi în alte ţări europene şi în SUA.

121. *Pokrok* (*Progresul*), ziar politic ceh, apărut la Praga între 1869 şi 1885.

122. Legea privind căsătoria civilă a fost adoptată la 9 martie 1874, fiind una dintre puţinele măsuri legislative păstrate şi după „Kulturkampf”.

123. *Laboulaye*, Eduard René (1811-1883), jurist, istoric şi om politic francez. În 1871 a fost ales în Adunarea Naţională, unde li s-a alăturat republicanilor moderaţi.

124. Se au în vedere proiectele privind legea organizării puterii publice (19 mai) şi legea electorală (20 mai). Ca urmare a împotrivirii majorităţii monarhiste, aceste legi au fost adoptate de-abia în 1875.

125. Este vorba de legea privitoare la mandatul de şapte ani al preşedintelui ; *Depeyre*, Octave Victor (1825-1891), deputat monarhist al Adunării Naţionale, adversar al lui Thiers şi susţinător al lui Mac-Mahon.

126. *Îndreptarul imperial* (*Deutscher Reichssanzeiger*), ziar oficial editat la Berlin din 2 ianuarie 1818, mai întîi cu titlul de *Allgemeine Preussischer Staatszeitung*, apoi de *Preussischer Staatsanzeiger*. După unificare Germaniei a devenit *Deutscher Reichssanzeiger*.

127. *Richard*, Henry (1812-1888) om politic englez, adept al rezolvării pe cale paşnică a conflictelor

internaţionale. În iulie 1873, în Camera Comunelor, a început o campanie în apărarea ideilor sale şi în toamna aceluiaşi an a efectuat o călătorie prin Europa, pentru a-şi face cunoscută doctrina. Banchetul în onoarea sa a fost dat la Paris, în ziua de 22 decembrie 1873.

128. Cf. *Psalmi* 43, 15-16 : „Pusu-ne-ai pe noi ocară vecinilor noştri, batjocură şi rîs celor dimprejurul nostru. Pusu-ne-ai pe noi pildă către neamuri, *clătinare de cap* între popoare". În Biblie clătinarea din cap înseamnă dezaprobare şi batjocură. Cu acelaşi sens (din păcate, nedecriptat de traducătorii români), expresia apare şi în *Crimă şi pedeapsă,* rostită de Marmeladov : „Nu mă ruşinez de clătinarea asta de cap".

129. *Babeuf*, François Noël (zis *Grachus*) (1760-1797), revoluţionar francez, comunist-utopist, conducătorul mişcării „pentru egalitate" în perioada reacţiei termidoriene şi a Directoratului. Babeuf a fost ghilotinat (în textul lui Dostoievski apare : „executat prin împuşcare").

130. Parafrază după *Apocalipsa* 3,17 : „Şi nu ştii că tu eşti cel ticălos şi vrednic de plîns, şi sărac, şi orb, şi gol ! ".

131. *Du Barail*, François Charles (1820-1902), ofiţer şi om politic francez. În perioada 25 mai 1872-22 mai 1873 a fost ministrul forţelor armate în cabinetul lui Broglie.

132. *Audiffret-Pasquier,* Edme Armand Gaston (1821-1905) om politic, deputat în Adunarea Naţională (din 1871), preşedinte al acesteia (1875), senator pe viaţă, preşedinte al senatului în 1876 şi 1879.

133. *Cortes* – parlament în Spania şi Portugalia ; Dostoievski îi desemnează prin el şi pe parlamentari.

134. *Pavia* y Rodriguez de Alburquerque, Manuel (1828--1896), general spaniol. După demisia lui Castelar, în dimineaţa zilei de 3 ianuarie 1874, a ocupat Madridul şi a dizolvat *cortesurile* constituante. Împreună cu mareşalul Serrano (v. nota 137 infra), a instaurat dictatura militară ; a susţinut lovitura de stat monarhistă din 25 decembrie 1874, care l-a adus la putere pe fiul reginei Isabella a II-a (1883-1868), Alfonso al XII-lea (1874-1885).

135. *Salmeron* y Alonso, Nicolas (1838-1908), om politic spaniol, republican ; din 1865 – membru al comitetului republican din Madrid ; în 1871 a fost ales în cortesurile constituante ; din 1873 – ministru de justiţie, apoi preşedinte al cortesurilor.
136. *Serrano* y Dominguez, Francisco, duce de Torre (1810--1885), general şi monarhist spaniol ; în 1868-1860 – şeful guvernului provizoriu ; în 1869-1871 – regent ; în 1871-1874 – prim-ministru.
137. *Sagasta*, Práxedes Mateo (1805-1903), om politic spaniol, liderul partidului liberal ; ministru de interne (1871-1872), ministru de externe (1874), şef al cabinetului de miniştri (22 decembrie 1871-22 mai 1872).
138. *Figuerola*, Laureano (1816-1903), economist şi politician spaniol. Între 1868 şi 1874 a fost ministru de finanţe.
139. *Zabala* y de la Puente, Juan (1804-1879), general spaniol, monarhist, participant la războiul civil din timpul celei de-a cincea Revoluţii spaniole (1868-1874).
140. *Echegaray* y Eizaguirre, José (1832-1916), matematician, dramaturg şi om de stat spaniol.
141. *Ruiz* Carpedon, Trinitario (1836-1911), politician spaniol, liberal, participant la revoluţia din 1868-1874 ; în activitatea jurnalistică şi editorială a colaborat cu Sagasta şi Serrano.
142. *Topete* y Carballo, Juan Batista (1821-1885), amiral şi om politic spaniol.
143. *Christinişti* – adepţi ai reginei Maria-Christina, soţia regelui Ferdinand (1806-1878), ajunsă regentă a Spaniei după moartea acestuia.
144. Alfonso al XII-lea (1857-1885), regele Spaniei din 1874 ; a reprimat rebeliunea carliştilor.
145. *Hanatul din Hiva* avea graniţele cuprinse între Marea Aral şi fluviul Amu-Daria. Începînd cu Ivan cel Groaznic, Rusia a încercat fără succes să cucerească acest hanat. La 4 decembrie 1872, ţarul Alexandru al II-lea a decis o campanie înpotriva hanatului, care a început în primăvara lui 1873 şi, în luna august a

aceluiaşi an, s-a încheiat un tratat de pace, prin care hanul Muhammed Rahim al II-lea ceda teritoriile de pe ţărmul drept al Amu-Dariei şi se recunoştea drept vasal al Rusiei.

146. La 23 ianuarie 1874, Alfred Ernest Albert, duce de Edinburg (1844-1900), al doilea fiu al reginei Victoria a II-a a Angliei (1819-1901), s-a căsătorit Maria Aleksandrovna (1853-1920), fiica ţarului Alexandru al II-lea (1818-1881).
147. Este vorba despre vizitele reciproce, menite a stabili alianţa celor trei împăraţi. Wilhelm I (însoţit de Bismarck şi Moltke) a vizitat, în mai 1873, Petersburgul, cînd a fost semnată convenţia ruso--germană. În luna iunie a aceluiaşi an, Alexandru al II-lea a sosit la Viena, semnînd, la 6 iunie, pactul ruso-austriac, căruia, la 28 octombrie 1873, i s-a alăturat şi Germania.
148. E vorba de prinţul moştenitor, viitorul împărat Friedrich al III-lea.
149. Christian al IX-lea (1818-1906), regele Danemarcei.
150. Oscar al II-lea (1829-1907), regele Suediei şi Norvegiei.
151. *„Non possumus”* – începutul răspunsului dat de apostoli la reproşurile care li se aduceau (Cf. *Fapte* 4, 20 : „Căci noi nu putem să nu vorbim cele ce am văzut şi auzit”). În enciclicele papale, expresia a devenit formula refuzului hotărît, a dezacordului cu cerinţele autorităţilor laice. Pentru prima dată a fost întrebuinţată în acest sens de Papa Clement al VII-lea, la cererea lui Henric al VII-lea de a-i permite desfacerea căsătoriei cu Ecaterina de Aragonia.
152. După ce papei i s-a confiscat suveranitatea laică, prin aşa-numita „lege a garanţiilor” (adoptată la 2 mai 1871), au fost stabilite drepturile papei, care rămînea conducătorul spiritual al lumii catolice ; i se puneau la dispoziţie palatele Vatican şi Lateran, precum şi o remuneraţie anuală de 3.220.000 de franci.
153. Este vorba de ziarul *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, fondat la Berlin în 1861 ; din 1862 a devenit purtătorul

de cuvînt al lui Bismarck, motiv pentru care i se spunea *Kanzlerblatt* (*Foaia Cancelarului*).

154. Cartagena a fost cucerită la 12 ianuarie 1874.
155. *Contreras* (1807-1881), general spaniol, conducătorul răscoalei cantonale de la Cartagena.
156. *Galvez*, Antonio, deputat al cortesurilor constituante, iniţiatorul rebeliunii din Cartagena.

Cuprins

Colecţia *Ego*

- romane
- jurnale
- memorii
- proză scurtă
- scrieri
- interviuri

au apărut :

1. Mariana Codruţ – *Casa cu storuri galbene*
2. Doina Jela – *Telejurnalul de noapte*
3. Iosif Sava – *Poli(tico)fonii*
4. Gabriel Andreescu – *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*
5. Anamaria Beligan – *Încă un minut cu Monica Vitti*
6. F.M. Dostoievski – *Idiotul*
7. Cornel Ungureanu – *A muri în Tibet*
8. Dan Stanca – *Muntele viu*
9. Cristian Tudor Popescu – *Copiii fiarei (scrieri)*
10. Bulat Okudjava – *L'amour toujours*
11. F.M. Dostoievski – *Jurnal de scriitor* (Vol. I)
12. Ion Vianu, Matei Călinescu – *Amintiri în dialog*
13. Grigore Ilisei – *Oleacă de taifas*
14. Cristian Tudor Popescu – *Vremea Mînzului Sec*
15. Alexandru Călinescu – *Interstiţii*
16. Stelian Tănase – *L.A.* vs. *N.Y. Jurnal american*
17. Iosif Sava – *Claviaturile timpului. Jurnal pe portative*
18. Cristian Tudor Popescu – *Timp mort*
19. Dorin Spineanu – *Nataşa Blues*
20. F.M. Dostoievski – *Scrieri politice*

în pregătire :

F.M. Dostoievski – *Jurnal de scriitor* (Vol. II)
Miguel de Unamuno – *Jurnalul intim*
Serge Moscovici – *Cronica anilor irosiţi*
Dan Stanca – *Ultimul om*
Daniel Vighi – *Moarte şi iubire în Land*

Bun de tipar : decembrie 1998. Apărut : 1998
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 3 • P.O. Box 266,
6600, Iaşi • Tel. & Fax (032) 214100 ; (032) 214111 ;
(032) 217440 (difuzare) ; E-mail : polirom@mail.dntis.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7 ;
Tel. : (01) 3138978 ; E-mail : polirom@dnt.ro

Tiparul executat la Polirom S.A., 6600, Iaşi
Calea Chişinăului nr. 32
Tel. : (032) 230323 ; Fax : (032) 230485

Valoarea timbrului literar este de 2% din preţul
de vînzare şi se adaugă acestuia. Sumele se virează
la Uniunea Scriitorilor din România,
cont nr. 45106262, BCR-SMB.